

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

ELVINA ŠVAMBARYTĖ
CIVILINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

Nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartyse: praktinis aspektas

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Justas Sakavičius

Vilnius, 2015

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VARTOJIMO SUTARTIES SAMPRATA.....	9
1.1. Silpnesnė vartojimo sutarties šalis – vartotojas.....	10
1.2. Verslininko sąvokos nevienareikšmiškumas.....	16
2. SAŽININGUMO PRINCIPAS IR JAM PRIEŠTARAUJANČIOS SUTARČIŲ SĄLYGOS	19
2.1. Sąžiningumo principo atsiradimas sutarčių teisėje	19
2.2. Nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartiniuose santykiuose.....	23
3. NESĄŽININGOS SĄLYGOS ATSKIROSE VARTOJIMO SUTARTYSE	28
3.1. Vartojimo kredito sutartys ir dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos jose.....	28
3.2. Energijos tiekimo sutartys ir dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos jose	46
4. NESĄŽININGŲ SĄLYGŲ KONTROLĖ	64
4.1. Ikiteisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė	66
4.2. Teisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė	71
IŠVADOS	75
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	77
ANOTACIJA	82
ABSTRACT.....	83
SANTRAUKA	84
SUMMARY	85
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	86

ĮVADAS

Tiriama problema. Esant dabartiniam reglamentavimui ir neišsamiam viešai prieinamos informacijos apie nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygas susisteminiui, neaišku, ar sutarties šalys tinkamai supranta savo teises bei pareigas, ar joms žinomi sutarties sąlygoms keliami reikalavimai ir ar pačios šalys identifikuoja galimai nesąžiningas sąlygas. Taip pat neaišku, ar vartotojų teises nuo nesąžiningų sutarčių sąlygų taikymo ginančios institucijos tinkamai nustato vartojimo santykius bei nesąžiningas sutarties sąlygas ir ar sutampa šiais aspektais teismų bei Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos (toliau – VVTAT arba Tarnyba) pozicijos bei priimami sprendimai.

Temos aktualumas. Didėjant ekonominei globalizacijai, augant žmonių materialinei gerovei, sparčiai vystosi prekių bei paslaugų pirkimo – pardavimo santykiai, auga tiek pasiūla, tiek paklausa, o kartu ir sudaromų sandorių skaičius. Tokia situacija skatina gamintojų konkurenciją, didėja prekių bei paslaugų įvairovė, o tai padeda patenkinti augančius vartotojų poreikius.

Šie santykiai paliečia kiekvieną vartotoją – t. y. kiekvieną asmenį, kuris įsigyja prekes ar paslaugas ne verslo, o savo asmeninėms ar šeimos reikmėms. Be to, ši sritis aktuali ne tik vartotojams, bet ir verslininkams – juk jie siekia parduoti prekes ar paslaugas tokiomis sąlygomis, kurios vėliau nebūtų ginčijamos ir pripažintos nesąžiningomis jų klientų – vartotojų atžvilgiu. Taigi, ši tema svarbi ne tik teisės specialistams, bet ir kitiems civilinių santykių dalyviams.

Kaip minima VVTAT 2011-2014 metų strategijoje¹, „net 84 procentai Lietuvos verslininkų mano esą gerai informuoti apie vartotojų teises ir jų apsaugą, tačiau atlikus išsamesnius tyrimus paaiškėjo, kad tik ketvirtadalis iš jų teisės aktų nustatyta tvarka nepažeistų vartotojų teisių apsaugos reikalavimų, grąžinant prastos kokybės prekę. Nepakankamas verslininkų informuotumas vartotojų teisių apsaugos klausimais jau pirmojoje stadijoje trukdo vartotojams ir verslininkams išspręsti ginčus taikiai [...] Beje, vartotojai gana pasyviai gina savo teises, o beveik pusė vartotojų (47 procentai) nesiima jokių veiksmų, jeigu su pardavėju problemos išspręsti nepavyksta“.

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 848 „Dėl valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2011–2014 metų strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 89-4274.

Manytina, jog tai lemia abiejų vartojimo sutarties šalių žinių trūkumas, kuris kelia visuomenės bei valstybės susirūpinimą. Todėl 2015-2018 metų Valstybinės vartotojų teisių apsaugos strategijos projekte akcentuojamas vartotojų informuotumo gerinimas².

Tai, kad vartotojų teisių apsauga tampa vis svarbesnė ir reikšmingesnė, pagrindžia ir 2013 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³ (toliau – CK arba Kodeksas) šeštosios knygos II dalies papildymas XVIII¹ skyriumi „Vartojimo sutartys“⁴.

Nors šalys sutartį gali sudaryti ir derybų būdu, vartojimo sutartys dažniausiai sudaromos prisijungiant, kuomet į pagalbą pasitelkiamos standartinės sutarties sąlygos. Tai supaprastina sandorių sudarymą ir sutaupo laiko abiejų šalių atžvilgiu.

Deja, dažnai tai lemia nelygiavertę sutarties šalių padėtį. Dėl vartotojo specialiųjų žinių stokos, patirties trūkumo, dėl iškilusio poreikio greitai gauti tam tikras prekes ar paslaugas ir pan., jis tampa labiau pažeidžiamas. Dėl to pripažįstama, jog vartotojas yra silpnesnė sutarties šalis ir jam būtina ypatinga apsauga, o siekiant abiejų šalių lygybės, jų teisių bei pareigų pusiausvyros, reikalingi tam tikri teisiniai instrumentai, teisinis mechanizmas, kurie tai tinkamai įgyvendintų. Būtent todėl sutarties laisvės principas yra ribojamas įstatymu, o vartotojų teisių apsaugos institutas yra viena iš teisinio reguliavimo priemonių, skirtų silpnesniosios šalies gynimui.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) ne kartą yra pasisakęs, kad sutarčių laisvės principas tinkamai gali būti realizuotas tik tuomet, kai sutarties šalys yra lygiavertėje padėtyje⁵. Dėl to, siekiant užtikrinti abiejų sutarties šalių lygybę, sutarčių laisvės principo ribojimas yra ne tik pateisinamas, bet ir būtinas, o valstybės kišimasis į šalių sutartinius santykius peržengiant privačių santykių ribas – pateisinamas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁶ (toliau – LR Konstitucija) 46 str. 5 d. įtvirtinta, jog valstybė turi ginti vartotojo interesus. Kaip teigia doc. dr. Egidijus Kūris, „Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos įtvirtina Lietuvos ūkio pagrindus (privачios nuosavybės teisę, asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą), tokį valstybinį ūkinės veiklos reguliavimą, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, draudimą monopolizuoti gamybą ir rinką, sąžiningos konkurencijos laisvės apsaugą, vartotojo interesų gynimą“. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) 1999 m. spalio 6 d. nutarime XXXIX išaiškino, jog „asmens ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą

² Valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2015–2018 metų strategijos projektas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-04-05]. <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_1?p_id=1016598&p_fix=n&p_gov=n>.

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁴ 2013 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XII-700. Įstatymas paskelbtas TAR 2014-01-07. Nr. XII-700.

⁵ LAT CBS 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-579/2008.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

konkurenciją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes“. Taigi, viena iš priežasčių, galinčių apriboti tam tikrą veiklą – vartotojų interesai. Kaip buvo pasisakyta Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimuose, „Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus suponuoja tai, kad teisės aktais turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi vartotojų teisių ir teisėtų interesų apsaugos, kitų nustatytų reikalavimų, ir kt.“

Matome, kad vartotojų interesų apsauga yra vienas iš svarbiausių valstybės uždavinių, demokratinės valstybės tikslų, o vartotojų teisių apsaugos užtikrinimas bei gynimas pripažįstamas viešuoju interesu. Kad tai yra prioritetinga valstybės ekonominės bei socialinės politikos dalis ne kartą akcentavo ir LAT⁷.

Kyla klausimas, kaip ir kokiomis priemonėmis valstybė turi siekti aukščiau išvardintų tikslų ir efektyvaus vartotojų teisių apsaugojimo.

Tiek nacionaliniai teismai, tiek Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) pasisakė, kad viena iš priemonių atstatyti šalių nelygiavertę padėtį – nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse draudimas. Tokia vartotojų teisių apsauga pasireiškia tuo, kad sutartį pripažinus vartojimo, jos sąlygų sąžiningumas, nepriklausomai nuo to, ar šalis to reikalavo, ar ne, teismo *ex officio* vertinamos pagal CK 6.228⁴ str.

CK 6.228⁴ str. yra numatytas preziumuojamai nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų sąrašas. Jis perkeltas iš 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse (Toliau – Direktyva 93/13/EEB arba Nesąžiningų sąlygų direktyva) priedo⁸. Šis sąrašas nėra baigtinis, tad jei sutarties sąlyga atitiks nesąžiningų sąlygų kriterijus, ji bus pripažinta nesąžininga.

Analizuojant kada ir kam taikoma stipresnė vartotojų teisių apsauga, iškyla klausimas ir dėl esminių sąvokų, pačios vartojimo sutarties sampratos. Todėl būtina nedviprasmiškai apibrėžti tiek „vartotojo“, tiek „verslininko“ sąvokas, atskleisti sutarties tikslą. Juk būtent nuo to priklausys, kaip bus kvalifikuojama tam tikra sutartis, ar asmuo bus ginamas kaip vartotojas, ar šios sutarties šalims bus taikomi aukštesni apsaugos standartai.

Nors sutarties dalykas ar objektas nėra kvalifikuojantieji vartojimo sutarties požymiai, tačiau tai gali būti laikoma pagrindu atskirioms vartojimo sutartims išskirti. Vadovaujantis šiuo sutarčių skirstymo kriterijumi, bei susiaurinant nagrinėjamų vartojimo sutarčių apimtį iki kelių rūšių, šiame darbe atskleidžiami ne tik bendrieji vartojimo sutarčių požymiai, bet išskiriami ir

⁷ LAT CBS 2001 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-475/2001; 2008 m. spalio 28 d. nutartis, c.b. Nr. 3K-3-536/2008.

⁸ 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse. [1993] OL L 1993 95/29.

atskirų sutarčių rūšių nesąžiningų sąlygų ypatumai. Dėmesys skiriamas vartojimo kredito bei energijos tiekimo sutartims.

Vartotojo sąvoka yra įtvirtinta tiek CK, tiek Vartotojų teisių apsaugos įstatyme (toliau – VTAĮ). Pagal CK 6.228¹ str. 2 d. „vartotojas – fizinis asmuo, su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais) siekiantis sudaryti ar sudarantis sutartis“. Analogiškas apibrėžimas įtvirtintas ir VTAĮ.

Kadangi vartotojo veikla nesusijusi su verslu, preziumuojama, kad jis neturi tam tikrų žinių ir yra silpnoji sandorio šalis. Tačiau iškyla klausimas: ar asmuo, kuris turi tam tikrų specialių žinių, yra pakankamai informuotas ir išmano verslo praktiką, tačiau prekes ar paslaugas perka savo, o ne verslo reikmėms, būtų ginamas kaip vartotojas? Ar, pvz., informatikos inžinerijos išsilavinimą turintis asmuo, perkantis sau kompiuterį, bus pripažintas silpnesne šalimi? Atsakyti į šiuos klausimus padės teismų praktikos analizavimas.

Taip pat darbe nagrinėjama, ar neturėtų būti pripažinta, kad vartotoju gali būti ir pelno nesiekiantys juridiniai asmenys. Nors ETT laikosi siaurosios vartotojo sampratos koncepcijos, t. y. vartotoju pripažįsta tik fizinį asmenį, veikiantį ne savo verslo ar profesijos tikslais, vis dėlto Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybėms narėms nedraudžiama plėsti vartotojo sąvokos, nes ES teisė joms numato tik minimalius vertinimo kriterijus.

Diskusijų kelia ir verslininko sąvoka. Pripažįstama, kad verslininku gali būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, o verslo veiklai priskiriami trys požymiai: tai savarankiškumas, tęstinumas bei ekonominės naudos gavimas ar pelno siekimas. Kyla klausimas – ar būtinas trečiasis požymis siekiant asmenį pripažinti verslininku vartojimo santykiuose? Siekiant rasti atsakymą į šį klausimą darbe atliekama teisės aktų bei teismų sprendimų analizė.

Taip pat atsakoma į klausimą, ar verslininkas gali būti tiek pardavėjo, tiek pirkėjo pozicijoje bei analizuojami nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmai, išskiriami jų privalumai ir trūkumai, aiškinamąsi, ar Lietuvoje esantys mechanizmai yra efektyvūs ir ar jie aiškiai atskirti nuo alternatyvaus ginčų sprendimo mechanizmo (toliau – AGS). Taip pat nagrinėjama, ar esamas teisinis reglamentavimas, susijęs su vartotojo teisių apsauga bei gynyba, yra aiškus vartojimo sutarties šalims.

Šiame darbe analizuojami ne tik teisės aktai, kurie reglamentuoja vartojimo sutartis ir nesąžiningas sąlygas jose bendrai bei atskirai tam tikrose sutarčių rūšyse pagal dalyką ar objektą, bet nagrinėjama ir nacionalinių teismų praktika, ETT praktika, VVTAT nutarimai.

Kadangi Lietuvos teismų praktikoje šia tema sprendimų nėra daug, ypatingai didelis dėmesys skiriamas VVTAT nutarimams – būtent šios institucijos paskirtis yra vartotojų teisių gynimas bei nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolė.

Nagrinėjant išsikeltus klausimus koncentruotai pateikiami teismų bei kitų institucijų reikšmingi išaiškinimai, kurie susiję su vartojimo sutarties kvalifikavimu, jos elementais, išskiriamos dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos tam tikrų rūšių vartojimo sutartyse, pateikiamas esamo reguliavimo, vartotojų teisių gynimo bei įgyvendinimo vertinimas bei pastebėjimai.

Temos naujumas. Vartotojų apsaugos klausimais, susijusiais su nesąžiningomis sąlygomis, yra rašęs ne vienas žinomas autorius: doc. dr. Danguolė Bublienė, prof. dr. Saulius Katuoka, doc. dr. Lina Novikovienė bei kiti, tačiau iki šiol nėra išsamių darbų, kuriuose būtų aptarta, kokios nesąžiningų sąlygų grupės yra būdingiausios vartojimo kredito ir energijos tiekimo sutartims tiek pagal teismų, tiek pagal VVTAT praktiką. Taip pat nepakankamas dėmesys skirtas nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmo atskyrimui nuo AGS mechanizmo, nepakankamai aiškintasi, ar esamas reglamentavimas yra aiškus vartojimo sutarčių šalims ir ar jis užtikrina efektyvią pažeistų teisių gynybą. Nors pasirinkta problema tam tikrais tyrimo metodais jau buvo analizuojama anksčiau, tačiau tai buvo atlikta tik fragmentiškai, tik kai kuriais šiame darbe nagrinėjamais aspektais.

Temos objektas. Vartojimo sutarties samprata, atskiroms vartojimo sutarčių rūšims būdingiausios nesąžiningos sąlygos, jų vertinimas tiek nacionalinių teismų, tiek ETT, tiek VVTAT atžvilgiu, nesąžiningų sąlygų konstatavimo padariniai, nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmas.

Darbo reikšmė. Darbe pateikiami pastebėjimai galėtų būti panaudoti vartotojų švietimo tikslui, koncentruota informacija galėtų būti pavyzdys, į kokias sąlygas, dažniausiai pasitaikančias tam tikrų rūšių sutartyse, vartotojai turėtų atkreipti ypatingą dėmesį. Siekiant ateityje išvengti ginčų su vartotojais, ši informacija būtų aktuali ir patiems verslininkams. Taip pat darbe pateikta informacija apie dažniausiai pasitaikančias nesąžiningas sąlygas galėtų būti pagrindas įstatymų leidėjui imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų tinkamai sureguliuotos aktualiausios sritys bei numatytos sankcijos pažeidėjams.

Tikslas. Nustatyti, kokios nesąžiningos sąlygos yra dažniausiai pasitaikančios tam tikrose vartojimo sutartyse, ištirti, ar efektyviai ginami vartotojų interesai sprendžiant, ar sutartis yra vartojimo ir ar jos sąlygos nesąžiningos.

Uždaviniai:

1. Atskleisti vartojimo sutarčių elementų sampratą ir jų vertinimą teismų praktikoje;
2. Nustatyti, kas laikoma nesąžiningomis sąlygomis vartojimo sutartyse bei išskirti atskiroms vartojimo sutarčių rūšims būdingiausias nesąžiningas sąlygas;
3. Išnagrinėti, ar kontroliuojant nesąžiningas sutarčių sąlygas yra tinkamai įgyvendinamas silpnesnės šalies apsaugos principas;

4. Įvertinti nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmą ir jo efektyvumą Lietuvos teisėje.

Ginamasis teiginys. Sutarties dalykas ar objektas nėra kvalifikuojantysis vartojimo sutarties požymis, tačiau tai gali būti pagrindu atskiroms vartojimo sutarčių rūšims išskirti ir įvertinti tokių sutarčių turinyje dažniausiai pasitaikančias nesąžiningas sąlygas jas suskirstant į tam tikras grupes.

Darbe taikomi metodai. Siekiant užsibrėžto tikslo bei išsikeltų uždavinių įgyvendinimo, tyrimo metu kompleksiskai naudojami šie teoriniai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai: lyginamasis, sisteminės analizės, lingvistinis, loginis, apibendrinimo. Lyginamuoju metodu siekiama atskirti vartojimo sutarties požymius nuo kitų sutarčių rūšių, taip pat lyginama VVTAT praktika su nacionalinių teismų praktika ir ETT praktika. Sisteminės analizės tyrimo metodas naudojamas tiriant atskirų nesąžiningų vartojimo sutarties sąlygų ypatumus ir jų tarpusavio ryšį, taip pat sisteminės analizės bei lingvistinis metodai naudojami atskleisti vartotojo bei verslininko sąvokas, sutarties tikslą, teisės normų turinį. Remiantis lingvistiniu bei loginiu metodais tiriamos įstatyminiu lygmeniu reglamentuotos nesąžiningų sąlygų prezumpcijos, taip pat analizuojamos ir kitos, įstatyme neįtvirtintos nesąžiningos sąlygos. Pasitelkiant loginį metodą nagrinėjamos iškeltos problemos ir pateikiami pastebėjimai. Apibendrinimo metodu formuluojami ir kiekvieno skyriaus pabaigoje išskiriami pagrindiniai teiginiai bei pateikiamos galutinės darbo išvados.

1. VARTOJIMO SUTARTIES SAMPRATA

Visuotinai pripažįstama, kad vienas pagrindinių principų, kuriais vadovaujasi civilinė teisė – sutarties laisvės principas. Šio principo svarbą pagrindžia tai, kad jis įtvirtintas ir LR Konstitucijoje. Jį detalizuoja CK 6.156 str. Sutarties laisvės principas reiškia civilinių teisinių santykių subjektų teisę spręsti dėl sutarties sudarymo bei teisę nustatyti sutarties turinį (sutarties sąlygas) ir formą, kiek tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai, gerai moralei, sąžiningumo, protingumo, teisingumo ir kitiems teisės principams.

Pripažįstama, kad šalys sutartis gali sudaryti derybų būdu arba prisijungimo būdu, kuomet naudojamos standartinės sutarties sąlygos. Nors sudarant sutartis derybų būdu yra išvengiama daugiau nesusipratimų bei yra maksimaliau įgyvendinami abiejų šalių lūkesčiai pasiekiant konsensuą, standartinių sutarties sąlygų naudojimas kur kas supaprastina patį sandorių sudarymą bei sutaupo laiko. Pvz., pirkimo – pardavimo sutarties šalims būtų netikslinga ir neparanku tartis dėl kiekvieno sandorio individualiai, todėl dažnai sandoriai sudaromi naudojantis pardavėjo iš anksto paruoštomis ir siūlomomis standartinėmis sąlygomis.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai pardavėjas, būdamas savo srities specialistu, pasinaudoja savo pranašumu ir primeta pirkėjui sąlygas, kurios neatitinka sąžiningumo principo. Taip pat galima situacija, kai nesąžiningos sąlygos sutartyje įtvirtinamos ne dėl verslininko piktnaudžiavimo, bet dėl pakankamų žinių neturėjimo. Dėl to mainai tampa nelygiaverčiai, mažiau žinių turinčiai šaliai pateikiama klaidinanti ar ne visa informacija, vartotojas negauna to, ko tikėjosi.

Kaip jau minėta, LAT ne kartą akcentavo, kad sutarties laisvės principas sudarant sutartį gali būti tinkamai įgyvendinamas tik tuomet, kai civilinių teisinių santykių subjektai yra lygiavertėje padėtyje. Jeigu kuris nors šių santykių subjektas dominuoja, gali kilti abejonių dėl sutarties šalių lygybės nustatant sutarties sąlygas, išskyrus atvejus, kai šios nustatytos imperatyviųjų teisės normų.⁹

Todėl, siekiant apginti silpnesnės sutarties šalies teises ir interesus, sutarties laisvės principas ribojamas įsikišant valstybei. Vienas iš tokio teisinio reguliavimo, skirto silpnesnės sutarties šalies gynimui, įrankių yra vartotojų teisių apsaugos institutas.

Vartotojų teisių apsaugos svarbą pripažįsta ir ES. Taigi, tiek ES, tiek nacionaliniai teisės aktai įtvirtina padidintą vartotojo teisių apsaugą ir numato, jog vartojimo sutartims, greta bendrųjų sutarčių teisės taisyklių, taikomos specialiosios, užtikrinančios didesnę vartotojo teisių apsaugą, taisyklės. Jomis siekiama apginti vartotoją ir apriboti verslininko galimybę

⁹ *Supra* note 5.

piktnaudžiauti. Tokiu būdu nustatomos tam tikros stipresnės šalies valdžios ribos, jog nebūtų pažeidžiami pamatiniai sutarties principai – šalių tarpusavio sąžiningumas bei lygiateisiškumas.

Pabrėžtina, kad vartojimo sutarties dalykas nėra kvalifikuojantysis tokios sutarties požymis, todėl šios rūšies sutartys gali būti labai įvairios. Dėl to, siekiant tinkamos vartotojų teisių apsaugos, svarbu užtikrinti, kad vartojimo sutartys būtų tinkamai identifikuotos.

Pagal CK 6.228¹ str. vartojimo sutartimi yra laikoma sutartis dėl prekių ir paslaugų įsigijimo, kurią fizinis asmuo (vartotojas) su prekių ar paslaugų pardavėju (tiekėju) sudaro su vartotojo verslu ar profesija nesusijusiu tikslu, t. y. vartotojo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti. Iš esmės analogiška vartojimo sutarties samprata įtvirtinta ir VTAĮ 2 str. 14 d.: „vartojimo sutartis – prekių ar paslaugų įsigijimo sutartis, su pardavėju ar paslaugų teikėju sudaroma su vartotojo verslu ar profesija nesusijusiu tikslu, t. y. vartotojo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti“.

Deja, vartojimo sutarčių vertinimas yra nevienareikšmis ir kelia doktrininių bei praktinių problemų. Siekiant atskleisti vartojimo sutarčių ir jų nesąžiningų sąlygų esmę, remsimės nacionalinių teismų ir VVTAT praktika, taip pat ETT bei kitų šalių praktika.

1.1. Silpnesnė vartojimo sutarties šalis – vartotojas

Nors apie tai nesusimąstome, tačiau kiekvienas mūsų sudarome daugybę vartojimo sutarčių. Tai mus lydi kiekviename žingsnyje: apsiperkant, mokant už komunalines paslaugas, naudojantis banko, draudimo paslaugomis ir t. t. Taigi, vartojimo teisiniai santykiai yra dažnas reiškinys civilinėje apyvartoje bei mūsų kasdienybėje.

Nors valstybė teikia didžiulį dėmesį vartotojo teisių apsaugai, vis dėlto, ne kiekvienas vartotojas žino, jog jis tokiuose santykiuose yra silpnesnė šalis ir jam suteikiama kur kas platesnė apsauga, nei kitokio pobūdžio santykiuose.

Vienas pagrindinių vartojimo sutarčių bruožų yra tas, kad ekonomiškai stipresnė šalis diktuoja savo sutarties sąlygas silpnesnei šaliai, kuri dėl jų neturi galimybės derėtis, jų keisti, todėl gali tik sutikti su kontrahento sąlygomis arba sutarties nesudaryti (angl. *take it or leave it*)¹⁰.

Dažnai vartotojas priima siūlomas verslininko sąlygas tinkamai jų neįvertinęs, todėl, siekiant jo apsaugos, reikalingas specifinis vartojimo santykių reguliavimas.

Kaip pastebi doc. dr. Lina Novikovienė, „vartotojų teises ginančios normos nustato didesnes jų teisių apsaugos garantijas, lyginant su kitais civilinės apyvartos dalyviais, todėl vartotojo sąvoka įgyja ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę. Vartotojo sąvoka turi būti

¹⁰ Smits, J. M. *Contract Law: A Comparative Introduction*. 2014, p. 149.

pakankamai aiški ir tiksli, nes nuo tinkamo subjekto kvalifikavimo priklauso, kokios teisės normos bus taikomos atsiradusiems teisiniams santykiams¹¹. Dėl to ši sąvoka nuolat buvo ir tebėra ne tik teisės mokslo, bet ir politinių, ekonominių diskusijų objektu.

Jau septintajame dešimtmetyje įvairiose Europos šalyse pradėta imtis veiksmų siekiant apsaugoti vartotoją. Kartu į tai dėmesį atkreipė ir Europos Bendrija, kurios tikslus toliau siekė įgyvendinti ir Europos Sąjunga¹².

Europos Komisijos vartotojų programoje¹³ teigiama, kad vartotojų išlaidos sudaro 56 % ES bendrojo vidaus produkto. Akivaizdu, kad vartotojų poreikiai bei jų veiksmai skatina ekonomikos plėtrą, todėl vartotojų apsauga yra vienas iš pagrindinių ne tik atskirų valstybių, bet ir visos ES uždavinių. Todėl Europos Komisija pripažįsta, kad vienas iš svarbiausių klausimų yra pačio vartotojo sąvoka, jos samprata.

Pirmasis tarptautinis dokumentas, kuriame apibrėžta vartotojo sąvoka – 1968 m. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo (toliau – Briuselio konvencija)¹⁴. Briuselio konvencijos 13 str. įtvirtinta, jog „bylose dėl sutarties, kurią asmuo sudarė ne tuo tikslu, kuris gali būti laikomas susijusiu su jo veikla ar profesija, toliau vartotojas, jurisdikcija nustatoma pagal šį skirsnį [...]“.

Nors kiekvienas vėlesnis ES teisės aktas vartotojo sąvoką dėl reguliuojamų santykių specifikos apibrėžė vis kitaip, galima teigti, kad vėlesnės direktyvos tik atkartojė Briuselio konvencijoje įtvirtintus vartotojo požymius išreiškiant juos skirtingomis gramatinėmis konstrukcijomis. Štai Direktyvoje dėl vartojimo kreditų (3 str. b. d.)¹⁵ vartotojas įvardinamas kaip fizinis asmuo, kuris sandoriuose, kuriems taikoma ši direktyva, veikia siekdamas tikslų, nesusijusių su jo užsiėmimu, verslu ar profesija, Direktyvoje dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais¹⁶ vartotojas apibrėžiamas kaip „bet kuris fizinis asmuo, kuris [...] veikia siekdamas tikslų, nesusijusių su jo verslu, prekyba ar profesija“ (2 str. b. p.). Toks pat vartotojo sąvokos apibrėžimas pateikiamas Direktyvos dėl vartojimo prekių pardavimo 1 str. 2 d. a punkte¹⁷ ir

¹¹ Novikovienė, L. Kai kurie vartotojo sampratos aspektai. *Mokslo darbų rinkinys „Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje“*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011 m., p. 27.

¹² Ibid.

¹³ *Impact assessment - Proposal for a Consumer Programme 2014-2020*. [interaktyvus]. 2014 m., [žiūrėta 2015-03-15]. <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-250_lt.htm>.

¹⁴ 1968 m. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-14]. <<http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=45068&Condition2=>>>.

¹⁵ 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinanti Tarybos direktyvą 87/102/EEB. [2008] OL L133/66.

¹⁶ *Supra* note 8.

¹⁷ 1999 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB dėl vartojimo prekių pardavimo ir susijusių garantijų tam tikrų aspektų. [1999] OL L 171/12.

Direktyvos dėl nuotolinės prekybos vartotojams skirtomis finansinėmis paslaugomis 2 str. d punkte¹⁸.

Taigi, nors skirtinguose teisės aktuose vartotojo sąvoka apibrėžiama naudojant skirtingus išsireiškimus, vis dėlto jos esmė vienoda. Iš to galima daryti išvadą, jog vartotojas yra bet koks fizinis asmuo, kuris sutartiniuose santykiuose veikia ne savo verslo, prekybos ar profesijos tikslais.

Kaip bebūtų, vieningos sąvokos nebuvimas paskatino Europos Komisiją konstatuoti, kad bent minimaliai harmonizavus šią sąvoką, ir palikus teisę valstybėms narėms ją išplėsti, būtų lengviau apibrėžti vartotojų teisių apsaugos taikymo apimtį.

Nors esant tik minimaliam harmonizavimui valstybių nacionalinėje teisėje įtvirtinta „vartotojo“ sąvoka skiriasi, tačiau jos turinys sutampa su ES teisėje įtvirtintais reikalavimais¹⁹. Direktyvos dėl vartotojų teisių²⁰ 2 str. 1 p. nurodyta, kad „vartotojas – kiekvienas fizinis asmuo, kuris veikia pagal sutartis, kurioms taikoma ši Direktyva, siekdamas tikslų, nesusijusių su jo verslu, prekyba, amatu ar profesija“ ir tai galima laikyti minimaliais reikalavimais pripažįstant asmenį vartotoju.

Dėl teisės harmonizavimo Lietuvos teisėje vartotojo sąvoka apibrėžiama panašiai kaip ir ES teisės aktuose. Kaip minėta, pagal CK 6.228¹ str. 2 d. „vartotojas – fizinis asmuo, su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais) siekiantis sudaryti ar sudarantis sutartis“. VTAĮ 2 str. 15 d. nurodoma, kad „vartotojas – fizinis asmuo, kuris pareiškia savo valią pirkti, perka ir naudoja prekę ar paslaugą asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti“.

Vartotojo požymiai pateikiami remiantis formaliais kriterijais, neatsižvelgiant į konkretaus asmens patyrimą, žinias ir t. t. Tokie kriterijai sudaro prezumpciją, kad tie asmenys, kurie sudaro sutartis ne verslo tikslais, savaime laikomi silpnais ir neturinčiais reikiamo patyrimo bei žinių. Norint išsiaiškinti, ar objektyvūs kriterijai yra pakankami siekiant tikrojo teisingumo įgyvendinimo, būtina atsižvelgti ne tik į teisės normas, bet ir į ETT sprendimus bei LAT praktiką.

Analizuojant ETT sprendimus akivaizdu, kad griežtai laikomasi siaurosios vartotojo sampratos koncepcijos ir atsiskaija plėsti asmenų sąrašą, kuriems suteikiama didesnė apsauga. Pagal šią koncepciją vartotoju pripažįstamas tik fizinis asmuo, kuris sudarydamas sutartį veikia

¹⁸ 2002 m. rugsėjo 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/65/EB dėl nuotolinės prekybos vartotojams skirtomis finansinėmis paslaugomis ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 90/619/EEB ir Direktyvas 97/7/EB ir 98/27/EB. [2002] OL L 271/16.

¹⁹ Ebers, M. *Consumer Law Compendium Comparative analysis*. p. 730 - 731.

²⁰ 2011 m. spalio 25 d. Tarybos direktyva 85/577/EEB Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB. [2011] OL L304.

tikslu, nesusijusiu su jo verslu ar profesija. *Gruber* byloje²¹ ETT išdėstė tvirtą poziciją, jog vartotojo sąvoka turi būti aiškinama siaurai, atsižvelgiant į konkretaus asmens teisinę padėtį konkrečioje sutartyje, kiekvienu atveju atsižvelgiant į sutarties pobūdį bei tikslus, o ne į subjektyvią šio asmens padėtį. Taigi, ši samprata remiasi objektyviuoju kriterijumi.

Neretai keliamas klausimas, ar negalėtų minėta koncepcija būti išplėsta į vartotojo sąvoką tam tikrais atvejais įtraukiant ir juridinius asmenis.

Sujungtose bylose *Cape Snc* prieš *Idealservice* bei *MN RE Sas* prieš *Idealservice* *MN RE Sas* prieš *OMAI Srl* ETT nagrinėjo klausimą, ar juridinis asmuo, kuris sudarė sutartį dėl gėrimų automato sumontavimo įmonės patalpose jos darbuotojams, gali būti laikomas vartotoju. ETT konstatavo, kad vartotojo sąvoka, kuri pateikta Direktyvoje Nr. 93/13/EEB, negali būti aiškinama plečiamai. Nors galutinis prekės vartotojas fizinis asmuo – darbuotojas, tačiau sutartį sudarė ir sutartyje numatytą kainą sumokėjo juridinis asmuo. Taigi, remiantis objektyviuoju vartotojo sąvokos aiškinimu buvo pasisakyta, kad vartotojų apsauga skirta tik fiziniams asmenims.²²

ETT taip pat nagrinėjo klausimą, ar negalėtų būti vartotojų apsauga taikoma asmeniui, kuris dar tik ruošiasi pradėti verslą. ETT pažymėjo, jog speciali apsauga netaikoma sutartims, sudaromoms verslo ar profesijos tikslais, net jei profesijos ar verslo veikla tik planuojama ateičiai. Taigi, veiksmai, susiję su verslo pradėjimu, taip pat laikomi atliktais verslininko²³.

Galima svarstyti, ar tokia pozicija yra teisinga, kadangi asmuo, tik besiruošiantis pradėti verslą, gali visiškai neturėti patirties bei žinių, kurių turi patyręs verslininkas.

Taip pat svarstyti, ar neturėtų būti taikoma vartotojų apsauga juridiniams asmenims, kurių tikslas nėra pelno siekimas. Kadangi šių juridinių asmenų veikla nesusijusi su pelno siekimu, paprastai jie neturi patirties sandorių sudaryme. Vis dėlto akcentuojama, jog asmuo, kuris užsiima ūkine – komercine veikla, turi daugiau žinių, patyrimo bei informacijos nei paprastas vartotojas. Be to, argumentuojant, kodėl pelno nesiekiantys asmenys visgi laikomi stipresne šalimi pabrėžiama, kad bet kokia komercinė veikla yra susijusi su tam tikra rizika, todėl galimos situacijos, kai juridinis asmuo sudaro sutartį sau nepalankiomis sąlygomis²⁴. ETT šiuo klausimu nėra pasisakęs, tačiau atsižvelgiant į tai, kad jis griežtai laikosi siaurosios vartotojo sąvokos koncepcijos manytina, kad ne pelno organizacijos nebūtų išimtis.

²¹ Byla C-464/01, *Johann Gruber* prieš *Bay Wa AG*, [2005] ETA I-480.

²² Sprendimas sujungtose bylose *Cape Snc* prieš *Idealservice Srl* (C-541/99) ir *Idealservice MN RE Sas* prieš *OMAI Srl* (C-542/99), 2001, ECR I - 9063.

²³ Byla C-269/95, *Francesco Benincasa* prieš *Dentalkit Srl*, [1997] ETA I – 3794.

²⁴ Bublienė, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*. Monografija. Vilnius, 2009, p. 93.

Kalbant apie Lietuvos praktiką, LAT yra nurodęs, kad „tik tada, kai vartotojas yra fizinis asmuo ir prekes ar paslaugas vartoja asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti, jo teisės ir teisėti interesai ginami kaip silpnesniosios sutarties šalies“²⁵.

Kaip minėta, plačiai remiamasi pozicija, kad vartotojai išskiriami pagal objektyvius kriterijus. Tai pastebi ir doc. dr. L. Novikovienė. Ji teigia, kad paprastai vartotojai, kaip silpnesnė sutartinių teisinių santykių šalis, išskiriami remiantis abstrakčiais, formaliais požymiais, laikantis išankstinės nuostatos, kad tam tikromis aplinkybėmis visi fiziniai asmenys yra silpnesnė šalis, o tokie dalykai, kaip asmens patirtis, turimos žinios – nevertinami²⁶. Tokią pačią nuomonę dėsto ir doc. dr. D. Bublienė, kuri teigia, kad formalieji kriterijai suponuoja bendrą, abstrakčią prezumpciją, kad tie asmenys, kurie sudaro sutartis ne verslo tikslais, laikomi silpnais ir neturinčiais reikiamų patirties bei žinių²⁷.

Dėl tokio formalaus požiūrio kyla grėsmė, kad silpnesnės šalies institutas gali būti pritaikytas asmeniui, kuris faktiškai toks nėra: „pasitaiko situacijų, kai remiantis formaliosios teisės reikalavimais, šalis, kuriai reikalinga silpnesnės šalies apsauga, nebus ginama, ir galima situacija, kai šalis, kuri *de facto* nėra silpnesnioji, bus apginama“²⁸. Taigi, jeigu teismas vykdydamas teisingumą atsižvelgia tik į formalius teisės aktų reikalavimus, nėra įgyvendinamas materialusis teisingumas ir teisė nepasiekia deklaruojamo tikslo apginti realiai silpnesnę šalį.

Atsižvelgus į tai, objektyvusis kriterijus turėtų būti derinamas su subjektyviuoju.

Sprendžiant dėl asmens pripažinimo vartotoju, praktikoje iškilo klausimas, kaip vertinti situaciją, kai sutartis sudaroma „dvigubo naudojimo tikslu“ ir ja tenkinami tiek asmeniniai, tiek verslo poreikiai. Dėl tokios situacijos pasisakė LAT: „kai vartojimo sutartis sudaroma dvigubo naudojimo tikslu, t. y. tiek verslo, tiek asmeniniams tikslams, tokia sutartis laikoma vartojimo sutartimi tik tuo atveju, kai verslo tikslas joje yra nežymus“²⁹. Kai ginčas kyla dėl sutarties, sudarytos „dvigubo naudojimo tikslu“, teismas, atsižvelgdamas į pateiktus įrodymus ir kitas bylos aplinkybes, turi nuspręsti, ar sutartimi buvo siekiama patenkinti asmens poreikius, kurie nėra susiję su jo verslu, o jeigu vis dėlto jie su verslu susiję, tai turi nustatyti, kiek tas santykis yra reikšmingas.

Jau minėtoje *Gruber* byloje buvo nagrinėjamas klausimas dėl ūkininko J. Gruber ir Vokietijos įmonės Bay Wa AG sudarytos sutarties. Ūkininko ferma buvo naudojama tiek verslo, tiek ir privačiais tikslais, todėl iškilo klausimas, ar sutartis dėl stogo perdengimo gali būti

²⁵ *Supra* note 5.

²⁶ *Supra* note 11, p. 26.

²⁷ *Supra* note 24, p. 85.

²⁸ Bublienė, D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*. 2007, 9 (99), p. 42.

²⁹ LAT CBS 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, Nr. 30.

laikoma vartojimo sutartimi. Kaip pasisakė ETT, tokią sutartį vartojimo sutartimi būtų galima pripažinti tik tuomet, kai sutartis visiškai nereikšmingai susijusi su asmens vykdomu verslu. Jei sutartis labiau susijusi su verslu ar profesija – asmuo, kuris sudarė tokią sutartį, laikomas esančiu tokioje pat padėtyje, kaip ir tiekėjas, tad jam išimtinė apsauga netaikoma.³⁰

Plačiau vartotojo sąvoka aiškinama Didžiojoje Britanijoje. *R&B Customs Brokers Ltd v. United Dominions Trust Ltd* byloje teismas konstatavo, kad įmonė, kuri nesiverčia automobilių prekyba ir nuperka įmonės direktoriui automobilį, skirtą tiek asmeniniams, tiek verslo tikslams tenkinti, gali būti laikoma vartotoju³¹.

LAT taip pat ne kartą pabrėžė, kad aplinkybė, jog sutartis formaliai buvo sudaryta su juridiniu asmeniu, neturi būti sureikšminama. Štai daugiabučio namo savininkų bendrijos (toliau – Bendrija) byloje³² teismas sprendė kilusį ginčą tarp Bendrijos ir UAB „Vilniaus vandenys“ dėl sutarties kvalifikavimo kaip vartojimo. Nors energijos tiekimo sutartis buvo sudaryta su juridiniu asmeniu – Bendrija, teismas pasisakė, jog „akivaizdu, kad tiekiamo vandens vartotojais yra ne Bendrija, bet butų savininkai, t. y. fiziniai asmenys, naudojantys vandenį savo namų ūkio reikmėms. Todėl ginčijamos sutartys teisine prasme vertintinos kaip vartojimo sutartys ir joms turi būti taikomos specialios teisės normos, taikomos vartojimo sutartims“. Taigi, būtina įvertinti, kas yra galutinis prekių ar paslaugų gavėjas ir koks to įsigyjimo tikslas³³.

LAT pripažino, kad sutarties sudarymo ir jos vykdymo metu juridinis asmuo gali užimti tarpininko ar atstovo poziciją, o vertinant, ar sutartis gali būti laikoma vartojimo, svarbu atsižvelgti į galutinį prekių ar paslaugų vartotoją³⁴.

Kaip minėta, daugelį klausimų ES yra palikusi pačioms valstybėms narėms, todėl skirtingai šalyse vertinami santykiai, kai sudarant sutartį tarp dviejų fizinių asmenų tarpininkavo asmuo, veikiantis verslo ar profesiniais gebėjimais: štai Austrijoje ir Vokietijoje laikomąsi pozicijos, kad tokia sutartis yra sudaryta tarp dviejų privačių asmenų, todėl nepatenka į vartotojų apsaugos sritį. Priešingai yra Danijoje, Italijoje ir Portugalijoje: jeigu pardavėjas nėra profesionalus, tačiau sutartis sudaroma tarpininkaujant profesionalui, tai yra vertinama kaip sutartis, kurios šaliai taikoma stipresnė vartotojo apsauga.³⁵

Apibendrinus manytina, kad sprendžiant, ar konkrečiam asmeniui taikoma vartotojo apsauga, turi būti vadovaujama ne abstrakčiais požymiais kaip teisinis statusas, o turi būti verinama konkrečios asmens situacija – teismui turėtų būti palikta diskrecijos teisė spręsti

³⁰ *Supra* note 21.

³¹ *R & B Customs Brokers Co Ltd v United Dominions Trust Ltd*. [1988] 1 WLR 321 (CA).

³² LAT CBS 2003 m. gegužės 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-579/2003.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Supra* note 19, p. 470.

atsižvelgiant į kiekvieno asmens padėtį ir bylos aplinkybes. Taip teismas galėtų vykdyti ne tik formalų, bet ir realų teisingumą.³⁶

1.2. Verslininko sąvokos nevienareikšmiškumas

Vartojimo sutartis yra sudaroma tarp silpnesnės šalies – vartotojo ir tarp stipresnio kontrahento, kuris gali būti įvardinamas labai įvairiai: pardavėju, tiekėju, prekytoju ir t. t. Visi šie sinonimai apibendrintai reiškia verslininko sąvoką.

Taigi, verslininku laikoma antroji vartojimo sutarties šalis, jai taikoma stipresnės šalies prezumpcija. Ši prezumpcija grindžiama tuo, kad verslininkas, dirbdamas savo srityje, turi žinių ir patyrimo, išmano tos veiklos specifiką, turi derybinių įgūdžių, žino sudaromų sandorių taisykles.

ES direktyvose, susijusiose su vartotojimo santykiais, verslininkas įvardijamas kaip pardavėjas, paslaugų teikėjas, tiekėjas, prekytojas, prekybininkas, kreditorius, kelionės organizatorius ir pan. Pvz., Nesąžiningų sąlygų direktyvoje³⁷ „pardavėjas ar paslaugų teikėjas – bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, kuris sutartyse, kurioms taikoma ši direktyva veikia savo verslo, prekybos ar profesijos tikslais, nesvarbu ar tai būtų viešoji, ar privati nuosavybė“. Pagal 1998 m. vasario 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 1998/6/EB dėl vartotojų apsaugos, žymint vartotojams siūlomų prekių kainas³⁸ 2 str. „prekautojas – tai bet koks fizinis ar juridinis asmuo, parduodantis arba siūlantis parduoti jo verslo ar profesinės veiklos prekes“.

Galima teigti, jog Vartotojų teisių direktyvos 2 str. yra pateikiama bendra visas sritis apimanti verslininko sąvoka. Čia verslininkas įvardinamas kaip prekytojas. Pagal šį str. „prekautojas – kiekvienas valstybės ar privačiai valdomas fizinis arba juridinis asmuo, kuris veikia pagal sutartis, kurioms taikoma ši direktyva, siekdamas tikslų, susijusių su jo prekyba, verslu, amatu arba profesija, įskaitant kiekvieną kitą asmenį, veikiantį prekytojo vardu arba jo naudai“.

Daugelis ES šalių neturi vieningos stipresniosios šalies sąvokos, tačiau yra šalių, kurios tokią sąvoką įsivedusios (pvz, Austrija, Suomija, Vokietija, Italija). Kitos šalys linkusios įstatyminiu lygmeniu tokios sąvokos neįtvirtinti, o jos sampratą palikti atskleisti teismams.

Taigi, kaip minėta, stipresnioji vartojimo santykių šalis dažnai apibendrintai vadinama verslininku. Nors visuotinai pripažįstama, kad vienas svarbiausių verslo požymių yra ekonominės naudos siekimas, kalbant apie vartojimo santykius ir stipresnės šių santykių šalies

³⁶ *Supra* note 28, p. 41.

³⁷ *Supra* note 8.

³⁸ 1997 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 97/7/EB „Dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis. [1997] OL L 144.

sampratą dažniau sutinkama nuomonė, kad pelno siekimas nėra būtinas požymis norint sutarties šalį laikyti verslininku. Tai grindžiama tuom, kad asmuo, kuris nors ir nesiekia pelno, bet veikia savo profesinėje sferoje, yra labiau informuotas ir turintis daugiau žinių, nei paprastas vartotojas. Pagal šią sampratą stipresnės šalies vidiniai veiksniai neturėtų lemti to, ar vartotojui bus suteikiama didesnė apsauga, ar ne. Vadovaujantis šia pozicija, viešosios įstaigos bei kitos įstaigos, kurių tikslas nėra susijęs su pelno siekimu, laikomos stipresne šalimi. Šiuo atveju svarbiausia, kad stiprioji sutarties šalis užsiimtų verslu, o jis gali būti įvardijamas tokiais sinonimais kaip ekonominė veikla, individuali veikla, profesinė veikla, ūkinė – komercinė veikla ir pan.

Kalbant apie ES lygmenį, kai kurios direktyvos (pvz. Direktyva 93/13) aiškiai numato, kad verslininku laikomos ir valdžios įstaigos. Štai Direktyvos 93/13/EBB 14 konstatuojamojoje dalyje pabrėžiama, kad direktyva taip pat taikoma ir viešojo pobūdžio įstaigoms.

Tačiau yra šalių, kurios dėl pelno siekimo požymio laikosi priešingos pozicijos. Suomijoje, Slovėnijoje laikoma, kad stiprioji šalis būtinai turi turėti ekonominį suinteresuotumą: prekybininkas yra fizinis ar juridinis asmuo, kuris užsiima pelninga veikla nepriklausomai nuo jo teisinės formos, jis turi veikti siekiant įgyti pajamų ar vedamas kitų ekonominių interesų.³⁹

Dar kitoks reguliavimas Maltoje – čia bet kokia kategorija asmenų gali būti priskirta prie „prekybininkų“ pagal ministro, atsakingo už vartotojų reikalus, įsakymą, kuris priimamas pasitarus su vartotojų reikalų taryba ir paskelbus apie tai oficialiajame leidinyje⁴⁰.

Prie viso to paminėtina, kad ES teisė kartais išplečia verslininko sąvoką ir ji apima ne tik verslininką, kuris veikia savo vardu, bet apima ir asmenis, veikiančius verslininko vardu. Tokia pozicija įtvirtinta ir Direktyvoje 2005/29/EBB⁴¹, kur numatyta, kad „prekybininkas“ yra veikiantis savo vardu ar prekybininko vardu. Kadangi verslininku pripažįstamas ir kitas asmuo, veikiantis verslininko naudai, verslininkas yra įpareigojamas prižiūrėti tokių asmenų atliekamus veiksmus ir siekti išvengti galimo vartotojų klaidinimo.

Šiuo klausimu sutinkama ir kitokia pozicija: Lenkijos teisėje pagal jų CK 43 str. prekiautojas turi veikti „savo vardu“⁴². Pastebėtina, kad tokia nuostata susiaurina vartotojų apsaugos sritį.

³⁹ EC Consumer Law Compendium. Comparative Analysis, General Overview. 2008, p. 738. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-02].

<http://ec.europa.eu/consumers/archive/rights/docs/consumer_law_compendium_comparative_analysis_en_final.pdf>.

⁴⁰ Ibid., p. 380.

⁴¹ 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 84/450/EEB, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas 97/7/EB, 98/27/EB bei 2002/65/EB ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2006/2004. [2005] OL L 149.

⁴² Kodeks Cywilny, ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Opracowano na podstawie t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 121. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-15]. <<http://www.kodeks-cywilny.pl.>>.

Taip pat diskutuotina, ar verslininko sąvoka turi apimti tik tuos atvejus, kai verslininkas užima pardavėjo/tiekėjo poziciją, ar apima ir situacijas, kai verslininkas pats įsigyja prekes ar paslaugas iš vartotojo. „Manytina, jog verslininko sąvoka turi apimti vartojimo sutartis tiek pasiūlos, tiek paklausos pusėje, argumentuojant tuo, kad vartotojų teisių apsauga būtų susiaurinama, jei apimtų tik tas situacijas, kai verslininkas veikia kaip pardavėjas ar paslaugos teikėjas“⁴³. Tai grindžiama tuo, kad net tuomet, kai verslininkas perka, o ne parduoda, jis vis tiek naudoja savo standartines sutarties sąlygas.

Kalbant apie Lietuvos nacionalią teisę, verslininko sąvoka yra įtvirtinta CK ir VTAĮ. Pagal CK 6.228¹ str. 3 d. „verslininkas – fizinis asmuo arba juridinis asmuo ar kita organizacija, ar jų padalinys, savo prekybos, verslo, amato arba profesijos tikslais siekiantys sudaryti ar sudarantys sutartis, įskaitant asmenis, veikiančius verslininko vardu arba jo naudai. Juridinis asmuo gali būti laikomas verslininku neatsižvelgiant į jo dalyvių teisinę formą“. Verslininko kaip fizinio asmens sąvoka pateikiama CK 2.4 str. 2 d.: „fiziniai asmenys, kurie įstatymo nustatyta tvarka verčiasi ūkine komercine veikla, laikomi verslininkais“. CK yra ir daugiau normų, kurios verslininko sąvoką apibrėžia per jo sinonimus: pvz., CK 6.350 str. 1 d. „pardavėjas – verslininkas“, CK 6.672 str. 1 d. „rangovas, kuris yra verslininkas“ ir t. t. VTAĮ 2 str. 5 d. įtvirtinta, kad pardavėjas, tai „asmuo, kuris verčiasi prekyba ir vykdydamas savo verslą siūlo ir parduoda prekes vartotojams“. To paties str. 8 d. nurodoma, kad „paslaugų teikėjas – asmuo, kuris vykdydamas savo verslą siūlo ir atlygintinai suteikia paslaugas vartotojams“.

Apibendrinant pirmąją darbo dalį galima teigti, kad vyrauja pakankamai formalūs vartotojo sampratos požymiai. Iš vienos pusės tai vertinama teigiamai – remiantis objektyviais požymiais yra užtikrinamas civilinių santykių nuspėjamumas, tačiau iš kitos pusės remiantis vien objektyviaisiais požymiais gali būti pasiektas tik formalusis teisingumas, o materialusis – ne. Dėl to abejotina, ar teisė įgyvendina savo tikslą – panaikinti derybinės galios skirtumus ir apsaugoti silpnesnę sutarties šalį.

⁴³ *Supra* note 24, p. 123.

2. SAŽININGUMO PRINCIPAS IR JAM PRIEŠTARAUJANČIOS SUTARČIŲ SAŁYGOS

Sąžiningumas yra pirmasis skyrius išminties knygoje.

Tomas Džefersonas

Siekiant nustatyti, kas yra nesąžiningos sąlygos, pirmiausia tikslinga išsiaiškinti, kas laikoma sąžiningu elgesiu. Nors sąžiningumas visada buvo vertinamojo pobūdžio sąvoka, o jos supratimas veikiamas tokių faktorių kaip laikotarpis, žemynas, teisinė, politinė santvarka ir t. t., vis dėlto pripažįstama, kad šio principo užuomazgų reikia ieškoti dorovės normose – juk jos įtvirtina svarbiausias visuomenės vertybes, jų šviesoje vertinama, kas yra gėris, o kas blogis, kas yra teisėta, o kas ne. Taigi, dorovės normos laikytinos teisės normų kūrimo šaltiniu ir vertinimo pagrindu.

Dėl to, siekiant išsiaiškinti sąžiningumo principo atsiradimą teisėje, trumpai apžvelgsime šio principo ištakas, jo istoriją.

2.1. Sąžiningumo principo atsiradimas sutarčių teisėje

Nors pradžioje gali pasirodyti, kad sąžiningumas yra aiški, visiems suprantama sąvoka, vis dėlto galima sakyti, kad norėdami tiksliai apibrėžti sąžiningumą, imamės neįmanomo dalyko. Juk, kaip jau minėjome, ši sąvoka yra vertinamojo pobūdžio ir jos vertinimas priklauso nuo daugelio faktorių.

Siekiant išsiaiškinti šios sąvokos esmę, pravartu trumpai apžvelgti šio principo atsiradimo teisėje istoriją.

Sąžiningumo principas turi labai senas ištakas – šiuo principu buvo remiamasi jau pažangiojoje Senovės Romoje⁴⁴. Pirmuosiuose rašytiniuose šaltiniuose, kuriuose sutinkamas sąžiningumo principas, jis įvardinamas kaip *bona fides* (lot. *bona fides* reiškia „geru pasitikėjimu, nuoširdžiai, visai atvirai, be jokio kėslo“)⁴⁵. Šis terminas buvo naudotas siekiant sureguliuoti žodinių sutarčių sudarymą. Remiantis *bona fides* teisėjui buvo palikta diskrecijos teisė ne tik formaliai vadovautis teisės normomis, bet atsižvelgti ir į tai, koks šalių elgesys yra sąžiningas ir protingas konkrečioje situacijoje⁴⁶. Vadovaujantis *bona fides* atsakovą patraukti atsakomybėn galėjo tik tuo atveju, jei ieškovas nepadarė nieko nesąžiningo (*exceptio doli* – lot. kaltės

⁴⁴ Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2005, p. 30.

⁴⁵ Keinys, S. et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

⁴⁶ Zimmerman, R., Whittaker, S. *Good faith in European Contract Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 16.

(apgavystės) išimtis)⁴⁷. Be to, kalbant apie pažangią Romos teisinę sistemą paminėtina, kad oratorius Ciceronas vienas pirmųjų įvardino minimalius reikalavimus sąžiningumui komerciniuose susitarimuose. Šie reikalavimai nedaug skiriasi nuo tų, kurie suformuluoti ir dabartiniame Amerikos Komercijos kodekse⁴⁸.

XIII a. prie sąžiningumo koncepcijos prisidėjo Šv. Tomas Akviniėtis, kuris šią sąvoką laikė prigimtinių teisės paradigma. Tiek pagal kanonų teisę, tiek pagal pasauliečių poziciją buvo laikoma, kad sutartys, sudarytos prieštaraujant sąžiningumo principui, turi būti negaliojančios.

Kad romėniškoji sąžiningumo koncepcija labai įtakoją šiuolaikinį sąžiningumo principo suvokimą bei naudojimą dabartinėje teisėje parodo ir tai, jog lotyniškas *bona fides* terminas buvo išverstas į kitas kalbas bei perkeltas į dabartines teises sistemas.

Dabar, bendrojoje teisėje, *bona fides* išreiškiamas žodžių junginiu *good faith*. *Good faith*, kuris ir reiškia sąžiningumą, taip pat neturi tikslaus apibrėžimo, todėl jo išaiškinimui teisinėje literatūroje pasitelkiama tokia terminologija kaip „labai svarbus principas, taisyklė, pareiga, elgesio standartas ar taisyklė, nerašytinės teisės šaltinis, bendra kauzulė“⁴⁹.

Nors sąžiningumo principas vienose teisinėse sistemose yra teisiškai įtvirtintas, o kitose tai laikoma tik moraline norma, vis dėlto jis plačiai paplitęs visame pasaulyje.

Šios sąvokos neapibrėžtumas dažnai kelia neaiškumų, o tai suponuoja daugybę mokslinių, teisinių, filosofinių diskusijų. Šios sąvokos nebuvimas gali vesti į spekuliaciją, į teisingumo vykdymo nenuspėjamumą, o tai kelia problemų ne tik teisės doktrinos atstovams bei praktikams, bet ir visai visuomenei.

Teisės doktrinoje yra išskiriami du būdai, kurių pagalba siekama atskleisti sąžiningumo esmę: tai pozityvusis būdas ir negatyvusis.

Vadovaujantis pozityviuoju būdu, aiškinant sąžiningumo sąvoką, į pagalbą pasitelkiamos definicijos. Kaip sąžiningumo sinonimai įvardijama gera valia, teisinga elgsena, protingumas ir t. t. Kaip bebūtų, naudojant sinonimus, kuriais pakeičiamas sąžiningumo terminas, pati sąvoka lieka neatskleista. Be to, šio būdo šalininkai laikosi pozicijos, kad tikslaus sąžiningumo apibrėžimo ir nereikia – sąžiningumas turi būti vertinamas konkrečiu atveju, jis negali būti bendras visoms situacijoms.

Galima teigti, kad vadovaujantis šiuo būdu sąžiningumą apibrėžia LAT teisėjas A. Norkūnas: jis teigia, kad sąžiningumo, kaip principo, turinys yra nusakomas pagal protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Sąžiningas yra tas asmuo, kuris veikia rūpestingai ir teisingai,

⁴⁷ *Supra* note 46, p. 25.

⁴⁸ E. Allan Farnsworth, *Good Faith Performance and Commercial Reasonableness Under the Uniform Commercial Code*, 30 U. Chi. L. Rev. 1963, p. 666.

⁴⁹ Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011, p. 199.

t. y. taip, kaip tokioje pačioje situacijoje būtų pasielgęs apdairus, rūpestingas ir atidus žmogus, o nesąžiningu laikomas toks asmuo, kuris neatitinka šių kriterijų, pasitelkia apgaulę, sukčiavimą⁵⁰.

Antrasis būdas – negatyvusis. Sąžiningumas perteikiamas įvardinant tai, kas nėra sąžininga ir tai performuluojant priešingai. Taip apibrėžiama, kas laikoma sąžiningu elgesiu. Šio metodo trūkumas tas, kad remiantis juo neįmanoma sukurti tolesnio precedento nuorodos, atsiranda neaiškumo ir nenusipėjamumo pavojus.

Ši pozicija paremta prof. R. Summerso atskyrimo teorija⁵¹. R. Summersas teigė, kad sprendžiant sąžiningumo klausimą atskirose situacijoje, pastebėti neigiamus veiksmus yra lengviau nei teigiamus, todėl siūloma bylas grupuoti pagal tai, koks nesąžiningumas jose konstatuotas. Taip būtų išskirta, ką teismas laikė nesąžiningumu (*bad faith*). Tuomet tokio elgesio pavyzdys turėtų būti performuluojamas į antonimą nustatant *good faith*. Paaiškinti šiai teorijai pasitelkiamas toks pavyzdys: jeigu *bad faith* būtų „pardavėjas nuslėpė savo prekės defektą“, tai *good faith* – kitai šaliai atskleisti visus esminius faktus, darančius įtaką jos apsisprendimui. Ši teorija nukreipta į retroaktyvią teismo sprendimų analizę.

Taigi, per tokius pavyzdžius, vis papildant jau atrastų ir konstatuotų *bad faith* sąrašą, būtų atskleista *good faith* esmė⁵².

Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad sąžiningumo nereikia bandyti išprausti į rėmus bandant jį tiksliai įvardinti, todėl pritartina P. J. Powers' s nuomonei, kad sąžiningumo terminą „geriausia palikti teisininkams bei teisėjams apibrėžti atsižvelgiant į tai, ko toje situacijoje reikalauja aplinkybės“⁵³. Šiai pozicijai pritartina, nes neįmanoma apibrėžti sąžiningumo taip universaliai ir aiškiai, kad jis būtų tinkamas visoms situacijoms.

Kaip bebūtų, visiškai neapibrėžti sąžiningumo taip pat negalima – protingas asmuo turi turėti viziją, koks elgesys būtų laikomas sąžiningu ir koks ne. Taigi, sprendžiant sąžiningumo klausimą teisme, priimamas sprendimas turėtų būti nuspėjamas ir priimtinas bent jau didžiajai visuomenės daliai. Todėl sąžiningumo apibrėžimas turėtų suteikti pagrįstą lūkesčių apsaugą ir padėti pašalinti siurprizinius teismų sprendimus bei asmenų piktnaudžiavimą teise.

Dėl to, vienaip ar kitaip, sąžiningumo nuostatos yra įtvirtintos beveik kiekvienos valstybės teisinėje sistemoje, jos sutarčių teisėje.

Sąžiningumo principo sampratai bei įtvirtinimui nacionalinėje teisėje didelės įtakos turėjo tokie tarptautiniai teisės aktai kaip Europos sutarčių teisės principai (angl. *Principles of*

⁵⁰ Norkūnas, A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. *Juristprudencija*. 2003, t. 42 (34), p. 5.

⁵¹ Summers, R. *Good faith in general contract law and the sales provisions of the uniform commercial code*. 1968, p. 195.

⁵² Ibid.

⁵³ Powers, P. J. *Defining the Indefinable: Good Faith and the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. 1999, p. 333.

European Contract Law, toliau – PECL)⁵⁴ ir UNIDROIT komercinių sutarčių principai (toliau – UNIDROIT)⁵⁵.

PECL 1:201 (1) str. reglamentuoja, jog „kiekviena šalis privalo elgtis sąžiningai ir vadovautis gera valia“. Pagal to paties str. 2 d. šalys negali apriboti šios teisės, t. y. ji privaloma be jokių išimčių. UNIDROIT 1.7 str. taip pat įtvirtinta nuostata, kuri įpareigoja sutarties šalis elgtis sąžiningai viena kitos atžvilgiu.

Nesąžiningų sąlygų direktyvos 3 str. 1 d. nustatytas bendrasis sąžiningumo kriterijus – „[...] sąlyga, dėl kurios nebuvo atskirai derėtasi, yra laikoma nesąžininga, jeigu pažeidžiant sąžiningumo reikalavimą dėl jos atsiranda ryškus neatitikimas tarp iš sutarties kylančių šalių teisių ir pareigų vartotojo nenaudai“. Čia įtvirtinti du nesąžiningumo kriterijai: prieštaravimas geros valios (sąžiningumo) reikalavimams bei ryškus neatitikimas tarp iš sutarties kylančių šalių teisių ir pareigų.

Kalbant apie Lietuvos teisinę sistemą, pagrindinis nacionalinis teisės šaltinis, kuriame įtvirtintas sąžiningumo principas, yra CK.

Šis principas įtvirtintas LR CK 1.5 str. ir yra priskiriamas bendriesiems civilinės teisės principams. CK 1.5 str. 1 d. nurodoma, kad „civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus“. Kadangi visi šie principai yra vienas kitą papildantys, šios sąvokos yra atskleidžiamos viena per kitą.

Sąžiningumo principas detalizuojamas bei atskleidžiamas ir kituose CK straipsniuose. Štai CK 6.158 str. 1 d. įtvirtinta, kad „kiekviena sutarties šalis turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai“. Šio str. 2 d. nurodoma, kad sąžiningumo pareiga negali būti pakeista ar panaikinta. Šių teisės normų turinys yra analogiškas teisės normoms įtvirtintoms PECL ir UNIDROIT tarptautiniuose teisės aktuose. Reikalavimas laikytis sąžiningumo principo yra įtvirtintas ir CK 6.4 str. (prievolės šalių pareiga elgtis sąžiningai), CK 6.38 str. 1 d. (sąžiningas prievolių vykdymas), CK 6.58 str. 7 d. (sąžiningai naudotis teise prievolės vykdymo sustabdymui) ir kt.

Kaip bebūtų, šiuolaikinėje sutarčių teisėje, kai taip paplito nelygiavertės derybinės galios doktrina ir susidarė sąlygos šalių nelygybei, vien sąžiningumo principas dėl vis aktualėjančios vartotojų teisių apsaugos tapo nebepakankamu.

Vartotojų teisių ir interesų gynyba įtvirtinta Konstitucijos 46 str. 5 d., todėl valstybės kišimasis į vartojimo sutartinius santykius yra pateisinamas. Nors valstybei vykdamas nesąžiningų

⁵⁴ Principles of European Contract Law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002>>

⁵⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>>.

sąlygų kontrolę yra užtikrinamas socialinės valstybės principo įgyvendinimas, tačiau tampa nebeaiški sąžiningumo principo paskirtis. Kaip pastebi dr. D. Bublienė „jeigu sąžiningumo principu laikytume sutarčių laisvės (šalių autonomijos) principo įgyvendinimą, sutarčių teisėje nebus vietos silpnesnės šalies apsaugos principui. Kita vertus, jei vertintume sąžiningumo principą kaip pagrindą sutarčių derybinei galiai atkurti, pusiausvyrai tarp abiejų šalių interesų surasti, sąžiningumo principas reikštų ne ką kitą kaip silpnesnės šalies principo įgyvendinimą ir realaus, bet ne formalaus teisingumo įgyvendinimą“⁵⁶.

Taigi, koks yra sąžiningumo principo vaidmuo į sutartinius santykius įsikišus valstybei ir kokia šio principo vieta vartojimo sutartiniuose santykiuose, atsakysime analizuojant vartojimo sutarties nuostatas sąžiningumo aspektu.

2.2. Nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartiniuose santykiuose

Kas yra sąžininga ir kas ne, visada buvo ir bus diskusinis klausimas. Todėl nenuostabu ir tai, kad nėra vieningos nuomonės, kokios sąlygos vartojimo sutartyje turi būti laikomos nesąžiningomis. Nors vartotojų teisės gali būti pažeidžiamos labai įvairiai, vienas iš dažniausių pažeidimų ir yra nesąžiningos sutarties sąlygos.

Siekiant kuo efektyviau įgyvendinti ir suderinti visų ES valstybių narių vartotojų apsaugą, ES priėmė nemažai teisės aktų, kurie reglamentuoja vartojimo sutartinius santykius.

Nuo pat 1980 m., kai buvo suformuluota Europos sutarčių teisės dienotvarkė (*European contract law agenda*), klausimas dėl nesąžiningų sąlygų reglamentavimo užėmė vieną svarbiausių vietų joje⁵⁷. Nuolat kelti klausimai, kokie kriterijai svarbiausi pripažįstant sąlygas nesąžiningomis, ar užtenka procesinio nesąžiningumo, ar turi būti atsižvelgta ir į proceso rezultatą, t. y. į materialų nesąžiningumą ir t. t.

Nesąžiningų sąlygų klausimas itin aktualus – juk galima teigti, jog sutarties sąlygos yra produkto ar paslaugos dalis ir dažnai būtent jos lemia vartotojo pasirinkimą įsigyti tą gaminį, paslaugą, ar ne.

Vis aktualejant vartotojų problemoms ir suprantant, kad vieno vartotojo teisių pažeidimas yra svarbus ir visai visuomenei, vienu iš svarbiausių įrankių nesąžiningų sąlygų kontrolei tapo Direktyva 93/13/EBB, kuri padarė didžiulę įtaką nustatant nesąžiningų sutarties sąlygų sampratą teisėje. Pagrindinis šios Direktyvos tikslas – nustatyti ES valstybėms narėms minimalius reikalavimus vartotojų teisių apsaugoje, kurie būtų perkelti į šalių nacionalinę teisę.

⁵⁶ *Supra* note 27, p. 43.

⁵⁷ Wilhelmsson, T. *Various Approaches to Unfair Terms and Their Background Philosophies*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-15]. <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2008_1_51.pdf>.

Direktyvos priėmimą paskatino tai, kad vartojimo sutarčių sąlygas reglamentuojančių valstybių narių įstatymuose yra ryškių skirtumų, dėl to gali atsirasti konkurencijos iškreipimai, o tai trukdo sukurti bendrą vidaus rinką, kurioje prekės, asmenys, paslaugos ir kapitalas juda laisvai, nes vartotojai, neturėdami pakankamai žinių apie kitų šalių teisės normas, kurios reglamentuoja prekių ar paslaugų pardavimo sutartis, gali susilaikyti nuo pirkimo kitoje valstybėje narėje. Taigi, šia Direktyva siekta palengvinti prekių bei paslaugų pardavimą tiek savo šalyje, tiek visoje ES. Taip pat siekta skatinti sąžiningą konkurenciją, taip prisidedant prie platesnio pasirinkimo, siūlomo Bendrijos piliečiams kaip vartotojams.

Direktyvos priede yra nurodytas pavyzdinis nesąžiningų sąlygų sąrašas, kurį ES šalys narės turėjo perkelti į savo nacionalinę teisę.

Nacionalinės teisės aktų leidėjai ėmėsi skirtingų veiksmų dėl šio sąrašo įgyvendinimo. Kai kurios šalys sudarė taip vadinamuosius „juoduosius“ nesąžiningų sąlygų sąrašus (pvz. Austrija, Belgija, Estija, Latvija), kai kurios nustatė „pilkąjį“ sąrašą sąlygų, kurių nesąžiningumo prielaida gali būti paneigta (pvz. Jungtinė Karalystė, Lenkija), kai kur yra du sąrašai: vienas „juodas“ (visada nesąžiningos sąlygos), o kitas „pilkas“ (daroma prielaida, kad nesąžininga) (pvz. Vokietija). Prancūzija turi sąrašą, kuris yra tik orientacinio pobūdžio ir nesukuria jokių prezumpcijų.⁵⁸

Lietuvos teisėje pavyzdinis nesąžiningų sąlygų sąrašas buvo tiesiogiai perkeltas iš Nesąžiningų sąlygų direktyvos į CK 6.188 str. „Vartojimo sutarčių sąlygų ypatumai“, kurio turinys dabar perkeltas į CK 6.228⁴ str. Galima teigti, kad šio str. 2 d. įtvirtintas nesąžiningų sąlygų sąrašas yra identiškas numatytajam Direktyvos priede. Šis sąrašas nėra baigtinis: pagal CK 6.228⁴ str. 3 d. „teismas gali pripažinti nesąžiningomis ir kitokias vartojimo sutarties sąlygas, jeigu jos atitinka šio straipsnio 1 ir 2 dalyje nustatytus kriterijus“. Taigi, teismui suteikiama teisė pripažinti nesąžiningomis ir kitokias sąlygas. Be to, šis sąrašas nereiškia, kad jame nurodyti nesąžiningų sąlygų pavyzdžiai būtinai yra nesąžiningi. Todėl galima teigti, kad CK įtvirtintas „pilkasis“ sąrašas.

Taigi, kas yra nesąžiningos sąlygos, kokia jų samprata? Pagal Direktyvos 3 str. 1 d. „ta sutarties sąlyga, dėl kurios nebuvo atskirai derėtasi, yra laikoma nesąžininga, jeigu pažeidžiant sąžiningumo reikalavimą dėl jos atsiranda ryškus neatitikimas tarp iš sutarties kylančių šalių teisių ir pareigų vartotojo nenaudai“. Tuo pripažįstama, kad nesąžiningomis laikomos tokios vartojimo sutarčių sąlygos, kurios šalių nebuvo aptartos individualiai ir jos pažeidžia sutarties šalių teisių bei pareigų pusiausvyrą ir vartotojo teises bei interesus.

Individualus sąlygų neaptarimas reiškia, kad vartotojas, sudarant sutartį, neturėjo galimybės daryti įtakos sutarties sąlygoms, negalėjo dėl jų derėtis. Tai ypač aktualu, kai sutartį

⁵⁸ *Supra* note 19, p. 396.

vienašališkai parengia stipresnė sutarties šalis ir toji sutartis yra skirta daugkartiniam naudojimui. Tokios sąlygos vadinamos standartinėmis.

Lietuvos teisėje standartinių sąlygų sąvoka įtvirtinta CK 6.185 str. 1 d.: „standartinėmis laikomos sąlygos, kurias bendram nevienkartiniam naudojimui iš anksto parengia viena šalis nederindama jų su kita šalimi ir kurios be derybų su kita šalimi taikomos sudaromose sutartyse“.

Pabrėžtina tai, kad nesvarbu, kur tos sąlygos yra – pagrindinėje sutartyje ar atskirame dokumente – jos laikomos individualiai neaptartomis, standartinėmis sąlygomis. Tai įtvirtinta ir minėtos Direktyvos preambulėje: „[...] ir žodžiu, ir raštu sudaromos sutartys turi vienodai apsaugoti vartotoją, nepriklausomai nuo to, ar raštu sudaromų sutarčių atveju jų sąlygos išdėstomos viename, ar keliuose dokumentuose“.

Vadovaujantis lingvistiniu teisės normų aiškinimo metodu atrodo, kad nesąžininga sąlyga gali būti tik tokia, kuri skirta daugkartiniam naudojimui. Iš tikrųjų ši sąvoka kur kas platesnė ir apima atvejus, kai sąlyga skirta konkrečiai šaliai, tačiau buvo vienašališkai įtvirtinta verslininko.

Skirtingose ES šalyse narėse sutinkami ir skirtingi požiūriai dėl standartinių sutarties sąlygų vertinimo. Vienur laikomasi pozicijos, kad pagrindinis uždavinys kontroliuojant nesąžiningas sąlygas – faktinio šalies sutikimo užtikrinimas, tad taisyklės reikalingos tam, jog sudarant sutartį būtų laikomasi procesinio teisingumo. Taigi, reguliavimas orientuotas ne į rezultatą, o į sutarties sudarymo procedūrą.⁵⁹

Kitose šalyse labiau palaikomas požiūris, jog dėmesys turi būti sutelktas į sutarties esmę, o ne į jos sudarymo procedūrą. Tokiu atveju akcentuojamas balansas tarp to, ką šalys viena kitai pažadėjo. Čia dėmesys skiriamas komutatyviam (angl. *comutative justice*) teisingumui, kuris apima asmenų pareigas ir reikalauja jų elgesio lygybės⁶⁰.

Dar viena teisingumo suvokimo koncepcija – distribucinė koncepcija (angl. *distribute justice*)⁶¹. Ji orientuota stiprinti silpnųjų grupių piliečių padėtį lyginant su kitomis grupėmis.

Priklausomai nuo to, kuriuo požiūriu labiausiai remiamasi, galima išskirti pagrindinius modelius, kuriais vadovaujama sprendžiant teisingumo ir sąžiningumo klausimus⁶².

Pirmasis – *No particular problem* modelis. Pagal jį taisyklės, kurių turima laikytis sudarant sutartį, pačios savaime laikomos tam tikra sąžiningumo garantija. Šis modelis remiasi laisvos valios išraiška ir abiejų šalių sutikimu dėl tam tikrų sutarties sąlygų: ką šalys susitarė

⁵⁹ Sadurski, W. *Giving Desert Its Due – Social Justice and Legal Theory*, 1985, p. 31-33.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ *Rights and justice in international relations Rights and justice in international relations*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-23]. <<http://www.open.edu/openlearn/society/politics-policy-people/politics/rights-and-justice-international-1-relations/content-section-4.1>>.

⁶² Howells G. G., Ramsay, I., Wilhelmsson, T. *Handbook of Research on International Consumer Law*. Edward Elgar Publishing, 2010. p. 165 – 169.

laisva valia, be jėgos panaudojimo ar apgaulės, to turi būti laikomasi. Tik esant ypatingiems atvejams galima ginčyti tai, dėl ko buvo susitarta.⁶³

Tokio modelio pavyzdžiu galėtų būti laikoma Jungtinės Karalystės teisė iki priimant 1977 m. Nesąžiningų sutarties sąlygų aktą. Iki šio dokumento priėmimo bendroji teisė nesąžiningų sąlygų nereglementavo jokių sisteminiu būdu. Taigi, valstybė visiškai nesikišo į šalių sutartinius santykius. Be to, nors minėtame teisės akte buvo įtvirtinta bendra nuostata dėl „protingumo“, kuri apėmė tiek standartines, tiek individualiai aptartas sąlygas sutartyse su vartotojais, taip pat standartines sąlygas verslo sutartyse, galima teigti, kad šis modelis ir toliau taikytas iki Nesąžiningos sutarčių sąlygos direktyvos įgyvendinimo, kur numatyta Jungtinės Karalystės pareiga tinkamai reguliuoti sutarčių sąlygas susijusias su šalių išpareigojimais ir jų atsakomybe sutartyse su vartotojais.

Kitas modelis – standartinės formos sutarties modelis (angl. *Standart-form contract model*), kuris remiasi prielaida, kad stipresnės šalies siūlomos sąlygos bus racionalios ir nepažeis vartotojų interesų. Vis dėlto, šis modelis kelia nemažai problemų, nes atsiradus šalies teisių pažeidimui jį ištaisyti remiantis vien sutarčių teise yra komplikuota.

Pagal šį modelį, standartinės formos sutartims bei jų sąlygoms reikalingas ypatingas reguliavimas. Labiausiai žinomu pavyzdžiu dėl nacionalinio lygmens standartinės formos sutarties sąlygų kontrolės nuo 1976 m. gali būti laikomas Vokietijos įstatymas dėl bendrųjų sąlygų (*Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen*). Nors šis teisės aktas pats ir nebuvo susijęs su vartotojų apsauga, tačiau jame jau atsispindėjo rinkoje kylančios problemos dėl standartinių sutarčių naudojimo.⁶⁴

Šis teisės aktas turėjo didelę įtaką ir Nesąžiningų sutarties sąlygų direktyvos turiniui. Šios direktyvos rengimas rėmėsi prielaida, kad visos vartotojų sutarys, t. y. ir tos, kurios buvo individualiai neaptartos, ir tos, kurios buvo individualiai aptartos, turėtų pakliūti į didesnę apsaugą, tačiau tam buvo pasipriešinta teigiant, jog toks reguliavimas prasilenkia su sutarčių laisvės principu ir jis raštiškai įtvirtintas nebuvo⁶⁵.

Kitas modelis – vartotojų apsaugos modelis, pagal kurį dėmesys skiriamas vartotojui. Jam skiriama ypatinga apsauga, nes jis, priešingai nei verslo subjektas, sudarant sutartį turi mažai galios. Vartotojų apsaugos modelis akivaizdžiai pastebimas Prancūzijos teisėje.

Tiesa, praktikoje šiuos modelius ne visada lengva atskirti, jie gali būti apjungiami. Toks derinys įtvirtintas ir Nesąžiningų sutarčių sąlygų direktyvoje.

Paskutinis, plačiausiai taikomas modelis tiek vartojimo, tiek verslo santykiuose – bendrojo teisingumo modelis (angl. *General fairness model*). Jis apima ne tik standartines

⁶³ *Supra* note 57, p. 53-54.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Supra* note 57.

sąlygas, bet ir tarp šalių individualiai suderintas sąlygas. Pagal šį modelį visi sutarčių sudarymo mechanizmai, kokie jie bebūtų, gali privesti prie nelygybės vienos iš šalių atžvilgiu, o tokie kontraktai neturėtų įsigalioti. Net formaliai sąžiningos sąlygos gali būt pripažintos nesąžingos tokiomis, jei jų taikymas lemia nesąžiningus rezultatus.⁶⁶

Paminėtina, kad teisinėje literatūroje ne kartą teigta, jog padidintos rizikos sritis yra vienašališkai keičiamų vartojimo sutarčių sąlygos. Pasak Jungtinės Karalystės OFT atstovės A. Jewitt, tai padidintos rizikos sritis, nes sudaroma tūkstančiai vienodų sutarčių, o jų sąlygas (pvz. – padidinti paslaugos teikimo įkainius) paslaugų teikėjai dažnai gali keisti savo naudai⁶⁷. Dėl to ETT savo praktikoje suformavo šiuos pagrindinius vienašališkai keičiamų sutarčių nuostatų principus: užsiimant verslu privaloma nurodyti paslaugos įkainių skaičiavimo metodiką ir jos pagrindimą; vartotojai privalo turėti galimybę nutraukti pakeistą sutartį; vartotojams turi būti suteikta galimybė susipažinti su sutarties sąlygomis ir įvertinti, kokį poveikį jiems gali turėti sutarties pakeitimai; jei nepastovūs paslaugų įkainiai yra neišvengiami, privalo būti nurodyti bent jau jų skaičiavimo metodai⁶⁸.

Šiame skyriuje trumpai aptarėme vyraujančius teorinius požiūrius apie teisingumą. Jie reikšmingi ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu. Vyraujanti teisingumo koncepcija lemia ir suvokimą, kas laikoma nesąžiningumu praktikoje. Taigi, nuo to priklauso, kokios sąlygos bus pripažintos nesąžiningomis ir nuo ko bus ginamas vartotojas.

Toliau analizuosime dažniausiai pasitaikančias nesąžiningas sąlygas vartojimo kreditų sutartyse bei vartojimo energijos tiekimo sutartyse, aiškinsimės, kokias sąlygas nesąžiningomis laiko VVTAT bei Lietuvos bendrosios kompetencijos teismai.

⁶⁶ Ibid., p. 54.

⁶⁷ Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos Ekonominių interesų departamento direktoriaus Mareko Močiulskio, Teisėkūros ir personalo skyriaus vyr. specialistės Vilmos Melienės ir Tarptautinių ir ES reikalų koordinavimo skyriaus L.E.P. vedėjos Aidos Gasiūnaitės tarnybinės komandiruotės užsienyje ataskaita Nr. 3-317. 2013. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-04].

<http://www.vvtat.lt/popup2.php?ru=vey5Tmd0lu&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=1078>.

⁶⁸ Byla C-472/10, *Nemzeti Fogyasztovedelmi Hatosag v Invitel Tavkozlesi Zrt*, [2012] ECLI:EU:C:2012:242.

3. NESĄŽININGOS SĄLYGOS ATSKIROSE VARTOJIMO SUTARTYSE

Kaip jau buvo minėta, vartojimo sutarties objektas nėra kvalifikuojantysis vartojimo sutarties požymis, tačiau vartojimo sutartys pagal savo objektą (dalyką) gali būti klasifikuojamos į atskiras vartojimo sutarčių rūšis (pvz., vartojimo pirkimas – pardavimas, vartojimo ranga ir t. t.). LAT savo apžvalgoje pasisakė, kad vartojimo sutartiniai santykiai kvalifikuojami dviem lygmenimis: pirma, kvalifikuojama pagal bendruosius požymius, kurie lemia sutarties priskyrimą vartojimo sutartims ir antra, pagal vartojimo sutarties dalyką, kurį identifikavus sutartys gali būti priskiriamos atskirai vartojimo sutarčių rūšiai. Tokiu būdu kvalifikavus sutartis, be joms taikomų bendrųjų vartojimo sutarčių instituto normų, taikomi ir papildomi, specialūs, tik tai sutarties rūšiai būdingi silpnesnės sutarties šalies teisių gynimo būdai.⁶⁹

Dėl darbo apimties ribotumo nagrinėsime kelias savo dalyku skirtingas ir darbo autorės nuomone – vienas aktualiausių vartojimo sutarčių, kurios paliečia didžiąją visuomenės dalį – tai vartojimo kredito sutartys bei energijos tiekimo sutartys. Pradžioje aptarsime šių tarp dviejų šalių susiklostančių santykių esmę bei aktualumą ir pereisime prie būdingiausių šioms vartojimo sutartims nesąžiningų sąlygų ir jų analizės.

Trumpai paminėsime, kad nesąžiningų sąlygų kontrolė pavesta bendrosios kompetencijos teismams bei VVTAT. Kitos institucijos sprendamos vartojimo ginčus taip pat gali konstatuoti nesąžiningas sąlygas (pvz., vartojimo kredito sutartyje nesąžiningas sąlygas gali nustatyti Lietuvos bankas, energijos tiekimo sutartyje – Valstybinė kainų ir energetikos komisija ir Valstybinė energetikos inspekcija prie energetikos ministerijos), tačiau nesąžiningų sąlygų kontrolė išimtinai priskiriama VVTAT. Kadangi teismų praktikos nagrinėjamų sutarčių nesąžiningų sąlygų klausimu nėra daug, ypatingas dėmesys skiriamas VVTAT nutarimams.

3.1. Vartojimo kredito sutartys ir dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos jose

Net ir susidūrus su ekonominiais sunkumais, esant nedarbiui, žmonės dažnai nori savo augančius poreikius patenkinti čia ir dabar, todėl augant vartojiškumui atsirado puiki terpė tokiai finansinės veiklos sferai kaip vartojimo kreditams.

⁶⁹ Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai). *Teismų praktika*. 2010 m. Nr. 33.

Kreditavimo rinkos dalyviai sąlyginai skirstomi pagal juos teikiančius subjektus į bankus ir kitas ne bankinio sektoriaus finansų bendroves. Jos dar skirstomos į tiekiančias vartojimo kreditus ir „greituosius kreditus“, kitaip dar vadinamus mažaisiais kreditais. Pastarieji dėl lengvo prieinamumo kelia itin didelį susirūpinimą. Greitųjų kreditų gavimui Lietuvoje keliamos minimalios sąlygos – tereikia būti pilnamečiu Lietuvos Respublikos piliečiu ir gauti nuolatinės pajamas.

Prie kreditų populiarumo prisideda ir vartojimo kreditų reklamos, siūlomos pirmosios nemokamos greitojo kredito paskolos, kuomet neskaičiuojamos palūkanos ir pan. Be to, greitąjį kreditą galima gauti net neišeinant iš namų, išsiuntus SMS žinutę, o internete paskolos paraišką galima pateikti visą parą. Kaip pastebi Seimo narė A. Zuokienė, „pinigai siūlomi mobiliajame telefone, pašte, prekybos centruose, kur juos išleisti kyla daugiausiai pagundų“⁷⁰. Vilioja ir tai, kad pinigai pervedami labai greitai, o pakartotinai prireikus pinigų – tai galima sutvarkyti internetu.

Greitųjų vartojimo kreditų augimą pagrindžia ir augantis tiek kreditus teikiančių įmonių, tiek jų klientų skaičius. Lietuvos banko skelbiamame vartojimo kreditų davėjų sąrašė šiuo metu yra 146 davėjai⁷¹. Greitųjų kreditų skaičiaus augimas buvo šiek tiek pristabdytas 2009 m. pradžioje, kai atsirado daugiau priemonių, kurios padėtų tinkamai vertinti klientų mokumą: kredito bendrovėms atsirado galimybė patikrinti potencialaus kliento duomenis „Sodroje“, taip pat buvo įdiegta „Greitųjų vartojimo kreditų biuro“ sistema, kurioje kredito bendrovės keičiasi informacija apie jų klientų finansinius įsipareigojimus. Be to, 2013 m. kovo 19 d. buvo patvirtinti Vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingojo skolinimo nuostatai⁷², kur kredito davėjams numatyta pareiga prieš sudarant vartojimo kredito sutartį laikytis taisyklės, kad vidutinės vartojimo kredito gavėjo įmokos dydis pagal visus turimus asmens įsipareigojimus turi sudaryti ne daugiau kaip 40 % vartojimo kredito gavėjo pajamų, pripažįstamų tvariomis. Tokiu būdu bent dalinai sukontroliuotas neatsakingas skolinimas.

Kaip pažymėjo Vilniaus Gedimino technikos universiteto prof. hab. dr. Valdas Prunskus straipsnyje „Greitieji pinigai – sunki našta“, konkretūs individai renkasi patys prisiimdami atsakomybę, tačiau pasirinkimo laisvė siejama su ekonominiu raštingumu – tik ekonomiškai raštingas žmogus gali laisvai ir sąmoningai rinktis⁷³. Deja, susigundęs paprastai gaunamais

⁷⁰Zuokienė, A. *Greitieji kreditai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-12]. <http://www.netylek.lt/greitieji_kreditai>.

⁷¹*Viešasis vartojimo kredito davėjų sąrašas*. [žiūrėta 2015-04-14]. <https://www.lb.lt/viesasis_vartojimo_kredito_daveju_sarasas>.

⁷²Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 03-62 „Dėl vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingojo skolinimo nuostatų patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 30 -1519.

⁷³Prunskus, V. Greitieji pinigai – sunki našta. *Mokslas ir gyvenimas: mokslo populiarinimo ir mokslo istorijos žurnalas*. AB „Spauda“. 2011, Nr. 2-3, p. 23.

pinigais, asmuo dažnai atidžiai neperskaito ir neišsianalيزuoja sutarties, tinkamai neįvertina jos sąlygų ir savo galimybių grąžinti kreditą, o tai sukelia skausmingų pasekmių.

Tokia padėtis skatina valstybę imtis konkrečių veiksmų. Dėl to buvo iškelti klausimai, ar nevertėtų nustatyti, kad vartojimo kredito sutartį sudarantys asmenys negalėtų to padaryti nedelsiant – pirmiausia, jie turėtų pateikti vartojimo kredito įmonei prašymą suteikti kreditą ir tik ne anksčiau nei po 2 dienų galėtų sudaryti įpareigojančią vartojimo kredito sutartį⁷⁴, didinti kredito davėjo atsakomybę už kredito sutarties sudarymo pažeidimus, nustatyti sąžiningų ir protingų palūkanų ribą ir t. t.

Europos vartotojų darbotvarkėje pasitikėjimui ir ekonomikos augimui skatinti taip pat buvo numatyta, kad būtina atidžiai sekti, kaip vartotojai suvokia ir pasirenka finansines paslaugas. Technologijų pažanga (pavyzdžiui, internetinė bankininkystė) daugelio vartotojų gyvenimą palengvino, tačiau dėl tam tikrų finansinių produktų ir paslaugų sudėtingumo bei su tuo susijusios rizikos būtinas ir didesnis skaidrumas bei finansinis vartotojų raštingumas⁷⁵.

Pati vartojimo kredito sutarties samprata įtvirtinta CK 6.886 str. 1 d.: „vartojimo kredito sutartimi kredito davėjas suteikia arba įsipareigoja suteikti kredito gavėjui vartojimo kreditą atidėto mokėjimo, paskolos forma arba kitu panašiu finansiniu būdu, išskyrus sutartis dėl nuolatinio tos pačios rūšies paslaugų teikimo ar tos pačios rūšies prekių tiekimo, kai kredito gavėjas už teikiamas paslaugas ar teikiamas prekes moka dalimis jų teikimo ar tiekimo metu“. Analogiška nuostata įtvirtinta ir Vartojimo kredito įstatymo (toliau – VKĮ) 2 str. 15 d.

Pasak Lietuvos ekonomistės, socialinių mokslų daktarės V. Aleknevičienės, kreditas yra ekonominiai piniginiai santykiai, susiję su įmonių, organizacijų ir gyventojų laikinai laisvų pinigų kaupimu ir tiksliniu jų teikimu apmokėjimo ir grąžintinumo pagrindais⁷⁶. Pats žodis „kreditas“ kildinamas iš lotynų kalbos žodžio „*credere*“, reiškiančio „tikėti“ ir „*creditum*“ - „patikėta“⁷⁷. Taigi, pati žodžio kilmė rodo, jog kreditavimo santykiai turi būti grįsti pasitikėjimu, abipusiu bendradarbiavimu ir reikšmingos informacijos atskleidimu kitai sutarties šaliai.

Greituosius vartojimo kreditus teikiančios bendrovės turi vadovautis ne tik nacionaliniais, bet ir tarptautiniais teisės aktais. Pagrindiniai kreditorinių skolinimų įmonių veiklą reglamentuojantys teisės aktai Lietuvos Respublikoje yra VKĮ, Direktyva dėl nesąžiningų sąlygų bei Direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių panaikinanti Tarybos direktyva 87/102/EEB.

⁷⁴ Lietuvos bankas pateikė siūlymus sistemiskai peržiūrėti vartojimo kredito rinkos reguliavimą. Lietuvos bankas [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-02-19].

<d.http://www.lbank.lt/lietuvos_bankas_pateike_siulymus_sistemiskai_perziureti_vartojimo_kredito_rinkos_reguliavima_1>.

⁷⁵ Europos vartotojų darbotvarkė pasitikėjimui ir ekonomikos augimui skatinti. 2012, p. 6. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-18]. <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2015/150318/20.pdf>.

⁷⁶ Aleknevičienė, V. *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija, Valiulio Leidykla, 2005, p. 144.

⁷⁷ Kuzavinis, K. *Lotynų – lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 206.

Taigi, kreditus teikiančios įmonės turi laikytis tam tikrų reikalavimų. Paskolas teikėjas privalo kooperuotis ir bendradarbiauti su vartotojais, tinkamai informuoti apie jiems suteikiamas paslaugas, paskolų formą, turinį, kainas, rūšį ir prievolės vykdymo būdus bei sąlygas (VKĮ 5 str., 6 str.). Teisės aktuose numatyta kreditoriaus pareiga suteikti maksimalią informaciją vartotojui per protingą terminą, kuris būtų pakankamas susipažinti su pateikta informacija. Taigi, vartotojas privalo gauti visą informaciją, kuri turi jam įtakos.

Tokiu reguliavimu siekiama, kad kredito gavėjas galėtų atsakingai priimti sprendimus, palyginti visas galimybes ir pasirinkti jam tinkamiausią vartojimo kreditą. Tai pačios bendriausios taisyklės, kurių privalu laikytis. Toliau išskirsime nesąžiningas sąlygas, kurios yra būdingiausios vartojimo kredito sutartims.

Dažniausios nesąžiningos sąlygos kredito sutartyse:

Nagrinėjant teismų praktiką bei VVTAT nutarimus galime išskirti aktualiausias sąlygų, neatitinkančių sąžiningumo reikalavimų, grupes:

1) Sąlygos, kurios nustato neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutarties neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą (CK 6.228⁴ str. 2 d. 5 p.);

Čia pagrindinis aspektas yra vienas iš mokestinės prievolės įvykdymo užtikrinimo būdų – delspinigiai.

Delspinigiai, būdami viena iš netesybų rūšių, pagal CK 6.71 str. 1 d. yra įstatymu, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta ar įvykdyta netinkamai. Jeigu šalys sutartyje susitarė dėl tam tikro netesybų dydžio, tai sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo atveju šalys negali jų ginčyti, išskyrus atvejus, kai netesybos neprotingos, o jų dydis akivaizdžiai per didelis.

Atsižvelgiant į tai, kad vartotojų teisių apsauga yra konstitucinis valstybės ūkio tvarkymo principas ir Lietuvos valstybės įsipareigojimas, kylantis iš ES teisės, bei į tai, kad su vartotojų teisių apsauga susijusiuose ginčiuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos, vartotojo teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas. LAT ne kartą pasisakė, kad vartotojų teisių gynimo bylų specifika lemia teismo pareigą būti aktyviam procese⁷⁸. Dėl to teismas turi *ex officio* įvertinti vartojimo sutarčių sąlygų atitiktį sąžiningumo kriterijams⁷⁹, kurie įtvirtinti CK 6.228⁴ str.

⁷⁸ *Supra* note 7.

⁷⁹ LAT CBS 2006 m. vasario 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-141/2006; 2008 m. vasario 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-211/2008.

Taip pat teismas *ex officio* pagal CK 6.73 str. 2 d. ir 6.258 str. 3 d. turi kontroliuoti netesybų dydį. Neproporcingai didelės netesybos yra viena iš dažniausių priežasčių, dėl kurių vartotojai kreipiasi į VVTAT.

Pastebėjus, kad kredito teikėjai dažnai nustato neprotingo dydžio delspinigius, VKĮ 11 str. 8 d. buvo įtvirtinta nuostata, jog pavėluotų įmokų mokėjimo atvejais vartotojui taikomos netesybos negali būti didesnės kaip 0,05 % pradelstos mokėti sumos už kiekvieną uždelstą dieną. Jokios kitos netesybos už vartojimo kredito sutartyje numatytų įsipareigojimų nevykdymą negali būti taikomos.

Analizuojant tiek teismų praktiką, tiek VVTAT nutarimus aptinkame daug atvejų, kuomet kredito davėjai vartotojui nustato pernelyg didelę atsakomybę už sutarties nevykdymą ar netinkamą vykdymą. Sąlyginai galime išskirti kelias pažeidimų kategorijas:

a. Nustatomos neproporcingai didelės netesybos;

Dažnai kredito davėjai akivaizdžiai nepaiso įstatymu numatyto delspinigių dydžio. Štai Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. kovo 10 d. nutartyje Nr. 2A-312-372/2015⁸⁰ konstatuota, kad sutarties 9.1 p. numatyta sąlyga, jog pasibaigus paskolos gražinimo terminui, o paskolos gavėjui neįvykdžius kokių nors piniginių įsipareigojimų, gavėjas įsipareigoja mokėti kreditoriui 0,7 % dydžio delspinigius, pažeidžia vartotojo interesus, todėl mažintini iki 0,05 %.

LAT taip pat akcentavo, jog galiojančiame CK baudinių netesybų nėra numatyta ir netesybomis siekiama tik kompensuoti nukentėjusios šalies nuostolius⁸¹. Taigi, sutarties sąlyga dėl 0,7 % delspinigių vertinama kaip nepagrįsta, o delspinigiai yra aiškiai per dideli.

Dėl delspinigių dydžio neretai pasisako ir VVTAT: nutarime Nr. 10-219 Tarnyba pasisakė, kad sutarties punktą, kuris nustato, jog „*klientui uždelsus sumokėti bet kurį kreditavimo sutartyje nustatytą mokėjimą, klientas įsipareigoja mokėti kreditoriui 1% dydžio delspinigius už sutarties nevykdymą nuo bendrosios uždelstos mokėjimų sumos už kiekvieną uždelstą dieną*“ yra akivaizdžiai pažeidžiantis vartotojo teises⁸².

b. Sutarties sąlygos įtvirtina tik vienos iš sutarties šalių – vartotojo – sutartinę civilinę atsakomybę;

Šiuo atveju sutartyse numatoma tik vartotojo atsakomybė. Vertinant šalių atsakomybės proporciją pastebėtina, kad kredito davėjui nevykdant arba netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus, jam sutartinė civilinė atsakomybė nekyla – sutartyje nėra numatyti nei delspinigiai, nei baudos. Dėl to šalys atsiduria nelygiavertėje padėtyje – vartotojas negali remtis nuostata, kurios pagrindu galėtų reikalauti delspinigių, jos turi nevienodas galimybes ginti savo

⁸⁰ Šiaulių apygardos teismo CBS 2015 m. kovo 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-312-372/2015.

⁸¹ LAT CBS 2005 m. birželio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-316/2005.

⁸² VVTAT 2012 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 10-219.

teises: kredito davėjas remdamasis sutartimi gali reikalauti iš kredito gavėjo delspinigių neįrodinėjant patirtos žalos dydžio, o vartotojas privalo jį įrodyti.

Kalbant apie delspinigius reikia pabrėžti, kad nesąžiningos sąlygos dėl jų yra susijusios ne tik su jų dydžiu ar jų nustatymu tik vienai šaliai. Čia galima išskirti trečiąją nesąžiningų sąlygų, susijusių su netesybomis, kategoriją:

c. Vartotojui numatoma pareiga mokėti delspinigius ne tik nuo laiku negrąžinamos kredito dalies, bet ir nuo kitų sutarties mokesčių bei išlaidų, susijusių su skolos išieškojimu ar kitų sutartinių įsipareigojimų įvykdymu;

Štai nors numatytas delspinigių dydis neviršijo įstatymo leidžiamo dydžio, kredito sutarties sąlyga, kuria numatyta, kad „[...] kredito gavėjas įsipareigoja mokėti kredito davėjui 0,05 % dydžio delspinigius už kiekvieną uždelstą dieną nuo laiku negrąžinamos sumos. Delspinigiai neskaičiuojami nuo delspinigių“, VVTAT pripažinta nesąžininga, nes tokia nuostata įtvirtinama vartotojo pareiga mokėti kredito davėjui delspinigius ne tik nuo laiku negrąžinamos kredito dalies, bet ir nuo sutarties sudarymo mokesčio, išlaidų, susijusių su skolos išieškojimu ar bet kokių sutartinių įsipareigojimų įvykdymu⁸³. Tokia nuostata įtvirtina neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutarties nevykdymą ar netinkamą įvykdymą ir pastato vartotoją į aiškiai nelygiavertę padėtį su verslininku.

Apibendrinus nesąžiningas sąlygas dėl delspinigių matome, kad jos gali būti susijusios su neprotingai dideliu jų dydžiu, su jų skaičiavimu ne tik nuo nesumokėtos privalomos įmokos, bet ir nuo kitų sumų, taip pat dažnai delspinigiai numatomi tik vienai – silpnesnei šaliai.

Verta pastebėti, jog kredito davėjui nustačius ne tik delspinigius, bet ir baudas, taip pat pažeidžiamas CK 6.2284 str. 2 d. 5 p. Pvz., nurodžius, kad vartotojui pavėlavus laiku grąžinti kreditą ir palūkanas, kredito davėjas įgyja teisę siųsti vartotojui priminimus, įkainotus konkrečia pinigų suma, kuri įvardinama kaip netesybos, pažeidžia skolininko teises, nes VKĮ numatyto dydžio netesybos yra vienintelė sankcija už finansinių įsipareigojimų nevykdymą ir jokios kitos netesybos ar mokesčiai negali būti taikomi. Taigi, dėl tokios sąlygos vartotojui taikoma dviguba civilinė atsakomybė.

Be to, baudos dydis taip pat negali viršyti 0,05 %. Kaip pastebi Lietuvos banko Priežiūros tarnyba (toliau – Priežiūros tarnyba) išdėstytoje Pozicijoje dėl Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymo nuostatų, susijusių su vartojimo kredito gavėjo finansinių įsipareigojimų nevykdymu laiku, taikymo⁸⁴, „Įstatymo 11 straipsnio 8 dalyje nustatytas 0,05 procento pradelstos sumokėti sumos už kiekvieną pradelstą dieną dydis taikytinas visų formų

⁸³ VVTAT 2011 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 10-532.

⁸⁴ Lietuvos banko Priežiūros tarnybos „Pozicija dėl Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymo nuostatų, susijusių su vartojimo kredito gavėjo finansinių įsipareigojimų nevykdymu laiku, taikymo“ patvirtinta Lietuvos banko Priežiūros tarnybos direktoriaus 2013 m. vasario 5 d. sprendimu Nr. 241-26, 2013.

netesyboms – ir delspinigiams, ir baudoms. Vadinasi, jeigu vartojimo kredito sutartyje už finansinių įsipareigojimų nevykdymą netesybos yra nustatytos konkrečia pinigų suma (bauda), vartojimo kredito davėjas privalo užtikrinti, kad ši suma konkrečiu atveju neviršytų Įstatymo 11 straipsnio 8 dalyje nustatyto dydžio“.

Priežiūros tarnybos nuomone, įstatyme nustatytas netesybų dydžio apribojimas taip pat taikomas ir kompensacinių palūkanų, mokamų vartojimo kredito sutarties nevykdymo atveju, dydžiui. Tokią Priežiūros tarnybos poziciją patvirtina ir LAT: „palūkanos, kurios mokamos tik esant sutarties pažeidimui, savo esme yra ne palūkanos, bet sutartinės netesybos“⁸⁵. Taigi, tiek netesybų, tiek kompensacinių palūkanų dydis negali viršyti 0,05 % už kiekvieną pradelstą dieną.

2) Nuostatos, kurios panaikina arba apriboja vartotojo teises, susijusias su pardavėju, paslaugų teikėju ar kita šalimi tuo atveju, kai pardavėjas ar paslaugų teikėjas visiškai ar iš dalies neįvykdo ar netinkamai įvykdo sutartinius įsipareigojimus (CK 6.228⁴ str. 2 d. 2 p.);

Sąlyginai galime išskirti kelias pagrindines šio punkto pažeidimų grupes:

a. Sutikimas, kad kreditorius turi teisę nurašyti bet kurias pagal sutartį mokėtinas sumas nuo visų rūšių kredito gavėjo sąskaitų;

Tai tokios sąlygos, kuriomis kredito įstaiga įtvirtina sau teisę nurašyti pagal sutartį mokėtinas sumas ne tik nuo kliento sąskaitų toje kredito įstaigoje, tačiau ir kitose įstaigose. Taigi, čia kalbama apie debeto pavedimą.

Vadovaujantis Mokėjimų įstatymo⁸⁶ 2 str. 31 d., debetas yra tokia mokėjimo paslauga, kurią teikiant lėšos nurašomos nuo mokėtojo sąskaitos, kai mokėjimų operaciją inicijuoja gavėjas, remdamasis dažniausiai gavėjui išduotu mokėtojo sutikimu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal VVTAT vartotojo sutikimas dėl lėšų nuskaičiavimo nuo visų jo sąskaitų negali savo esme būti prilyginamas vartotojo sutikimui pagal Mokėjimų įstatyme keliamus reikalavimus, kai toks vartotojo sutikimas yra išreiškiamas pasirašant kredito sutartį, kurioje tokia sąlyga yra viena iš standartinės sutarties sąlygų. Vartotojui pasirašant standartinę sutartį ji nekoreguojama net jei klientas to pageidauja, todėl standartinėje vartojimo kredito sutartyje įtvirtintas minėtas sutikimas neatitinka Mokėjimų įstatyme keliamų reikalavimų.

Štai VVTAT spręsta dėl sutarties punkto, kur nustatyta, kad „*kredito gavėjui praleidus sutartyje numatytų mokėjimų terminus kredito gavėjas neatšaukiamai ir besąlygiškai sutinka, kad kreditorius bet kurias pagal sutartį mokėtinas sumas nurašytų nuo visų rūšių kredito gavėjo sąskaitų [...] ši sutartis yra laikoma neatšaukiamu ir besąlygišku nurodymu bankui ar kredito*

⁸⁵ LAT CBS 2012 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-392/2012.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 97-2775.

*įstaigai, kurioje kredito gavėjas turi bet kurios rūšies sąskaitą, pagal kreditoriaus reikalavimą nurašyti lėšas nuo kredito gavėjo sąskaitos ir pervesti jas į kreditoriaus nurodytą sąskaitą*⁸⁷.

Pateiktame sutarties punkte įtvirtinta kreditoriaus teisė nurašyti kredito gavėjo laiku neapmokėtas sumas nuo visų rūšių vartotojo sąskaitų.

Kaip minėta, toks sutikimas negali būti laikomas tinkamu pagal Mokėjimo įstatymo nuostatas, nes kredito sutartys sudaromos prisijungimo būdu. Taigi, kreditorius nederino sutarties sąlygų su vartotoju individualiai, o kreditoriaus teisė nurašyti sumas nuo visų rūšių vartotojo sąskaitų yra teisiškai nepagrįsta.

Tačiau teismų praktikoje sutinkamas ir kitoks tokios sąlygos vertinimas. Vilniaus apygardos teisme, kaip antrojoje instancijoje, 2012 m. rugsėjo 7 d. buvo išnagrinėta byla Nr. 2A-282-611/2012⁸⁸, kurioje ieškovė J. T. kreipėsi į teismą prašydama pripažinti kredito davėjo veiksmus, t. y. 60 692,09 Lt nurašymą nuo ieškovės sąskaitos, neteisėtai bei priteisti iš atsakovo nurašytas sumas ir bylinėjimosi išlaidas.

Teismas nustatė, kad tarp ieškovės J. T., jos sutuoktinio R. T. ir banko buvo sudarytos kelios kredito sutartys, kurių 7.3 punktu, ieškovei ir jos sutuoktiniui R. T. praleidus sutartyse numatytus mokėjimo terminus, atsakovui suteikta teisė be atskiro įspėjimo nurašyti mokėjimų sumas tiek iš J. T., tiek iš R. T. visų rūšių sąskaitų banke ir kitose kredito įstaigose.

Esant netinkamam sutarties vykdymui, vadovaudamasis minėta sutarčių nuostata, atsakovas nurašė iš ieškovės sąskaitos 60692,09 Lt sumą. Ieškovai teigė, kad atsakovas, neturėdamas ieškovės sutikimo, 60 692,09 Lt sumą pasiėmė savo naudai, padengdamas kreditorinius ieškovės ir jos sutuoktinio įsipareigojimus.

Teisėjų kolegija sutinko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad kai kurios kredito sutartys iš viso nelaikytinos vartojimo, nes ieškovė bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu pripažino, kad vartojimo paskolos buvo panaudotos verslui, taigi, nors sutartys ir pavadintos vartojimo kredito sutartimis – jos negali būti pripažįstamos vartojimo sutartimis CK prasme. Kitos kredito sutartys, nesant duomenų, kad jos buvo panaudotos verslui, laikytinos vartojimo sutartimis, tačiau nepažeidžia CK įtvirtintų sutarties sąlygų sąžiningumo kriterijų.

Teisėjų kolegijos nuomone, minėtas sutarties punktas nepažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyros, nes juo užtikrinama tiek atsakovo teisė gauti įmokas iš ieškovės ir trečiojo asmens, šiems turint lėšų, bet nemokant įmokų, tiek ieškovės ir trečiojo asmens interesai tuo atžvilgiu, kad turint lėšų ir bankui jas nusirašius, nebus vėluojamos mokėti įmokos, o dėl to nebus skaičiuojamos netesybos, be to, atsakovas negalės nutraukti kredito sutarčių ir nukreipti išieškojimą į įkeistą ir ieškovei bei trečiajam asmeniui priklausantį turtą.

⁸⁷ VVTAT 2010 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 10-795.

⁸⁸ Vilniaus apygardos teismo CBS 2012 m. rugsėjo 7 d. nutartis c.b. Nr. 2A-282-611/2012.

Nagrinėjamu atveju ieškovė, sudarydama su atsakovu kredito sutartis, laisva valia (pagal CK 6.156 str. 1 d.) prisiėmė prievolės ir išreiškė sutikimą, kad pradelstos mokėti pagal sutartis įmokos be jos atskiro sutikimo būtų atsakovo nurašomos nuo ieškovės sąskaitos banke (CK 6.922 str.). Pagal CK 6.189 str. 1 d. teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią, todėl atsakovas pagrįstai nurašė ginčo lėšas nuo ieškovės sąskaitos.

Taigi, teismas nieko nepasisakė dėl kredito sutartyje numatytos sąlygos nurašyti mokėjimų sumas iš visų rūšių kredito gavėjų sąskaitų, jeigu mokėjimo momentui nebūtų lėšų sutartyse minimose sąskaitose sąžiningumo tuo aspektu, kad vartotojas negalėjo daryti įtakos tokios sąlygos pakeitimui, nors ieškovė ir pabrėžė, kad tokiam lėšų nurašymui sutikimo nedavė.

Apibendrinus manytina, kad kredito įstaiga, norėdama vykdyti tiesioginio debeto nuskaičiavimus, turėtų gauti atskirą kliento pasirašytą sutikimą dėl tokio sumų nurašymo iš kitų kliento sąskaitų. Taigi, šio darbo autorė pritaria VVTAT pozicijai, kad tokia sąlyga su klientu turėtų būti aptarta individualiai.

b. Vartojimo sutartyje vienašališkai nustatoma, kad sutarties sąlygos buvo aptartos individualiai;

Nors yra atvejų, kai sutartyje įterpiamas punktas, jog šalys derybų būdu susitarė dėl tam tikrų sąlygų, tai nėra tiesa. Štai VVTAT nutarime sąžiningumo aspektu vertinama sutarties nuostata, kurioje teigiama, jog „klientas patvirtina, kad „*šiame puslapyje išdėstytos sąlygos su juo buvo individualiai aptartos ir jos nepažeidžia jo teisių ir interesų*“. Tos pačios sutarties 1.22 p. nurodyta, kad „*individualiai aptartos sąlygos – sutarties sąlygos, kurių parengimui klientas galėjo daryti įtaką. Individualiai aptartomis sąlygomis laikomos: skola, vartojimo kredito suma, įmokų skaičius, mokėjimo dienos, mokėjimo periodiškumas, sandorio sudarymo ir tvarkymo mokesčių dydžiai, metinė kredito grąžinimo norma, kredito grąžinimo terminas, delspinigių norma*“. Taip pat sutarties 5.3 p. nurodyta, jog „*[...] šalys susitaria, kad šalių nustatytos netesybos nėra per didelės ir yra protingo dydžio bei nepažeidžia šalių interesų pusiausvyros [...]*“⁸⁹.

Taigi, vartotojas pasirašydamas sutartį patvirtina, kad minėtos sutarties sąlygos buvo su juo suderintos individualiai ir pripažįsta, kad jos nepažeidžia jo teisių bei interesų.

Nors vartotojas formaliai ir patvirtina, kad sutinka su tokiomis sąlygomis, vis dėlto, siekiant tinkamai įvertinti šias nuostatas sąžiningumo aspektu, reikia išsiaiškinti, ar tikrai galima laikyti, kad šios sąlygos buvo individualiai suderintos su vartotoju.

Individualiai neaptartų sąlygų sąvoką yra įtvirtina CK 6.228⁴ str. 4 d. (buvęs CK 6.188 str.), kur nurodyta, jog individualiai neaptartomis laikomos sąlygos, kurių parengimui vartotojas

⁸⁹ VVTAT 2010 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 10-797.

negalėjo daryti įtakos, ypač jeigu tokios sąlygos nustatytos iš anksto pardavėjo ar paslaugų teikėjo parengtoje standartinėje sutartyje.

Vadinasi, individualiai aptartos sąlygos yra tokios sąlygos, kurios įtraukiamos į sutartį aktyviai veikiant vartotojui, t. y. tokioms sąlygoms vartotojas gali daryti realią įtaką, pvz., reikalauti kurią nors sutarties sąlygą išbraukti ar įrašyti į sutartį naują sąlygą, keisti tam tikras sutarties sąlygas ir pan.

Šioje situacijoje vartotojas negalėjo daryti jokios įtakos sutarties turiniui. Taigi, tokios sąlygos, laikomos standartinėmis sąlygomis pagal CK 6.185 str. 1 d.

Įvertinus tai, kas išdėstyta, VVTAT konstatavo, kad minėtos sutarties sąlygos negali būti laikomos individualiai aptartomis.

c. Vartojimo sutartimi apribojama kredito davėjo atsakomybė už netinkamai atliktus įsipareigojimus;

Analizuojant VVTAT nutarimus pastebima, kad dažnai stipresnė šalis neteisėtai apriboja savo atsakomybę už atliktų darbų kokybę, už netiesioginius vartotojo nuostolius, patirtus dėl įmonės kaltės. Kaip pavyzdį galime pateikti VVTAT nutarimą, kuriame buvo užginčyta nuostata, pagal kurią „*kredito davėjas įsipareigoja perduoti kredito sumą kredito gavėjui ne vėliau kaip per 24 (dvidešimt keturias) valandas nuo sprendimo suteikti kreditą priėmimo. Šis laiko tarpas skaičiuojamas oficialiomis bankų darbo valandomis Lietuvos Respublikoje. Šalys susitaria, kad kredito davėjas neatsako už pavėluotai atliktus veiksmus, jeigu tai įvyko dėl ryšio kanalų sutrikimų ir/ar trečiųjų asmenų kaltės*“⁹⁰.

Kaip minėta, paslaugos teikėjas yra savo srities specialistas, profesionalas, veikiantis savo rizika ir dėl sutartinės prievolės nevykdymo ar netinkamo vykdymo jis atsako visais atvejais, jei neįrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos, jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kita (CK 6.256 str. 4 d.).

Tam pritarė ir LAT konstatavęs, jog verslininkas turi prisiimti neigiamų savo veiklos padarinių riziką. Jis turi rūpestingai pasirinkti trečiuosius asmenis įsipareigojimams įvykdyti ir turi tinkamai kontroliuoti jų veiklą. Verslininkui sutartinė civilinė atsakomybė nebus taikoma tik tuo atveju, jei jis įrodys, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos⁹¹.

Šiuo atveju minėtu sutarties punktu panaikinama bendrovės atsakomybė vartotojui už įsipareigojimų tinkamą nevykdymą net ir tuo atveju, kai šios aplinkybės atsirado dėl bendrovės kaltės, todėl vartotojo teisės yra pažeidžiamos.

⁹⁰ VVTAT 2011 m. liepos 19 d. nutarimas Nr. 10-434.

⁹¹ LAT CBS 2004 m. spalio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-524/2004.

3) Sąlygų neatitikimas bendriesiems sąžiningumo reikalavims (CK 6.228⁴ str 2 d.);

Į šį punktą gali patekti daugybė sutarčių nuostatų. Išskiriame dažniausiai pasitaikančias tokias sąlygas:

a. Reikalavimas praleidus mokėjimą anksčiau laiko grąžinti paskolą, vienašališkas sutarties nutraukimas;

Visų pirma, nutraukiant sutartį privaloma vadovautis bendrosiomis teisės normomis. Pagal CK 6.217 str. 1 d. šalis gali nutraukti sutartį, jei kita šalis sutarties neįvykdo ar įvykdo ją netinkamai ir tai yra esminis sutarties pažeidimas. Pagal to paties str. 4 d. kitais pagrindais nutraukti sutartį galima tik teismo tvarka pagal suinteresuotos šalies ieškinį, o 5 d. nurodyta, jog vienašališkai sutartis gali būti nutraukta joje numatytais pagrindais.

Sąlygos, nustatančios kredito davėjo teisę savo nuožiūra nutraukti sutartį, dažnai sutinkamos ir vartojimo sutartyse. Be bendrųjų teisės normų, vienašališką kredito davėjo iniciatyvą nutraukti sutartį reglamentuoja *lex specialis* – VKĮ. Pagal jo 19 str. vartojimo kredito davėjas turi teisę nutraukti vartojimo kredito sutartį, kai yra šios sąlygos: 1) vartojimo kredito gavėjas rašytiniu pranešimu informuotas apie pradelstą mokėjimą; 2) mokėjimas pradelstas ilgiau kaip vieną mėnesį ir jo suma yra ne mažesnė kaip 10 % negrąžintos vartojimo kredito sumos arba mokėjimas yra pradelstas ilgiau kaip tris mėnesius iš eilės; 3) pradelstas mokėjimas nebuvo padengtas per dvi savaites nuo rašytinio pranešimo įteikimo vartojimo kredito gavėjui.

Praktikoje pastebima, kad dažniausiai vartotojų teisių pažeidimai dėl sutarties nutraukimo kyla dėl to, kad sutartis nutraukiama dėl vartotojo veiksmų, kurie nėra esminiai sutarties pažeidimai. Vienos dažniausių tokių sąlygų, jog sutartis nutraukiama praleidus mokėjimą, arba vartotojui pateikus klaidingą informaciją.

VVTAT tarnyba nutarime analizuoja tokias sutarties sąlygas: vadovaudamasis sutarties 9.1.2 p., kredito davėjas turi teisę „*kredito gavėjui daugiau kaip 30 dienų praleidus sutartyje nurodytus mokėjimus ar jų dalį, reikalauti grąžinti kreditą*“, pagal sutarties 11.3 p. „*kreditorius turi teisę vienašališkai nutraukti šią sutartį pirma laiko bei pareikalauti grąžinti kreditą, raštu įspėjęs kredito gavėją prieš 14 (keturiolika) dienų įstatymuose nustatytomis sąlygomis, taip pat jei kredito gavėjas padaro bent vieną iš šių esminių sutarties sąlygų pažeidimų: 11.3.1 jeigu sutarties vykdymo metu iš konkrečių aplinkybių galima numatyti, jog kredito gavėjo mokėjimai nebus laiku sumokėti, taip pat kai kredito gavėjas nevykdo arba netinkamai vykdo kitas su kreditoriumi sudarytas sutartis; 11.3.2 Kredito gavėjas nuslėpė arba pateikė klaidingus duomenis apie save; 11.3.3 Kredito gavėjas ilgiau kaip 30 dienų pradelsė sutartyje nurodytus mokėjimus ar jų dalį ir nebuvo sumokėta per 14 (keturiolika) kalendorinių dienų po papildomo*

*pranešimo įteikimo kredito gavėjui; 11.3.4 Kredito gavėjas nevykdo kitų įsipareigojimų pagal sutartį*⁹².

Aukščiau nurodyti sutarties punktai įtvirtina kredito davėjo teisę reikalauti grąžinti kreditą anksčiau laiko, taip pat teisę vienašališkai nutraukti sutartį.

Nutraukiant kredito sutartį kredito davėjo reikalavimu kreditorius privalo vadovautis CK 6.889 str. Pagal šį straipsnį „kredito davėjas turi teisę nutraukti sutartį, jeigu yra abi šios sąlygos: 1) mokėjimas yra uždelstas daugiau kaip vieną mėnesį ir jo suma yra ne mažesnė kaip 10 % bendros kredito sumos; 2) nebuvo sumokėta per dvi savaites nuo papildomo pranešimo įteikimo kredito gavėjui“.

Vadovautis CK 6.217 str. 1 d., šalis gali nutraukti sutartį, jei kita šalis sutarties neįvykdo ar netinkamai įvykdo tik tada, kai tai yra esminis sutarties pažeidimas.

Kaip nurodė LAT, siekiant įvertinti, ar sutartis yra pažeista iš esmės, nepakanka nustatyti jos pažeidimo faktą, reikia įvertinti ir daugelį kitų veiksnių bei atsižvelgti į CK 6.217 str. 2 d. nurodytas aplinkybes⁹³. Pagal CK 6.217 str. 2 d., nustatant, ar sutarties pažeidimas yra esminis, ar ne, turi būti atsižvelgiama į tai, ar nukentėjusi šalis iš esmės negauna to, ko pagrįstai tikėjosi, ar pagal sutarties esmę griežtas prievolės sąlygų laikymasis turi esminės reikšmės, ar prievolė neįvykdyta tyčia ar dėl didelio neatsargumo, ar tikėtina, kad sutartis bus neįvykdyta ir ateityje, ar sutarties neįvykdžiusi šalis, kuri rengėsi įvykdyti ar vykdė sutartį, patirtų labai didelių nuostolių ją nutraukus.

Apibendrinus, sutartyje įtvirtintas nurodymas, kas laikoma sutarties esminiu pažeidimu, neatitinka sąžiningumo reikalavimų, nes kiekvienu atveju pažeidimas turi būti vertinamas atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.

Be to, atkreiptinas dėmesys ir į tai, „kad sutartis tarp šalių negali būti nutraukta tuo pagrindu, kad viena iš šalių nevykdo ar netinkamai vykdo iš kitų sutarčių kylančių civilinių pareigų. Dėl to sutarties 11.3.1 p., kuriame įtvirtinta bendrovės teisė vienašališkai nutraukti sutartį, jei „[...] kredito gavėjas nevykdo arba netinkamai vykdo kitas su kreditoriumi sudarytas sutartis“, prieštarauja civilinės teisės normoms.

Taip pat pažymėtina, kad sutarties 11.3.1 p. yra neaiškus, nes nenurodoma iš kokių konkrečių aplinkybių galima numatyti, jog vartotojo mokėjimai nebus laiku sumokėti, ne aišku, kokiais kriterijais remiantis kreditorius tai nustatys. Taigi, kreditorius suteikia sau teisę vienašališkai nutraukti sutartį dėl vertinamosios sąlygos. Tai suteikia galimybę kredito unijai piktnaudžiauti ir bet kada savo nuožiūra nuspręsti dėl vartotojui esminę reikšmę turinčių juridinių faktų.

⁹² *Supra* note 87.

⁹³ LAT CBS 2004 m. birželio 29 d. plenarinės sesijos nutartis Nr. 3K-P-346/2004.

Kitas svarbus aspektas, į kurį būtina atkreipti dėmesį – sutarties 11.3.2 p. įtvirtinta kredito davėjo teisė vienašališkai nutraukti sutartį ir reikalauti kredito gražinimo, kai vartotojas nuslėpė arba pateikė klaidingus duomenis apie save.

Pagal Finansų įstaigų įstatymo⁹⁴ 31 str. 3 d. „finansų įstaiga, prieš priimdama sprendimą skolinti, prisiimti įsipareigojimus už savo klientą, privalo įsitikinti, kad: 1) įsigyjamas finansinis turtas, įkeičiamas arba kitas turtas, iš kurio ateityje gali būti tenkinamas finansų įstaigos reikalavimas, tikrai yra ir iš jo gali būti tenkinamas finansų įstaigos reikalavimas; 2) kliento finansinė bei ekonominė būklė ir jos prognozės leidžia tikėtis, kad klientas sugebės įvykdyti įsipareigojimus; 3) klientas vykde ir vykdo savo finansinius įsipareigojimus finansų įstaigoms.

Taigi, kredito davėjas, vertindamas prisiimamą riziką sudarant sutartį su vartotoju, pagal vartotojo pateiktą informaciją privalo įvertinti, kokia yra vartotojo ekonominė ir finansinė būklė bei jos prognozės. Galima daryti išvadą, kad kreditorius taip pat įvertina, ar vartotojas pateikė teisingą informaciją apie save, kuria vadovaujantis ir buvo atliekamas bendrovės prisiimamos rizikos vertinimas.

Galimos tokios išvados: visų pirma, nėra aišku, kokia vartotojo pateikta klaidinanti ar neteisinga informacija suteiktų teisę bankui vienašališkai nutraukti sutartį, antra, tokios informacijos patikrinimas yra pačio kreditoriaus rizika, trečia, pareiškimas, kad tokios informacijos pateikimas laikomas esminiu sutarties pažeidimu negali būti tokiu laikomas, kol tai neįrodyta pagal bendrąsias taisykles, ketvirta, atsižvelgus į VKĮ 19 str. darytina išvada, kad į jo apimtį nepatenka vartotojo pateikta klaidinanti ar neteisinga informacija, kuri lemia kredito išdavimo vartotojui faktą. Taigi, sutarties sąlyga, suteikianti kreditoriui teisę vienašališkai nutraukti sutartį ne dėl minėtame įstatyme nurodytų pagrindų, neatleistų kredito davėjo nuo įrodinėjimo, jog esant sandorio negaliojimo pagrindui sutartis gali būti nutraukta.

Tai įvertinus suprantama, kad ir baudos, numatytos už neteisingos informacijos pateikimą, prieštarauja teisei. Tokiai pozicijai pritarė ir VVTAT: sąlyga, suteikianti teisę bendrovei reikalauti iš vartotojo papildomai sumokėti 15 % paskolos dydžio baudą už negaliojančių dokumentų, neteisingų duomenų apie save pateikimą ar informacijos, kuri gali turėti įtakos įsipareigojimų pagal šią sutartį vykdymui, nuslėpimą, nustato neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutartinių įsipareigojimų netinkamą įvykdymą, taigi atitinka CK 6.228⁴ str. 2 d. 5 p. Dėl to VVTAT konstatavo, kad UAB „Snoro lizingas“ prieš sudarydamas sutartį, vertindamas prisiimamą riziką, turėjo galimybę patikrinti, ar vartotojas pateikė galiojančius dokumentus ir teisingus duomenis apie save, ar nenuslėpė informacijos, kuri turėtų įtakos sutartinių įsipareigojimų vykdymui.⁹⁵

⁹⁴ Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 91-3891.

⁹⁵ VVTAT 2012 m. vasario 22 d. nutarimas Nr. 10-131.

Be to, kredito davėjui nutrauktą sutartį, vartotojui kiltų sunkios neigiamos pasekmės: jis turėtų grąžinti visą kreditą su priskaičiuotomis palūkanomis bei delspinigiais. Taigi, tokia atsakomybė būtų neproporcingai didelė. Dėl to sutarties nutraukimo pagrindai sudaro esminę informaciją, kurią vartotojas turi žinoti prieš sudarant vartojimo kredito sutartį.

Dar vienas atvejis, kuomet sutarties sąlyga pripažįstama nesąžininga – nurodymas, kad kreditorius gali nutraukti sutartį, jei iš esmės pablogėja vartotojo įkeistas turtas ar sumažėja jo vertė. VVTAT nutarime pripažino, jog sąlyga, pagal kurią kai „iš esmės pablogėja įkeistas turtas, sumažėja įkeisto turto vertė ar kiekis, įkeistas turtas sunaikinamas ar išėikvojamas“ kreditorius turi teisę sutartį nutraukti, yra nesąžininga⁹⁶.

Tai grindžiama tuo, kad bankas, teikdamas būsto kreditavimo paskolą, turi pareigą įvertinti ne tik vartotojo sugebėjimą grąžinti kreditą, bet ir bendros ekonominės padėties ir būsto rinkos perspektyvų riziką. Todėl nėra aišku, kodėl vartotojas, kuris tinkamai vykdo sutartinius įsipareigojimus, turi būti atsakingas už bendros ekonominės padėties šalyje pasikeitimą bei nekilnojamojo turto vertės sumažėjimą, jeigu toks sumažėjimas įvyksta ne dėl jo veiksmų.

Dar viena problema – nustatyti terminai, per kuriuos kreditorius turi pranešti skolininkui apie sutarties nutraukimą. VVTAT aptariamos tokios sutarties sąlygos: „*Esant sutarties nutraukimo pagrindams bankas turi teisę vienašališkai, nesikreipdamas į teismą prieš 10 dienų išsiųsdamas kredito gavėjui raštišką pranešimą nutraukti sutartį. Sutarties nutraukimo terminas pradedamas skaičiuoti nuo pranešimo išsiuntimo kredito gavėjui dienos. [...]*“⁹⁷.

Pagal šios sutarties nuostatas nutraukimo terminas pradedamas skaičiuoti nuo pranešimo išsiuntimo vartotojui dienos, todėl gali susiklostyti situacija, kai vartotojas sužino apie jam siunčiamą informaciją likus tik keletai dienų iki sutarties nutraukimo arba ją jau nutraukus⁹⁸.

Be to, net jei vartotojas prieš 10 dienų sužinotų apie tai, kad turi per tokį trumpą laikotarpį sugrąžinti visą paimtą kreditą ir sumokėti palūkanas, delspinigius bei kitus mokėjimus, yra didelė tikimybė, kad jis nesugebės to padaryti laiku. Taigi, šis terminas yra akivaizdžiai per trumpas ir tai pažeidžia vartotojo teises ir interesus bei šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą.

Apibendrinus, vienašališkas sutarties nutraukimas konstatavus esminius sutarties pažeidimus kreditoriaus iniciatyva galimas tik esant tinkamam informavimui ir nustačius vartotojui protingą terminą, per kurį jis turėtų galimybę įvykdyti savo įsipareigojimus.

b. Įmokų eiliškumas;

Siekiant neapsunkinti skolininko padėties, CK yra numatyta tvarka, kuria remiantis turi būti įskaitomos vartotojo įmokos vykdant mokesstinę prievolę.

⁹⁶ VVTAT 2011 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 10-88.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

Pagal CK 6.54 str. jeigu šalys nesusitarė kitaip, įmokos, kreditoriaus gautos vykdant prievolę, pirmiausiai skiriamos atlyginti kreditoriaus turėtoms išlaidoms, susijusioms su reikalavimo įvykdyti prievolę pareiškimu, antrąją eile apmokomos palūkanos pagal jų mokėjimo terminų eiliškumą, trečiąją eile įmokos skiriamos netesyboms mokėti, ketvirtąją eile – pagrindinei prievolei įvykdyti. Šios nuostatos skirtos ekonomiškai silpnesnės sutarties šalies apsaugai, jomis siekiama, kad sutarties šalys savo pareigas vykdytų kuo ekonomiškiau, kuo racionaliau ir kuo mažesnėmis ekonominėmis sąnaudomis, kad nė viena iš prievolės šalių nepatirtų nepagrįstų ir nenumatytų išlaidų (CK 6.38 str. 3 d.). Pažymėtina, kad šios nuostatos yra dispozityvios, t. y. šalims leidžiama susitarti ir dėl kitokios įmokų paskirstymo tvarkos.

VVTAT nutarime analizuojamas sutarties 7.1 p., pagal kurią „šalys susitaria, kad kredito davėjo iš prievolės vykdančio kredito gavėjo sumokėtos sumos bus įskaitomos tokia eile: 7.1.1. pirma, nuostoliams padengti; 7.1.2. antra, palūkanoms padengti; 7.1.3. trečia, kreditui ir/ar jo daliai padengti; 7.1.4. ketvirta, kitiems mokėjimams pagal kredito sutartį padengti“⁹⁹.

Šiuo punktu nustatoma vartotojo atliktų mokėjimų įskaitymo tvarka. Kadangi CK 6.54 str. norma yra dispozityvi, šalys gali susitarti kitaip, tačiau vartotojas su bendrove sutartį sudaro prisijungimo būdu ir neturi galimybės derėtis dėl jos sąlygų, todėl jo laisvė apribota, jis turi galimybę tik sutikti su siūlomomis sąlygomis arba sutarties iš viso nesudaryti.

Kaip teisingai pastebėjo VVTAT, sutartyje „nustatyta įmokų paskirstymo tvarka yra itin nenaudinga vartotojui – vartotojui vėluojant mokėti įmokas, iš karto dengiama ne kredito suma ar palūkanos, o nuostoliai ir tokiu būdu sudaroma galimybė toliau skaičiuoti palūkanas nuo laiku nesumokėtos kredito sumos ir didinti vartotojo įsiskolinimą“¹⁰⁰.

Taip pat konstatuojama atvejų, kai sutartyje nėra konkrečiai nurodomas mokėjimų įskaitymo eiliškumas, o nurodoma, kad bankas pasilieka teisę dėl tokio eiliškumo spręsti neatsižvelgiant į skolininko nurodymus.¹⁰¹ Tai taip pat pažeidžia vartotojo teises bei interesus.

c. Permokos negražinimas;

Be bendrosios šalių pareigos viena kitai atskleisti visą reikiamą informaciją bei bendradarbiauti, įtvirtinta ir specialioji kreditoriaus informavimo pareiga, kuri atsiranda vartotojui viršijus įmokos ar bendros paskolos sumą įskaitant ir palūkanas. Atkreiptinas dėmesys, kad vartotojas gali suklysti dėl mokėtinos bendrovei sumos dydžio, o sumokėjęs daugiau nei privalėjo, gali to nežinoti, nepastebėti. Dėl to VKĮ 18 str. įtvirtinta kreditorius pareiga informuoti vartotoją apie viršijamą kredito mokėjimą.

Esant tokiam reglamentavimui, punktas, kuris numato, kad „jei kredito gavėjas įvykdydamas visus savo įsipareigojimus pagal sutartį sumoka kreditoriui daugiau nei jis

⁹⁹ *Supra* note 90.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Supra* note 96.

*privalėjo sumokėti, permokėta suma be kredito gavėjo rašytinio prašymo negrąžinama*¹⁰², ar „*jei gavėjas į bendrovės sąskaitą perveda daugiau pinigų, nei privalėjo, permokėta suma be atskiro rašytinio gavėjo prašymo jam negrąžinama [...]*“¹⁰³, nepagrįstai apsunkina vartotojo teises ir teisėtus interesus, pažeidžia sutarties šalių lygiateisiškumą, todėl laikytinas nesąžiningu vartotojo atžvilgiu.

4) Kredito metinė norma;

Netiksli ir sąžiningumo reikalavimo neatitinkanti informacija apie kredito kainos metinę normą ar nesąžiningas jos dydis yra viena specifiškiausių kredito sutartyse pasitaikančių nesąžiningų sąlygų.

Pagal VKĮ 2 str. 2 d. „bendra vartojimo kredito kaina – tai visos išlaidos, įskaitant palūkanas, komisinius mokesčius ir bet kuriuos kitus su vartojimo kredito sutartimi susijusius mokesčius (sutarties sudarymo, administravimo, pakeitimo, nutraukimo ir kt.), kuriuos vartojimo kredito gavėjas turi sumokėti ir kurie yra žinomi vartojimo kredito davėjui, išskyrus atlyginimą notarui. Į kredito kainą neįskaičiuojamos ir netesybos ar palūkanos už įsipareigojimų nevykdymą. Bendrą vartojimo kredito kainą išreiškus procentiniu dydžiu gauname vadinamąją bendros vartojimo kredito kainos metinę normą.

Kadangi vartotojui kredito metinė norma yra viena iš svarbiausių sąlygų lemiančių kredito davėjo pasirinkimą, VKĮ 11 str. 2 d. 4 p. ir 7 p. įtvirtinta, kad vartojimo kredito sutartyse turi būti aiškiai atskleista informacija, susijusi su bendra vartojimo kredito suma, vartojimo kredito lėšų išmokėjimo sąlygomis bei su bendra vartojimo kredito gavėjo mokama suma, bendros vartojimo kredito kainos metinė norma. To paties įstatymo 21 str. 1 d. įtvirtinti bendrai vartojimo kredito kainai taikomi reikalavimai: „bendra vartojimo kredito kaina turi būti protinga, pagrįsta, atitikti sąžiningos verslo praktikos reikalavimus ir nepažeisti vartojimo kredito gavėjo ir vartojimo kredito davėjo interesų pusiausvyros“.

Tai, kad vartojimo kredito kainos metinės normos dydis turi itin didelę reikšmę vartotojui pagrindžia ir ETT sprendimai. ETT *Pohotovost s. r. o. vs. Iveta Korčovska* byloje konstatavo, jog kainos metinė norma yra esminę reikšmę turinti sąlyga, todėl jos nepaminėjimas sutartyje yra pakankamas pagrindas nacionaliniams teismams vertinti, ar kredito sutartis yra sąžininga¹⁰⁴.

Šioje byloje teismas aiškindamas Direktyvos 93/13EBB 3 ir 4 str. konstatavo, jog sutartyje nenurodžius bendros kredito kainos metinės normos, kreditas laikomas suteiktu be palūkanų ir kredito mokesčio. Tai konstatuota remiantis Direktyvos 5 str. nuostata, kad atsiradus abejonių dėl sąlygos reikšmės, interpretuojama vartotojo naudai.

¹⁰² *Supra* note 87.

¹⁰³ *Supra* note 95.

¹⁰⁴ Byla C-76/10, *Pohotovost' s. r. o. v. Iveta Korčovská*, [2010] ETA I - 11592.

Be to, tais atvejais, kai sutartyje nurodomi ne visi elementai sudarantys bendrą vartojimo kredito kainą ir dėl to apskaičiuojama mažesnė metinė kainos norma nei iš tikrųjų yra taikoma, vartotojas taip pat yra klaidinamas dėl esminės sutarties sąlygos, t. y. kainos.

Siekiant apsaugoti vartotojų teises bei interesus, taikomos ir Nesąžiningos komercinės veiklos vartotojams draudimo įstatymo nuostatos¹⁰⁵. Pagal šį įstatymą komercinė veikla pripažįstama klaidinančia ne tik tuomet, kai vartotojui yra pateikiama apgaulinga informacija, bet ir tuomet, kai informacija nors faktiškai ir yra tiksli, tačiau dėl tam tikrų elementų apgauna arba gali apgauti vidutinį vartotoją (5 str.). Pripažįstama, kad netiksli ar klaidinanti gali būti ir nurodyta kaina ar jos paskaičiavimo metodas. Todėl vartojimo kredito sutartyje nurodžius ne visus mokesčius yra iškreipiamas kainos metinis dydis ir tai vertinama kaip nesąžininga komercinė veikla.

Pažymėtina, kad Jungtinės Karalystės teismas, spręsdamas klausimą, ar sutarties sąlyga, kuri pripažinta nesąžininga komercine veikla, yra lygi nesąžiningai sąlygai, pasisakė, jog negalima taikyti šios taisyklės automatiškai¹⁰⁶. Teismas konstatavo, kad nesąžiningos sutarčių sąlygos turėtų būti laikomos nesąžiningos komercinės veiklos dalimi, tiksliau – tik vienu iš jai būdingų elementų. Tokiai pozicijai pritaria ir ETT.

Taigi, komercinės veiklos nesąžiningumo nustatymas yra vienas iš elementų, kuriuo gali vadovautis nacionaliniai teismai, kuomet vertina sutarties sąlygų sąžiningumą. Vadinas, vadovaujantis vien komercinės veiklos nesąžiningumu negalima automatiškai nustatyti ginčijamų sąlygų nesąžiningo pobūdžio.

Deja, ir Lietuvos teismų praktikoje yra atvejų, kuomet vartojimo kredito davėjai nesilaiko minėtų reikalavimų. Štai Lietuvos banko Priežiūros tarnyba išnagrinėjo kliento skundą dėl banko BIGBANK AS filialo sudarytos vartojimo kredito sutarties ir pripažino, kad sutartis neatitinka VKĮ nustatytų reikalavimų.

Tarnyba konstatavo, jog „tarp kliento ir BIGBANK AS filialo sudarytoje vartojimo kredito sutartyje aiškiai nenurodyta bendra vartojimo kredito suma ir bendra vartojimo kredito gavėjo mokama suma (nesilaikyta įstatymo 11 str. 2 d. 4 ir 7 p. reikalavimų), be to, vartojimo kredito sutarties įmokų mokėjimo grafike nenurodyta, kokia kiekvienos įmokos dalis skiriama bendrai vartojimo kredito sumai grąžinti ir visoms papildomoms išlaidoms padengti (nesilaikyta įstatymo 11 str. 4 d. reikalavimų)“¹⁰⁷. Taigi, tai pažeidžia vartotojo teises bei interesus.

¹⁰⁵ Nesąžiningos komercinės veiklos vartotojams draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 6-212.

¹⁰⁶ *Jungtinė Karalystė OFT v. Ashbourne*, 2011, EWHC 1237 (Ch).

¹⁰⁷ BIGBANK AS filialas buvo įpareigotas nutraukti neteisėtus veiksmus sudarant vartojimo kredito sutartis. Lietuvos bankas [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-24]. <http://www.lb.lt/bigbank_as_filialas_ipareigotas_nutraukti_neteisetus_veiksmus_sudarant_vartojimo_kredito_sutartis_1>.

Dažniausiai praktikoje susiduriama su situacija, kai sutartimi nustatoma neproporcingai didelė palūkanų norma.

Kadangi bendra vartojimo kredito kaina yra vienas svarbiausių kriterijų vartotojui renkantis paslaugos teikėją, VKĮ 11 str. 2 d. 6 p. įtvirtinta, kad sutartyje turi būti aiškiai ir glaustai nurodoma „vartojimo kredito palūkanų norma, vartojimo kredito palūkanų normos taikymo sąlygos ir, jei žinomas, pradinei vartojimo kredito palūkanų normai taikomas indeksas arba orientacinė vartojimo kredito palūkanų norma, taip pat vartojimo kredito palūkanų normos keitimo laikotarpiai, sąlygos ir tvarka (jei skirtingomis aplinkybėmis taikoma skirtinga vartojimo kredito palūkanų norma, šiame punkte nurodyta informacija suteikiama apie visas taikomas vartojimo kredito palūkanų normas)“.

Atkreiptinas dėmesys, jog VKĮ 11 str. 2 d. 6 p. minimos palūkanos nėra tapačios palūkanoms, minimoms VKĮ 11 str. 2 d. 11 p. Lietuvos banko Priežiūros tarnyba pozicijoje pasisakė, jog vartojimo kredito davėjų parengtose vartojimo kredito sutartyse ne visada tinkamai įgyvendinami VKĮ 11 str. 2 d. 6 ir 11 punktų reikalavimai¹⁰⁸.

Pozicijoje pabrėžta, kad VKĮ 11 str. 2 d. 6 p. įtvirtintos palūkanos, kurios yra mokestis už naudojimąsi vartojimo kredito davėjo pinigais (mokėjimo arba pelno palūkanos). Taigi, tokios palūkanos yra „atlygis“ kreditoriui už susilaikymą nuo einamojo vartojimo ir už riziką skolinant pinigus.

Kitokia palūkanų paskirtis, kurios minimos 11 str. 2 d. 11 p. Šios palūkanos yra kompensuojamosios, mokamos už pinigines prievolės įvykdymo termino praleidimą.

Siekiant sutarties aiškumo bei tinkamos vartotojų teisių bei interesų apsaugos, vartotojams svarbu nurodyti šių palūkanų santykį bei išaiškinti, „jog vartojimo kredito gavėjui vėluojant mokėti įmokas pagal sutartį, kreditorius gali reikalauti ir mokėjimo palūkanų ir Vartojimo kredito įstatymo 11 str. 2 d. 11 p. numatytų netesybų ar kompensacinių palūkanų kartu“¹⁰⁹.

Be abejo, yra ir tokių atvejų, kai teismai ginčijamo palūkanų dydžio ir jų skaičiavimo būdo nepripažįsta nesąžiningu.

Štai vienoje byloje¹¹⁰ atsakovas, iš kurio buvo reikalaujama įsiskolinimo, 5 % dydžio metinių palūkanų bei bylinėjimosi išlaidų, nesutiko su reikalavimu ir teigė, kad sutiarties sąlygos yra nesąžiningos bei negaliojančios. Vienas iš ginčijamų aspektų – sąlyga dėl palūkanų skaičiavimo būdo, t. y. palūkanų skaičiavimas ne nuo negrąžintos, o nuo išduotos kredito sumos. Ieškovas nurodė, kad ši sutarties sąlyga jam buvo siurprizinė, o pagal CK 6.186 str. tokios

¹⁰⁸ *Supra* note 84.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ LAT CBS 2014 sausio 3 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-114/2014.

sąlygos negalioja. Pabrėžtina, kad siurprizinėmis nelaikomos tokios sąlygos, su kuriomis šalis aiškiai sutiko, kai jos šaliai buvo tinkamai atskleistos.

Teisėjų kolegija pažymėjo, kad „nagrinėjamu atveju palūkanų skaičiavimo būdas buvo nurodytas ne tik bendrojoje sutarties dalyje, bet jį buvo galima suprasti ir iš specialiosios, individualiai aptartos sutarties dalies, kurioje nurodytas metinis palūkanų dydis nuo kredito sumos, bendra kredito suma, bei mokėjimo grafiko, kuriame aiškiai atsispindi kas mėnesį gražintina kredito suma ir mokėtinų palūkanų dydis, apskaičiuotas nuo suteikto kredito sumos“¹¹¹. Konstatuota, jog tokia sąlyga buvo išdėstyta nedviprasmiškai, aiškia žodine išraiška, be to, ji yra sutarties bendrosios dalies pradžioje – pirmame sutarties puslapyje, taigi, gerai matomoje vietoje¹¹².

Apibendrinus matyti, jog dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos vartojimo kredito sutartyse yra susijusios su neproporcingai didele vartotojo atsakomybe už sutarties nevykdymą ar netinkamą vykdymą, taip pat dažnos nuostatos, kurios panaikina arba apriboja vartotojo teises, susijusias su stipresne šalimi, kai pastaroji visiškai ar iš dalies nevykdo ar netinkamai vykdo sutartinius įsipareigojimus. Konstatuojama ir nesąžiningų sąlygų, kurių turinys neatitinka bendrojo sąžiningumo reikalavimo: tai sąlygos, kurios neatitinka įstatyme numatytų reikalavimų kredito metinei normai, kurios nustato vartotojui nepalankų įmokų įskaitymo eiliškumą, permokų negražinimą, jei vartotojas to pats nepareikalauja, taip pat dažnos nuostatos, kuriomis praleidus mokėjimą stipresnei šaliai suteikiama teisė reikalauti anksčiau laiko gražinti paskolą. Dažnos ir sąlygos, kurios verslininkui suteikia teisę vienašališkai nutraukti sutartį.

3.2. Energijos tiekimo sutartis ir dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos jose

Energetika – tai valstybės ekonominės veiklos segmentas, kuris apima elektros energetiką, hidroenergetiką, branduolinę, šiluminę energetiką, centralizuotos šilumos tiekimą, įvairių energijos rūšių gamybą, gavybą, jų transformavimą, perdavimą, skirstymą. Energijos tiekimo dėka galutiniai vartotojai aprūpinami elektros energija, tiek karštu, tiek šaltu vandeniu, šiluma patalpoms šildyti.

Nors energetika yra itin svarbus veiksnys tiek kiekvieno asmens gyvenimui, tiek kiekvienos šalies ekonomikai, tiek viso pasaulio ekonomikai, šiame darbe nagrinėsime tik energijos tiekimo sutartis sudaromas su vartotojais.

Dabar net nesusimąstome, kad Senovės Romoje vanduo akvedukais buvo tiekiamas tik patiems turtingiausiems ir įtakingiausiems piliečiams ir tai laikome savaime suprantamomis ir

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

visiems prieinomis paslaugomis. Dabartiniame civilizuotame pasaulyje aprūpinimas elektra, vandeniu, šiluma, dujomis ir kt. tapę visuotinai priimtinu ir natūraliu dalyku.

Energija plačiai naudojama tiek pramonėje, tiek galutinių vartotojų, todėl nuo šio energetikos šaltinio priklausoma visa visuomenė. Kaip rodo energijos tiekimo sutrikimų patirtis, be jos šiandieninė visuomenė tampa paralyžiuota: žmonės sunkiai įsivaizduoja gyvenimą be šiuolaikinių elektros prietaisų, be patalpas pasiekiančio vandens ar šildymo.

„Kadangi energijos tiekimas yra viena iš reikšmingiausių šalies ekonominės veiklos sričių, o jos naudojimas yra tapęs nuolatiniu nenutrūkstamu ir sunkiai pakeičiamu procesu“¹¹³, tai turi būti tinkamai kontroliuojama. Siekiant, kad įmonių, tiekiančių energiją, veikla būtų naudinga ne tik joms pačioms, bet ir vartotojams, reikalinga valstybės priežiūra ir tinkamas vartotojų teisių gynimo mechanizmas.

LR Konstitucijos 46 str. įtvirtinta, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, o Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Tuo pačiu Konstitucija draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką bei įtvirtina sąžiningos konkurencijos laisvės apsaugą ir vartotojų interesų gynimą.

Ypatinga apsauga taikoma ir energijos tiekimo sutarties silpnesnei šaliai. Tai, kad energijos tiekimo sutartys priskiriamos vartojimo sutartims, įtvirtinta CK 6.383 str. 4 d. kurioje numatyta, jog kai energijos pirkimo – pardavimo sutartis yra vartojimo sutartis (fizinis asmuo perka savo, šeimos reikmėms), pardavimo sutarčiai *mutatis mutandis* taikomi CK straipsniai, nustatantys vartojimo pirkimo – pardavimo sutarčių ypatumus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vartotojo sąvoka šiuose santykiuose apima ne tik fizinius asmenis, perkančius energiją savo ar šeimos reikmėms, bet ir juridinius asmenis. LAT apžvalgoje pažymėjo, kad „CK normose, skirtose energijos pirkimo – pardavimo sutartims reguliuoti, vartotojo sąvoka netapati vartotojo sąvokai vartojimo sutarties (CK 1.39 str.) prasme“¹¹⁴ (aut. pastaba – CK 1.39 str. turinys perkeltas į CK 6.228¹ str). Taigi, CK 6.383 str. vartotojo sąvoką įstatymų leidėjas vartoja vienai iš energijos pirkimo – pardavimo sutarties šalių pavadinti, ji apima tiek fizinius, tiek juridinius asmenis. Todėl, siekiant aiškumo, asmuo, perkantis energiją savo reikmėms, dažnai įvardinamas kaip buitinis naudotojas.¹¹⁵

Tokia pati energijos tiekimo sutarčių šalių sąvokų samprata įtvirtinta ir atskiras energijos tiekimo sutartis reglamentuojančiuose teisės aktuose, pvz., Elektros energetikos įstatymo¹¹⁶ (toliau – EEĮ) 2 str. 35 d. įtvirtinta, kad „vartotojas – asmuo, kurio įrenginiai yra prijungti prie

¹¹³ Lietuvos laisvosios rinkos instituto studija „Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys“. 2005. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-01]. <<http://www.lsta.lt/files/studijos/Studija1.pdf>>.

¹¹⁴ *Supra* note 29.

¹¹⁵ *Supra* note 29.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 66-1984.

pardavimo arba skirstomųjų tinklų ar tiesioginės linijos ir kuris perka elektros energiją vartojimo tikslams“. Pagal to paties įstatymo 2 str. 3 d. „*buitinis vartotojas* – fizinis asmuo, perkantis elektros energiją asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti“.

Taigi, tik tuo atveju, kai energijos pirkimo – pardavimo sutarties šalis yra fizinis asmuo, perkantis energiją asmeniniams, savo šeimos ar namų ūkio poreikiams, jis yra vartotojas vartotojų teisės prasme.

Be to, aplinkybė, jog sutartis formaliai sudaryta su juridiniu asmeniu, tam tikrais atvejais neturi būti sureikšminama.¹¹⁷ Pvz., jei energijos tiekimo sutarį pasirašo daugiabučio namo savininkų bendrija, tai nėra pagrindas nelaikyti sutarties vartojimo sutartimi, nes vertinama tai, kas yra galutinis paslaugos ar prekės gavėjas. Dėl to sutarties sąlyga, kuria klientas patvirtina perkantis energiją verslo tikslais, nors iš tikrųjų galutinis vartotojas yra fizinis asmuo, naudojantis energiją savo ar šeimos reikmėms, laikoma nesąžininga ir negaliojančia. Todėl VVTAT pripažino nesąžininga tokią sutarties sąlygą, kuria „*klientas* (aut. pastaba – bendrija) *patvirtina, kad visa pagal šią sutartį įsigijama elektros energija yra perkama tik verslo tikslais*“¹¹⁸.

Nutarime pabrėžiama, kad daugiabučio namo savininkų bendrija yra ne pelno organizacija, įgyvendinanti namo patalpų savininkų bendrąsias teises, pareigas ir interesus. Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių¹¹⁹ 6 p. įtvirtinta, jog buitiniams elektros energijos vartotojams prilyginamos ir daugiabučių gyvenamųjų namų arba bendrabučio tipo daugiabučių gyvenamųjų namų savininkų bendrijos, perkančios elektros energiją daugiabučių gyvenamųjų namų bendroms reikmėms. Todėl nėra aišku, koku teisiniu pagrindu vadovaujantis tvirtinama, jog ši sutartis sudaryta verslo tikslais. Toks sutarties kvalifikavimas iš esmės pažeidžia galutinių vartotojų (gyventojų) teises bei teisėtus interesus.

Kaip minėta, energetika turi būti tinkamai reguliuojama ir už tai atsakinga valstybė. Be abejo, valstybės kišimasis į energetikos sritį įtakoja ir vartotojų padėtį. Nors pagrindiniai valstybės siekiai energijos tiekimo srityje – paslaugos visuotinumas, prieinamumas, tęstinumas, tinkama paslaugų kokybė bei vartotojų apsauga, o reguliuojant šiuos santykius siekiama kuo didesnio aiškumo bei galimybės piktnaudžiauti tiekėjui užkirtimo, vis dėlto, nepaisant daugelio pastangų ir tobulinimų, įvairių projektų rengimo bei jų įgyvendinimo, energetika yra tas sektorius, kuris kelia didelį susirūpinimą tiek vartotojams, tiek valstybės institucijoms, kurios yra atsakingos už tinkamą vartotojų teisių apsaugą. Vartotojams kyla keblumų dėl įvairių priežasčių:

¹¹⁷ *Supra* note 32.

¹¹⁸ VVTAT 2015 m. sausio 27 d. nutarimas Nr. 10-106.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-38 „Dėl elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 125 -6396.

painūs tarifai, kylančios kainos, neaiškūs jų apskaičiavimo metodai, prasta paslaugų kokybė, informacijos stoka apie savo, kaip vartotojų, teises bei pareigas ir t. t.

Kad ši sritis itin svarbi įrodo ir didelė gausa ES teisės aktų, skirtų šios srities vartotojų teisių apsaugai užtikrinti.

Siekiant kuo efektyviau tai įgyvendinti 2009 m. buvo patvirtintas Europos Sąjungos energetikos liberalizavimo trečiasis paketas¹²⁰. Juo sustiprintos vartotojų teisės, taip pat dėmesys skirtas nacionalinių energetikos reguliavimo institucijų įgaliojimų ir savarankiškumo stiprinimui, joms suteiktos didesnės galios kontroliuoti ūkio subjektus, be to, praplečiama institucijų tyrimo veikla ir suteikiami sankcijų taikymo įgaliojimai. Tuo pačiu sustiprintas institucijų nepriklausomumas bei valdžios institucijų atsakomybė energetikos srityje.

Toliau aiškinsimės, ar dabartinis reguliavimas yra pakankamas tam, kad būtų užkirstas kelias nesąžiningoms sąlygoms vartojimo energijos tiekimo sutartyse, tirsime, kokios yra dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos, spręsimė, kaip būtų galima esamą situaciją pagerinti.

Dažniausios nesąžiningos sąlygos energijos tiekimo sutartyse:

Išnagrinėję viešai prieinamus VVTAT nutarimus bei teismų praktiką išskirsime dažniausiai pasitaikančias nesąžiningas sąlygas energijos tiekimo sutartyse. Kadangi visų aptariamų energijos tiekimo rūšių sutarčių tikslas tapatus – aprūpinti tiekėją tam tikru energijos šaltiniu – nesąžiningos sąlygos tokiose sutartyse yra labai panašios. Todėl, siekiant nesikartoti, nekalbėsime apie kiekvieną sutartį atskirai.

Nors nagrinėjant nesąžiningas sąlygas vartojimo kredito sutartyse jas grupavome CK 6.228⁴ str. 2 d. punktų pagrindu, kalbant apie energijos tiekimo sutarčių nesąžiningų sąlygų klasifikavimą parankiau jas skirstyti kitais pagrindais, nes šioje srityje dauguma nustatomų nesąžiningų sąlygų priskiriamos CK 6.228⁴ str. 2 d. punkto bendrųjų sąžiningumo reikalavimų pažeidimui. Todėl, patogumo dėlei, tikslingiau nesąžiningas sąlygas suskirstyti į tokias grupes:

1) Nesąžiningos sąlygos susijusios su netesybomis;

Praitame skyriuje jau minėta, kad CK yra numatytos tam tikros teisinės priemonės, kurios padeda užtikrinti prievolės įvykdymą. Viena tokių priemonių – netesybos. Taigi, už sutarties nevydymą ar netinkamą vykdymą netesybos galimos ir energijos tiekimo sutartyse.

¹²⁰ Tai direktyvų ir reglamentų, kurie susiję su elektros energijos ir dujų tiekimu, dujotiekių ir elektros tinklų valdymu bei naudojimu, rinkinys. Juo siekiama energetikos rinką padaryti kuo veiksmingesnę ir skaidresnę. Taip pat siekiama bendros ES dujų ir elektros energijos rinkos bei didesnės vartotojų apsaugos. Direktyva 2009/73/EB; direktyva 2009/72/EB. 51 Reglamentas 713/2009; reglamentas 714/2009; reglamentas 715/2009.

Kalbant apie elektros energijos tiekimą pažymėtina, kad Elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo¹²¹ (toliau – Aprašas) 30 p. įtvirtintas maksimalus delspinigių dydis – 0,04 % nuo laiku nesumokėtos sumos dydžio už kiekvieną pradelstą dieną.

Nors ši teisės norma yra imperatyvi, tačiau pasitaiko atvejų, kai sutartyje šis dydis viršijamas: VVTAT konstatavo, kad sąlyga, pagal kurią „[...] *savalaikiai neapmokėjus mokestinio reikalavimo – pavedimo, vartotojas moka 0.2 % delspinigius už kiekvieną praleistą dieną*“ yra nesąžininga¹²².

Kaip minėta, Aprašo 30 p. įtvirtintas maksimalus delspinigių dydis, t. y. 0,04 % už kiekvieną praleistą dieną, dėl to nėra aišku, koku teisiniu pagrindu vartotojui delspinigiai nustatyti didesni. Tai pažeidžia sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo nenaudai ir nustato neproporcingai didelę vartotojo atsakomybę.

Dar viena nesąžiningumo apraiška – sutartyse už netinkamą jų vykdymą ar nevykdymą atsakomybė numatoma tik vienai šaliai – vartotojui. Dėl to šalys turi nevienodas galimybes ginti savo pažeistas teises – bendrovė gali vadovautis sutartimi ir reikalauti netesybų, o vartotojas privalo įrodyti patirtos turtinės žalos dydį.¹²³ VVTAT ne kartą pripažino nesąžiningomis tokias sutartis, kuriose bendrovei nevykdant arba netinkamai vykdant sutartinių įsipareigojimų jai netesybos nėra numatytos.

Kalbant apie vandens tiekimo sutartis paminėtina, kad nors jokiame teisės akte nėra numatytas maksimalus delspinigių dydis šios rūšies santykiuose, jis turi būti protingas ir nepažeidžiantis bendrųjų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų. Todėl VVTAT nesąžininga pripažino tokią sąlygą, kuria „*abonentui nesumokėjus už suvartotą geriamąjį vandenį šioje sutartyje numatytais terminais, skaičiuojami delspinigiai 0,2 % už kiekvieną uždelstą dieną, o taip pat gali būti nutrauktas vandens tiekimas [...]*“¹²⁴.

Kaip minėta, galiojančiame CK baudinių netesybų nėra ir netesybomis siekiama tik kompensuoti nukentėjusios šalies nuostolius¹²⁵, taigi, sutartimi nustatytų delspinigių dydis (0,2 % per dieną) yra nepagrįstai didelis. Be to, vertinant šalių atsakomybės proporciją, šioje sutartyje bendrovei atitinkama atsakomybė nėra numatyta.

Atsižvelgiant į tai, aukščiau išdėstytos sutarties sąlygos iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą bei nustato neproporcingai didelę vartotojo atsakomybę.

¹²¹ Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-21 „Dėl Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymo nr. 1-43 „Dėl standartinių elektros energijos pirkimo–pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr.: 9-400.

¹²² VVTAT 2013 m. spalio 1 d. nutarimas Nr. 10-877.

¹²³ *Supra* note 87.

¹²⁴ VVTAT 2012 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 10 – 531.

¹²⁵ *Supra* note 81.

Paminėsime, kad delspinigių dydis patalpų šildymo ir karšto vandens ruošimo sutartyse turi neprieštarauti Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių 7 priedo „Pastato šildymo ir karšto vandens sistemos priežiūros sutarčių bendrosios sąlygos“ 22 p. įtvirtintai nuostatai, jog laiku neatsiskaičius už suteiktas paslaugas, pastato savininkui arba valdytojui, arba buto ar kitų patalpų savininkui gali būti skaičiuojami iki 0,02 % dydžio delspinigiai nuo laiku nesumokėtos sumos už kiekvieną pradelstą dieną.¹²⁶

Šio pobūdžio nesąžiningos sąlygos būdingos visoms tiekimo sutarčių rūšims, skiriasi tik teisinis pagrindas, kurio nesilaikant sutartyje ir įtvirtinamas nesąžiningas netesybų dydis.

2) Įmoku eiliškumas;

Praitame skyriuje minėta, kad pagal CK 6.54 str., jeigu šalys nesusitarė kitaip, įmokos, kreditoriaus gautos vykdant prievolę, pirmiausia skiriamos atlyginti kreditoriaus išlaidoms, susijusioms su reikalavimo įvykdyti prievolę pareiškimu, antrąją eilę – palūkanoms pagal jų mokėjimo terminų eiliškumą, trečiąją – netesyboms mokėti, ketvirtąją eilę – pagrindinei prievolei vykdyti. Tokiu reglamentavimu siekiama, kad sutarties šalys savo pareigas vykdytų kuo ekonomiškiau, racionaliau ir kuo mažesnėmis ekonominėmis sąnaudomis, kad nė viena iš prievolės šalių nepatirtų nepagrįstų ir nenumatytų išlaidų (CK 6.38 str. 3 d.).

Kadangi CK 6.54 str. nuostatos yra dispozityvios, šalims leidžiama susitarti ir dėl kitokios įmokų paskirstymo tvarkos.

Kaip ne kartą minėta, sutartį vartotojas su pardavėju sudaro prisijungimo būdu ir neturi galimybės derėtis dėl atitinkamų sutarties sąlygų, dėl to VVTAT pabrėžė, jog sutartyse vienašališkas mokėjimų paskirstymo tvarkos nustatymas negali būti traktuojamas kaip šalių susitarimas CK 6.54 str. prasme. Todėl sąlygos, nustatančios nepalankų vartotojui įmokų įskaitymą iš esmės pažeidžia vartotojo teises ir interesus bei šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą.¹²⁷

3) Atsiskaitymo terminas;

Nors atsiskaitymo už energijos tiekimą terminai dažniausiai įtvirtinti teisės aktuose, yra atvejų, kai tokioms teisės normoms nusižengiama.

VVTAT nutarime vertinamos elektros energijos tiekimo sutarties 3.4 p., kuris įtvirtina atsiskaitymo už elektros energiją terminą: „15 dienų pasibaigus ataskaitiniam periodui“¹²⁸.

Atkreiptinas dėmesys, jog Standartinių elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo 29 p. įtvirtinta, kad atsiskaitymo už patiektą elektros

¹²⁶ Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-297 „Dėl šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 127-6488.

¹²⁷ *Supra* note 90.

¹²⁸ VVTAT 2011 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 10-125.

energiją terminas nustatomas sutartyje šalių sutarimu, tačiau jis turi būti ne trumpesnis kaip mėnesio, einančio po ataskaitinio mėnesio, 20 diena.

Taigi, nors leidžiama šalims sutartimi nustatyti kitokį terminą, ši teisės norma impertyviai nustato minimalų privalomą laikotarpį. Todėl sutarties punktas, įpareigojantis vartotoją sumokėti iki 15 poataskaitinio mėnesio dienos, iš esmės pažeidžia jo teises bei teisėtus interesus, o minėta sąlyga yra nesąžininga.

Tokia nesąžininga sąlyga aptinkama visų rūšių energijos tiekimo sutartyse. Pvz., pažeidžiant Atsiskaitymo už patiektą geriamąjį vandenį ir suteiktas nuotekų tvarkymo paslaugas tvarkos aprašo¹²⁹ 10 p. (pagal jį vartotojas turi apmokėti ne vėliau kaip iki kito mėnesio, einančio po ataskaitinio laikotarpio, paskutinės kalendorinės dienos, o jeigu sutartis su vartotoju nesudaryta, tokiam vartotojui ataskaitinis laikotarpis yra vienas kalendorinis mėnuo) vandens tiekėjas sutartyje įtvirtino nuostatą, kuria nustatyta vartotojo pareiga „*už geriamąjį vandenį sumokėti per 10 dienų nuo sąskaitos išsiuntimo dienos*“¹³⁰, tad ji pripažinta nesąžininga.

4) Kliento atsakomybė už įrenginius;

Viena dažniausiai sutinkamų sąlygų energijos tiekimo sutartyse, kuri pripažįstama nesąžininga – tai pareiga, susijusi su energijos tiekimo įrenginių priežiūra.

CK 6.387 str. 2 d. įtvirtinti energijos pirkėjo pareigų, susijusių su įrenginių priežiūra, ypatumai vartojimo energijos pirkimo – pardavimo sutarčių atveju: kai abonentas yra fizinis asmuo – vartotojas, naudojantis energiją buitiniams reikmėms, energijos tiekimo tinklą, energijos vartojimo apskaitos prietaisų techninę būklę ir saugų naudojimą turi užtikrinti energijos tiekimo įmonė, jeigu sutartis ar įstatymai nenumato ko kita. Nors ši teisės norma nėra imperatyvi, vis dėlto atsižvelgus į tai, kad vartotojas yra silpnesnė šalis, sutartimi negali būti susitariama dėl sąlygų, kurios pastato vartotoją į nelygiavetę padėtį su tiekėju.

VVTAT nutarime Nr. 10-257 sprendžiama dėl sutarties sąlygos, kuri įpareigoja vartotoją „*stebėti tiekėjo elektros įrenginių esančių vartotojo patalpose ar nuosavoje (nuomojamoje) teritorijoje, bei elektros įrenginius pajungus prieš elektros apskaitos prietaisus, būklę, užtikrinti elektros energijos apskaitos prietaisų, kitų apskaitai naudojamų elektros įrenginių, pakabintų plombų saugumą bei priežiūrą ir nekeisti elektros energijos apskaitos prietaisų prijungimo schemas [...]*“¹³¹.

Kaip minėta, jei energiją perka fizinis asmuo, tai pagal CK 6.387 str. 2 d. prietaisų techninę būklę ir saugų naudojimą turi užtikrinti energijos tiekimo įmonė, jeigu sutartis ar įstatymai nenumato ko kita. Nors šalys gali susitarti kitaip, vis dėlto turėtų būti taikomas

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 127 „Dėl atsiskaitymo už patiektą geriamąjį vandenį ir suteiktas nuotekų tvarkymo paslaugas tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr.: 17 -637.

¹³⁰ VVTAT 2014 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas Nr. 10-707.

¹³¹ VVTAT 2012 m. kovo 30 d. nutarimas Nr. 10-257.

silpnesnės šalies institutas, taigi ir CK nuostatos dėl vartojimo sutarties nesąžiningų sąlygų, draudžiančios pastatyti vartotoją į nelygiavertę padėtį su verslininku.

Be to, panašaus turinio sąlygos ne visada vartotojui yra aiškiai suprantamos. VVTAT neaiškia ir neskaidria pripažino tokią sąlygą, pagal kurią vartotojas privalo „*teisės aktų nustatyta tvarka prižiūrėti jam nuosavybės teise priklausančius ar kitais teisėtais pagrindais valdomus ir (ar) naudojamus geriamojo vandens naudojimo įrenginius, geriamajam vandeniui, karštam vandeniui tiekti reikalingas komunikacijas ir nuotekų šalinimo įrenginius, užtikrinant jų būklę, atitinkančią teisės aktų reikalavimus*“.¹³²

VVTAT, remdamasi Direktyvos 93/13/EBB preambulės 22 pastraipoje įtvirtintu nurodymu, jog vartojimo sutarčių sąlygos būtų rašomos aiškia, suprantama kalba ir vartotojui faktiškai būtų suteikiama galimybė išnagrinėti visas sutarties sąlygas, ne kartą pabrėžė, kad „vienas vartojimo sutarties sąlygų atitikties sąžiningumo kriterijams aspektų yra vertinimas, ar jos yra skaidrios, t. y., ar sutarties sąlygos yra aiškios ir suprantamos vartotojui, ir ar bendrovė pateikė vartotojui visą sutarčiai sudaryti reikšmingą informaciją. Neskaidrios sutarties sąlygos negali būti laikomos sąžiningomis, nes vartotojas, kuris nesupranta sutarties sąlygų ar neturi visos apsispręsti reikšmingos informacijos, negali priimti tinkamo sprendimo“¹³³.

Ši nuostata perkelta ir į CK 6.228⁴ str. 6 d., kur įtvirtinta, kad bet kuri vartojimo sutarties rašytinė sąlyga turi būti išreikšta aiškiai ir suprantamai ir ši pareiga tenka stipresnei sutarties šaliai. LAT ne kartą akcentavo, kad verslininkas privalo užtikrinti sutarties sąlygų teisinį apibrėžtumą ir jų suderinamumą, jo pateiktos sąvokos turi būti kiek įmanoma aiškiau atskleistos, konkretizuotos¹³⁴.

Taigi, nedetalizuojant kokių teisės aktų nustatyta tvarka vartotojas privalo prižiūrėti įrenginius ar neišaiškinus už kokius kitus įrenginius vartotojas yra atsakingas ir nenurodant, kur vartotojas galėtų susipažinti su tokia informacija, vartotojo teisės yra pažeidžiamos ir tai atitinka CK 6.228⁴ str. 9 p. – „vartotojas įpareigojamas vykdyti sutarties sąlygas, su kuriomis jis neturėjo realios galimybės susipažinti iki sutarties sudarymo“.

Be to, sąlygos, nustatančios tam tikras vartotojų pareigas, jiems yra itin aktualios ir turi būti aiškios, nes už numatytų pareigų nesilaikymą jiems gali būti taikoma atsakomybė.

VVTAT nutarime Nr. 1-01 išaiškino, jog sąlyga, pagal kurią „*nustačius, kad yra įrengta geriamojo vandens tiekimo atšaka prieš geriamojo vandens apskaitos prietaisą arba kad sugadintas geriamojo vandens apskaitos prietaisas [...] arba kad pažeista ar nutraukta prietaiso plomba, vartotojo suvartoto geriamojo vandens ir (ar) išleistų nuotekų kiekis nustatomas*

¹³² VVTAT 2012 m. balandžio 10 d. nutarimas Nr. 10-278.

¹³³ *Supra* note 83.

¹³⁴ LAT CBS 2007 m. kovo 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-152/2007; 2008 m. sausio 25 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-45/2008.

*skaičiuojant pagal savivaldybės patvirtintas dvigubas suvartojimo normas vienam gyventojui. [...] Pažeidimus likvidavus, vandens kiekis neperskaičiuojamas“ yra nesąžininga*¹³⁵.

Kaip minėta, CK baudinių netesybų nėra numatyta ir netesybomis siekiama tik kompensuoti nukentėjusios šalies nuostolius, jos negali leisti nukentėjusiajai šaliai piktnaudžiauti savo teise ir nepagrįstai praturtėti kitos šalies sąskaita. Atsižvelgiant į tai neaišku, koku teisiniu pagrindu suvartoto geriamojo vandens kiekis nustatomas dvigubai didesnis, nei savivaldybės patvirtintos vandens suvartojimo normos.

Nepraporingai didelę atsakomybę VVTAT nustatė ir išnagrinėjus sutarties punktą, kuris numatė, kad nustačius analogiškus aukščiau minėtiems pažeidimams faktus ir „*pakeitus vandens apskaitos prietaisus, vandens kiekis neperskaičiuojamas ir skiriama bauda LR teisės aktų nustatyta tvarka. Bauda skiriama taip pat už klaidingą vandens apskaitos duomenų pateikimą*“¹³⁶.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėtas sutarties punktas nenurodo, kokių teisės aktų nustatyta tvarka vartotojui yra skiriama bauda už vandens apskaitos prietaisų pažeidimą. Be to, kaip pabrėžė VVTAT, „iš sutarties [...] formuluotės nėra aišku, kokia bauda už klaidingą vandens apskaitos prietaisų duomenų pateikimą yra taikoma vartotojui, taip pat nėra aišku, ar tai yra ta pati bauda ir skiriama tų pačių teisės aktų nustatyta tvarka kaip ir bauda už vandens apskaitos prietaisų mechaninį sugadinimą“. Taigi, neaišku, ar baudos skyrimas vartotojui yra nustatytas remiantis teisės aktais, ar ją nustatė pats vandens tiekėjas ir ar minėta bauda yra proporcinga pažeidimui.¹³⁷

Aptinkama ir tokių sutarties sąlygų, kurios už įrenginių pažeidimus numato pinigines baudas: VVTAT nesąžininga pripažino patalpų šildymo ir karšto vandens ruošimo sutarties nuostatą, jog „*radus bet kokius plombų pažeidimus, pirkėjas įsipareigoja sumokėti baudą lygią 1000, 00 (vienas tūkstantis) Lt*“¹³⁸.

Pažymėtina, jog Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių¹³⁹ 133.6 p. įtvirtinta vartotojo pareiga užtikrinti sumontuotų atsiskaitomųjų šilumos kiekio apskaitos prietaisų ir kitų šilumos įrenginių apsaugą bei reikalaujamas jų darbo aplinkos sąlygas, per 24 valandas pranešti šilumos tiekėjui apie visus pastebėtus įrenginių, plombų pažeidimus, taip pat apie nepagrįstai sumažėjusį arba padidėjusį šilumos sunaudojimą. Šilumos pirkimo – pardavimo sutarčių su buitinais šilumos vartotojais standartinių sąlygų aprašo 15.2 p. taip pat įtvirtinta buitinio šilumos vartotojo pareiga užtikrinti jo bute esančių šilumos kiekio matavimo priemonių, jų plombų ir lipdukų saugumą, apsaugą nuo pažeidimų, tvarkingą įrenginių techninę būklę, o esant šilumos kiekio matavimo priemonių sugedimui, sutrikimui, pastebėjus plombų pažeidimus ir t. t. nedelsiant informuoti šilumos tiekėją apie pažeidimus (15.4 p.).

¹³⁵ VVTAT 2011 m. sausio 5 d. nutarimas Nr. 10-1.

¹³⁶ VVTAT 2011 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 10-264.

¹³⁷ *Supra* note 136.

¹³⁸ VVTAT 2013 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 10-115.

¹³⁹ *Supra* note 126.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, nėra aišku, koku teisiniu pagrindu sutartyje įtvirtinta pirkėjo pareiga esant bet kokiam plombų pažeidimui sumokėti 1000,00 Lt baudą. Tokiu būdu nustatoma neproporcingai didelė vartotojo civilinė atsakomybė.

5) Įpareigojimas įsileisti tiekėjo atstovus į patalpas;

Atsižvelgiant į šiuolaikines aktualijas, viena iš labiausiai saugomų teisių bei laisvių yra privatus asmens gyvenimas. Prioritetinę šios vertybės apsaugą įrodo ir jos įtvirtinimas LR Konstitucijoje. Tai saugoma ir tarptautiniu mastu – Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje¹⁴⁰, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte¹⁴¹, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje¹⁴².

Kaip nurodė LR Konstitucinis teismas, žmogaus teisė į privatumą apima asmeninio, šeimos gyvenimo, žmogaus būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, taip pat asmens garbės ir reputacijos neliečiamumą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, asmeninių faktų slaptumą ir kt. Taigi, asmens būsto neliečiamumas yra vienas iš privataus gyvenimo aspektų¹⁴³.

Tai reglamentuoja ir CK. Pagal CK 2.23 str. 4 d. įėjimas į asmens gyvenamąjį būstą be jo sutikimo, išskyrus įstatymų numatytas išimtis, pažeidžia fizinio asmens teisę į privatų gyvenimą ir tai yra pagrindas pareikšti ieškinį dėl tokiomis veiksmais padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Deja, dažnai ši asmens teisė pažeidžiama energijos tiekimo sutartyje numatytą sąlygą, jog vartotojas turi pareigą įsileisti įgaliotus darbuotojus be jokio išankstinio pranešimo ir sudaryti sąlygas patikrinti apskaitos prietaisų rodmenis, jų techninę būklę ir pan.

VVTAT nutarime sprendžiamas klausimas dėl elektros energijos tiekimo sutarties punkto sąžiningumo, kuriame įtvirtinta vartotojo pareiga: „leisti „Tiekėjo“ darbuotojams, pateikus tarnybinį pažymėjimą, tikrinti apskaitos prietaisus ir įvado elektros įrenginius“¹⁴⁴.

Pabrėžtina, kad pats reikalavimas leisti darbuotojams patikrinti įrenginius nėra draudžiamas, o teisingiau tai net privaloma: Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių 53.6 p. įtvirtinta vartotojo pareiga leisti operatoriaus įgaliotiems darbuotojams atlikti tam tikrus su prietaisų, esančių vartotojo patalpose ar teritorijoje, priežiūra susijusius darbus.

Nors leisti tiekėjo atstovams atlikti jiems pavestas funkcijas yra vartotojo pareiga, jo teisės bei interesai pažeidžiami tuo aspektu, kad vartotojas įpareigojamas įleisti energijos tiekėjo atstovus net ir tuomet, kai energijos tiekėjas savo atstovų atvykimo laiko su vartotoju nesuderino ir jam iš anksto apie tai nepranešė. Tai pažeidžia vartotojo interesus, nes vartotojas gali neturėti

¹⁴⁰ 1984 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.: 68 -2497.

¹⁴¹ 1966 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.: 77-3288.

¹⁴² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr.40-987

¹⁴³ 2002 m. spalio 23 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Nr. 36/2000.

¹⁴⁴ VVTAT 2013 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 10-252.

galimybės įsileisti atstovą į patalpas ar teritoriją dėl objektyvių priežasčių, o tai jam gali sukelti tam tikrų neigiamų padarinių.

Kalbant apie tokius padarinius, VVTAT yra nustačiusi atvejų, kai už pareigos įsileisti tiekėjo darbuotojus nevykdymą tiekėjui numatyta „*teisė visai arba iš dalies nutraukti jam elektros energijos tiekimą*“¹⁴⁵, o tai pažeidžia ekonomiškai silpnesnės sutarties šalies teises ir interesus bei pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą.

Be to, net ir pranešus vartotojui apie tiekėjo atstovų atvykimą, tai ne visada atitiks teisės aktų ir sąžiningumo reikalavimus. VVTAT pripažino nesąžininga tokią šilumos tiekimo sutarties nuostatą, pagal kurią tiekėjas turi teisę „*pateikus atitinkamus pažymėjimus ir informavus apie atvykimo laiką netrukdomai apžiūrėti vartotojui priklausančių, šilumą vartojančių renginių, turinčių tiesioginę įtaką šilumos tiekimo įrenginių darbui bei šilumos tiekimo kitiems vartotojams režimui, būklę*“¹⁴⁶.

Pagal tokią sutarties sąlygą tiekėjas apie atvykimo laiką privalo pranešti iš anksto, tačiau neatsižvelgta į Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių¹⁴⁷ 125.1. punkte įtvirtintą šilumos tiekėjo pareigą apie tai raštu pranešti vartotojams ne vėliau kaip prieš 24 valandas.

Atsižvelgiant į tai, sutarties sąlygos, kurios įtvirtina vartotojo pareigą be išankstinio įspėjimo įleisti tiekėjo atstovus į savo butą ar patalpą ir nenumato teisės aktuose įtvirtintų tiekėjo pareigų pažeidžia teisių bei pareigų pusiausvyrą, nes įpareigoja vartotoją vykdyti įsipareigojimus tiekėjui net ir tuo atveju, kai šis nevykdo savųjų arba nevisiškai juos vykdo.

6) Sutarties nutraukimas;

CK 6.390 str. nustatyta, jog vartotojas, naudojantis energiją buitiniams reikmėms, turi teisę nutraukti sutartį vienašališkai apie tai pranešdamas energijos tiekimo įmonei, jeigu yra visiškai sumokėjęs už sunaudotą energiją. Tuo tarpu energijos tiekėjui ši teisė nesuteikiama, jis tik gali nustatytais atvejais energijos tiekimą sustabdyti ar apriboti. Taigi, energijos tiekėjas neturi teisės savo iniciatyva nutraukti sutarties su vartotoju.

Pažymėtina, kad be CK normų, kurios reglamentuoja sutarties nutraukimą, šiuos santykius reglamentuoja ir specialieji teisės aktai. Pvz., atlikus teisės aktų, reglamentuojančių elektros energijos sutartis, analizę konstatuotina, kad elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių nutraukimo pagrindai siejami su vartotojo kalte dėl elektros energijos tiekimo nutraukimo bei elektros energijos tiekimo nutraukimo terminu, taip pat elektros energijos nenaudojimu. Pagal Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių 33 p. tiekėjas ir (ar) operatorius turi teisę vienašališkai nutraukti elektros energijos pirkimo – pardavimo sutartį ir (ar) elektros energijos persiuntimo sutartį pranešęs raštu apie tai vartotojui ne vėliau kaip prieš 30

¹⁴⁵ *Supra* note 131.

¹⁴⁶ VVTAT 2011 m. balandžio 14 d. nutarimas Nr. 10-203.

¹⁴⁷ *Supra* note 126.

kalendorinių dienų, jeigu elektros energijos tiekimas ir (ar) elektros energijos persiuntimas buvo nutrauktas dėl šio vartotojo kaltės ir neatstatytas ilgiau nei 6 mėnesius. Taip pat sutarties nutraukimas galimas, jeigu vartotojas padaro kitokį esminį sutarties pažeidimą.¹⁴⁸ Analogiška taisyklė įtvirtinta ir Standartinių elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo 19.1 p.¹⁴⁹

Šios normos yra imperatyvios ir jų negalima pakeisti sutartimi. Tai konstatavo ir LAT pasisakęs, jog vartojimo elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių sąlygos, nustatančios, kad sutartis gali būti nutraukta vienai šaliai pranešus apie tai prieš 30 dienų, ir įtvirtinančios elektros energijos tiekėjo teisę, tais atvejais, kai laiku nemokama už elektros energiją, nutraukti elektros energijos tiekimą praėjus dešimčiai dienų po raštiško įspėjimo, prieštarauja imperatyviosioms teisės normoms (CK 6.188 str. 2 d. 6 p. (aut. pastaba – dabartinis CK 6.228⁴), CK 6.390 str. 5 d.), todėl tokios sąlygos teismų turėtų būti pripažįstamos niekinėmis *ex officio*¹⁵⁰.

Analogiškai pasisakė ir VVTAT konstatavus, kad sąlyga, pagal kurią „*sutartis gali būti nutraukta arba sudaryta iš naujo, pasikeitus tiekimo ar vartojimo sąlygoms ir pranešus apie tai kitai pusei prieš 7 dienas*“, prieštarauja imperatyviems nurodymams ir pažeidžia vartotojo teises bei interesus¹⁵¹.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad dažnai energijos tiekėju yra monopolistinės ar dominuojančią padėtį rinkoje užimančios įmonės, todėl vartotojas, perkantis energiją, paprastai neturi galimybės arba turi labai ribotą galimybę pasirinkti energijos tiekimo sutarties kontrahentą bei individualiai derėtis dėl tokios sutarties sąlygos. Dėl šios priežasties, sutartimi nustačius teisę vandens tiekėjui vienašališkai nutraukti sutartį, nepagrįstai apsunkinama vartotojo padėtis, nes, kaip jau minėta, vartotojas gali neturėti galimybės pasirinkti kito vandens tiekėjo ir gali netekti galimybės apsirūpinti vandeniu.

7) Sąlygos, panaikinančios arba suvaržančios vartotojo teisę pareikšti ieškinį ar pasinaudoti kitais pažeistų teisių gynimo būdais;

Toks vartotojo teisių suvaržymas dažniausiai pasireiškia nustatant, kur bus sprendžiamas kilęs ginčas.

Sąlyginai galime išskirti tokias šio pažeidimo grupes:

a. Sąlygos, apribojančios vartotojo teisę rinktis į kurią teismą kreiptis;

Nustatant išimtį iš bendrosios teisingumo taisyklės, pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹⁵² (toliau – CPK) 30 str. 11 d. ieškinyms dėl vartojimo sutarčių gali būti

¹⁴⁸ *Supra* note 126.

¹⁴⁹ *Supra* note 121.

¹⁵⁰ *Supra* note 79.

¹⁵¹ VVTAT 2013 m. rugsėjo 6 d. nutarimas Nr. 10-782.

¹⁵² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.36-1340.

pareiškiamas pagal vartotojo gyvenamąją vietą. Taigi, vartotojas turi teisę pareikšti ieškinį ir pagal savo gyvenamąją vietą, ir pagal atsakovo gyvenamąją ar verslo vietą.

CPK 32 str. 1 d. yra numatyta galimybė šalims rašytiniu susitarimu pakeisti teritorinį bylos teisingumą, t. y., sutarties šalys gali susitarti dėl ginčų sprendimo konkrečiame teisme, tačiau, jeigu tokia sąlyga yra įtvirtinama vartojimo sutartyje, parengtoje pagal standartines sąlygas, ji negali būti laikoma nustatyta bendru šalių susitarimu.

Apibendrinus, vartojimo sutartyse juridinis asmuo ieškinį gali pareikšti pagal vartotojo gyvenamąją vietą, o vartotojas, remdamasis CPK 30 str. 11 d. numatyta išimtimi, ieškinį gali pareikšti ir pagal savo gyvenamąją vietą, ir pagal atsakovo gyvenamąją ar verslo vietą: vartotojo padėtis negali būti apsunkinta taip, kad būdamas atsakovu jis turėtų vykti ne į savo gyvenamosios vietos teismą, o būdamas ieškovu, negalėtų ieškinį pareikšti pagal savo gyvenamąją vietą¹⁵³.

Dėl to pasisakė ir ETT: *Pannon GSM Zrt. prieš Erzsébet Sustikné Győrfi* bylos sprendime konstatuota, kad vartojimo sutarties sąlyga, kuria vartotojui numatoma pareiga paklusti teismo, kuris gali būti labai toli nuo vartotojo gyvenamosios vietos, išimtinai jurisdikcijai, apsunkina jo atvykimą į teismą. Dėl to, jei ginčas yra kilęs pvz. dėl nedidelių piniginių sumų, vartotojo atvykimo į teismą išlaidos ir laiko sąnaudos gali turėti atgrasantį poveikį ir dėl to vartotojas gali atsisakyti pareikšti ieškinį. Todėl tokia sąlyga priklauso sąlygoms, kurių tikslas arba rezultatas – panaikinti arba trukdyti vartotojo teisei pareikšti ieškinį¹⁵⁴.

b. Nuostatos, kurios nurodo neteisminę ginčų sprendimo instituciją kaip galutinę;

Nesąžiningos sąlygos yra ir tokios, kurios užkerta kelią kreiptis į teismą. VVTAT pripažino nesąžininga nuostatą, pagal kurią „*nesutarimus dėl šilumos kiekio, galios, šilumnešio tiekimo atjungimo laiko bei šilumos įmonės įrenginių remonto, naujų objektų ar vartotojų prijungimo, techninių sąlygų išdavimo ir kitus panašius klausimus, sprendžia šios sutarties šalių sudaryta komisija. Nesutarus, galutinį sprendimą priima Energetikos Valstybinė inspekcija, kurios sprendimas yra privalomas abiem šios sutarties šalims*“¹⁵⁵.

Taigi, sutartyje numatomas neteisminis ginčų sprendimas. Sutartyje įtvirtinta, jog Valstybinės energetikos inspekcijos sprendimas sutarties šalims yra galutinis. Pažymėtina, kad vadovaujantis VTAĮ 22 str. 1 d. 3 p. vartotojų ir paslaugų teikėjų ginčus vartotojų ginčų sprendimo ne teisme tvarka nagrinėja Valstybinė energetikos inspekcija. Be to, to paties įstatymo 29 str. įtvirtinta, kad „ginčo šalys turi teisę kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą,

¹⁵³ *Supra* note 136.

¹⁵⁴ Byla C-243/08. *Pannon GSM Zrt. prieš Erzsébet Sustikné Győrfi*. [2009]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-20-27]. <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74812&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=287281>>.

¹⁵⁵ VVTAT 2012 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. 10-457.

prašydamos nagrinėti ginčą iš esmės tiek ginčo nagrinėjimo ginčus nagrinėjančioje institucijoje metu, tiek po šios institucijos sprendimo priėmimo.

Dėl to sąlyga, suvaržanti vartotojo teisę pareikšti ieškinį, apriboja vartotojo teisę įgyvendinti savo pažeistų teisių gynybą ir yra nesąžininga.

8) Tiekėjo atsakomybės ribojimas;

Šalių pareigos bei atsakomybė yra nustatoma pagal galiojančius Lietuvos Respublikos teisės aktus bei priimtus įsipareigojimus sutartimi. Šalys įsipareigoja tinkamai vykdyti savo pareigas ir susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, kuriais galėtų padaryti žalos viena kitai ar apsunkintų kitos šalies priimtų įsipareigojimų įvykdymą. Todėl sąlygos, numatančios kitaip, pripažįstamos nesąžiningomis pagal CK 6.228⁴ str.

Tiekėjo atsakomybės ribojimas gali pasireikšti įvairaus pobūdžio sąlygose. Nors energetikos ūkio veiklos teisės aktuose reglamentuojama tiekėjų atsakomybė, nurodomos jų pareigos, energijos tiekimo perdavimo ar skirstymo įrenginių ribos ir t. t., vis dėlto sutartimi kartais bandoma tiekėjo atsakomybę sumažinti, apriboti.

LAT savo apžvalgoje pasisakė, kad „atsižvelgiant į energijos pirkimo – pardavimo sutarties specifiką, energiją tiekiančio asmens atsakomybė tik iki energijos įvado gyvenamajame name reikštų tiekėjo atsakomybės ribojimą, kuris šios vartojimo sutarties atveju reikštų nesąžiningos, pažeidžiančios sandorio šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą sąlygos įtvirtinimą“¹⁵⁶.

Tokia išvada išplaukia ir iš Energetikos įstatymo¹⁵⁷ 16 str. 1 d., kur nustatyta, jog energetikos įmonės, tiekiančios šilumą daugiabučiams namams, šilumą tiekia butams, jeigu vartotojai nepageidauja kitaip.

Be abejo, toks reguliavimo pobūdis nesuabsoliutina tiekėjo atsakomybės ir nepanaikina abiejų šalių bendrosios pareigos kooperuotis ir bendradarbiauti (CK 6.200 str.). Dėl to vartotojas turi bendradarbiauti su energijos tiekėju užtikrinant energijos tiekimo tinklą, energijos vartojimo apskaitos prietaisų techninę būklę ir saugų jų naudojimą.

Sąlygos, kurios riboja tiekėjo atsakomybę, dažnai sutinkamos vandens tiekimo sutartyse, kur numatoma, kad vandens pardavėjas atsako už kokybišką geriamąjį vandenį tik iki vandentiekio eksploatacijos ribų, o ne iki konkretaus buto.

Kad vanduo turi atitikti tam tikrus reikalavimus, įtvirtinta Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatyme¹⁵⁸. Vandens tiekėjo pareiga eksploatuoti ir prižiūrėti jam nuosavybės teise priklausančią ar kitais teisėtais pagrindais valdomą ir naudojamą vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo infrastruktūrą, užtikrinant saugų geriamojo vandens tiekimą, nuotekų šalinimą

¹⁵⁶ *Supra* note 29.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 56-2224.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 82-3260.

ir infrastruktūros plėtrą, laikantis aplinkos apsaugos ir visuomenės sveikatos saugos reikalavimų įtvirtinta ir Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų¹⁵⁹ 14.4 p. Vandens tiekėjas nebūtų laikomas atsakingu už geriamajam vandeniui nustatytą visuomenės sveikatos saugos ir kokybės parametrų pablogėjimą tik įrodžius, jog geriamojo vandens kokybės parametrų pablogėjimas susidarė dėl vartotojo pareigos pažeidimo.

Taigi, vandens tiekėjas yra atsakingas, kad vanduo vartotoją pasiektų tinkamos kokybės ir tai neturi priklausyti nuo to, kieno – pardavėjo ar pirkėjo – tinklais jis perduodamas. Todėl nuostata, kad tiekėjas neatsako už tiekiamo vandens kokybę, kai jis visiškai ar iš dalies neįvykdo ar netinkamai įvykdo įsipareigojimą kokybiškai tiekti vandenį ir šalinti nuotekas, apriboja jo atsakomybę ir tokia sąlyga laikoma nesąžininga.

Analogiškai, vandens tiekimo ir nuotekų nuvedimo sutarčių sąlygos, numatančios, jog vanduo tiekiamas ne iki gyventojų butų, o tik iki eksploatacijos ribų, yra nesąžiningos.

Dar viena sąlyga, kuri laikoma nesąžininga, tai sąlyga, kuria tiekėjo atsakomybė yra ribojama, jei objektas prie vandens tiekimo ar nuotekų tinklų yra prijungtas pažeidžiant teisės aktų reikalavimus. VVTAT nesąžininga pripažino prie sutarties punkto įtrauktą tokią pastabą: „*kai objektas prie vandentiekio ar nuotakyno prijungiamas be techninių sąlygų (arba nesilaikant techninių sąlygų reikalavimų, ne pagal suderintą projektą arba kai objektui nenustatytos vandentiekio ir nuotakyno eksploatacijos ribos, vandens tiekimas (vandens kokybė, kiekis, slėgis) ir nuotėkų šalinimas negarantuojami*“¹⁶⁰.

Pažymėtina, kad objektas prie vandens tiekimo ir nuotekų tinklų gali būti prijungtas ne pagal suderintą projektą ar neatitinkant techninių reikalavimų ir kitų taisyklių ne tik dėl vartotojo, bet ir dėl pardavėjo ar jo į pagalbą pasitelktų trečiųjų asmenų kaltės. Dėl to punktas, kuris panaikina arba apriboja vartotojo teises, susijusias su pardavėju ar kita šalimi tuo atveju, kai pardavėjas visiškai ar iš dalies neįvykdo ar netinkamai įvykdo sutartyje numatytus įsipareigojimus, iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą bei vartotojo teises ir interesus.

Taip pat sutinkama sąlyga, kuria tiekėjas atleidžiamas nuo nuostolių atlyginimo įvykus avarijai. Tokiu punktu įvykus avarijai vandentiekio ir nuotėkų tinkluose bei valymo įrenginiuose tiekėjo civilinė atsakomybė taip pat apribota neteisėtai¹⁶¹.

Apibendrinus, visos aukščiau išvardintos sąlygos, kurios neatitinka teisės aktų reikalavimo, pažeidžia vartotojo teises bei interesus ir yra laikomos nesąžiningomis.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 126 „Dėl viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr.: 17-636.

¹⁶⁰ VVTAT 2012 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 10-439.

¹⁶¹ VVTAT 2012 m. kovo 9 d. nutarimas Nr. 10-193.

9) Netinkamas vartotojo informavimas apie tam tikrus veiksmus ar pasikeitimus;

Dažnai energijos tiekimo sutartyse pažeidžiant imperatyvias teisės normas įtvirtinamos sąlygos, susijusios su tam tikros informacijos pranešimo būdais ir terminais.

VVTAT nustatė, kad sutarties punktas, teigiantis, jog „*apie kainų pasikeitimus abonentas informuojamas mokėjimo pranešimuose*“ yra nesąžininga, nes neatitinka Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymo 22 str. 9 d., pagal kurią tiekėjas turi pareigą informuoti abonentus ir vartotojus apie pasikeitusias ir nustatytas kainas skelbiant vietos spaudoje (aut. pastaba – pagal dabartinį 36 str. 3 d. apie keičiamas paslaugų teikimo kainas skelbiama viešai interneto svetainėje, regioninėje spaudoje ar kituose šaltiniuose)¹⁶².

Ten pat įtvirtinta, kad kainos įsigalioja ne anksčiau kaip po 30 dienų nuo jų paskelbimo ir taikomos nuo kito mėnesio (einančio po mėnesio, kai kainos įsigalioja) pirmos dienos. Taigi, sutarties punktas, numatantis, kad apie kainų pasikeitimus vartotojas yra informuojamas tik mokėjimo pranešimuose, neatitinka Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatyme įtvirtintos paslaugų kainų pasikeitimo paskelbimo tvarkos ir iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo nenaudai.

Kitas pavyzdys – netinkamas pranešimas apie paslaugų laikiną nutraukimą, sustabdymą ar apribojimą – VVTAT pripažino nesąžininga tokią sąlygą, kuri įtvirtino bendrovės pareigą „*informuoti vartotoją raštu ar telefoniniu pranešimu apie numatomą vandens tiekimo ir (ar) nuotekų tvarkymo paslaugų teikimo laikiną nutraukimą, sustabdymą ar apribojimą teisės aktų nustatytais atvejais ir tvarka ir nurodyti nuo kada ir esant galimybei, kuriam laikui nutraukiamas, sustabdomas ar apribojamas vandens tiekimas ir (ar) nuotekų tvarkymo paslaugų teikimas, jeigu pertrūkis truks ilgiau kaip 12 valandų*“¹⁶³.

Šiame punkte nurodyti būdai, kaip laikinai nutraukiant, sustabdant ar apribojant vandens tiekimą vartotojams, tiekėjas turi apie tai informuoti vartotoją, t. y. raštu ar telefonu. Įtvirtinus tik du informavimo būdus yra nesilaikoma Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų 10.1 p., pagal kurią toks pranešimas skelbiamas vietos laikraštyje ir iškabinamas gyvenamųjų vietovių ir daugiabučių namų skelbimų lentose, taip pat gali būti išsiunčiamas abonentams paštu, faksu ar el. paštu.

Atsižvelgiant į minėtą teisinį reglamentavimą, neaišku, koku teisiniu pagrindu paslaugos teikėjas sutartyje įsitvirtina sąlyginį vartotojo informavimo būdą t. y. arba raštu, arba telefonu, kai teisės aktai numato platesnį vartotojo informavimo būdų spektrą.

¹⁶² *Supra* note 136.

¹⁶³ VVTAT 2014 m. kovo 7 d. nutarimas Nr. 10-185.

Analogiškai bendrovės įsipareigojimas „pranešti, paskelbiant namo skelbimų lentoje, o jei jos nėra, – paliekant raštišką pranešimą abonento pašto dėžutėje [...]“¹⁶⁴ taip pat neatitinka teisės aktų reikalavimų.

Tai pat nesažiningomis pripažįstamos sąlygos, kurios numato tiekėjo pareigą informuoti vartotoją apie tam tikrus darbus pranešant vėliau, nei to reikalauja teisės aktai.

Štai dujų tiekimo sutartyje buvo įtvirtinta tiekėjo pareiga „pranešti pirkėjui prieš 48 val. iškabinant skelbimus, kad bus atliekami dujotiekio bandymai, techninė apžiūra ir remontas“¹⁶⁵.

Laiko tarpą, per kurį tiekėjas privalo informuoti vartotoją apie būsimus atliekamus tam tikrus veiksmus, reglamentuoja Gamtinių dujų įstatymas¹⁶⁶. Jo 57 str. 6 d. 2 p. įtvirtinta, kad įmonė nutraukdama gamtinių dujų perdavimą, skirstymą ar tiekimą, kai būtina atlikti remontą ar kitų vartotojų sistemų prijungimo darbus, apie tai raštu turi įspėti vartotoją prieš 5 dienas. Analogiškai terminai įtvirtinti ir Sutarčių su buitinais vartotojais dėl gamtinių dujų tiekimo, perdavimo ir skirstymo standartinių sąlygų aprašo 23 p. (toliau – Aprašas)¹⁶⁷. Pagal Aprašo 27.4 p. įspėjimo terminas buitiniam vartotojui pradedamas skaičiuoti nuo pranešimo pateikimo dienos.¹⁶⁸

Taigi, jeigu dėl būsimu dujotiekio bandymo, techninės apžiūros ir remonto bus apribotas arba nutrauktas gamtinių dujų tiekimas, tiekėjas turi apie tai informuoti prieš 5 dienas. Dėl to, atsižvelgiant į galiojantį teisinį reglamentavimą, minėtas sutarties punktas turėtų būti tikslinamas.

10) Vartotojo patvirtinimas, kad gavo visą informaciją;

Verslininko informacijos atskleidimo pareiga yra taikoma visų sutarčių atžvilgiu, tačiau siekiant užtikrinti itin aukštą vartotojų apsaugą vartojimo santykiuose informacijos atskleidimo būtinumas reglamentuojamas ne tik bendrosiomis, bet ir specialiosiomis teisės normomis – VTAĮ 3 str. 1 d. 3 p. įtvirtinta vartotojo teisė gauti teisingą ir visapusišką informaciją valstybine kalba apie parduodamas prekes, teikiamas paslaugas.

Analogiškos nuostatos įtvirtintos ir tam tikrą energijos tiekimo rūšį reglamentuojančiuose teisės aktuose. Pvz., Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų 14.7. p. įtvirtinta tiekėjo pareiga teikti vartotojams informaciją apie geriamojo vandens tiekimą ir nuotekų tvarkymą, apie tiekiamo geriamojo vandens saugą ir kokybę, jų pablogėjimą, avarijas ir t. t., o 18.2. p. įtvirtinta vartotojo teisė visą šią informaciją gauti. Analogiškai reikalavimai įtvirtinti ir Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymo 25 str. Be to,

¹⁶⁴ *Supra* note 160.

¹⁶⁵ VVTAT 2013 m. spalio 15 d. nutarimas Nr. 10-928.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2743.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-54 „Dėl sutarčių su buitinais vartotojais dėl gamtinių dujų tiekimo, perdavimo ir skirstymo standartinių sąlygų aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 35 -1743.

¹⁶⁸ *Ibid.*

atsižvelgiant į tai, kad tokia vartotojui aktuali informacija gali dažnai keistis, tiekėjas turi pareigą informaciją nuolat atnaujinti.

VVTAT pripažino nesąžininga tokią sąlyga, kuri nurodo, jog „*vartotojas patvirtina, kad prieš sutarties pasirašymą, vandens tiekėjas pateikė visą vartotojo pareikalautą žodinę ir rašytinę informaciją, susijusią su geriamojo vandens tiekimu ir nuotekų tvarkymo paslaugų teikimu bei šia sutartimi prisiimtų teisių ir pareigų realizavimo tvarka, šalims pagal šią sutartį tenkančia atsakomybe, taip pat patvirtina, kad vartotojas yra supažindintas su įrengtų apskaitos prietaisų plombų žymėmis, jam paaiškintas draudimas savavališkai nuimti apskaitos prietaisą, jį perkelti į kitą vietą, pakeisti ar nuplėšti apskaitos prietaisų plombas*“¹⁶⁹.

Šiuo atveju vartotojas pasirašydamas sutartį automatiškai sutinka su teiginiu, jog jam buvo suteikta išsami ir visapusiška informacija apie jo sutartinę prievolę.

Kaip žinoma, vartojimo sutartis sudaroma prisijungimo būdu, todėl vartotojas negali įtakoti sutarties turinio ir nesutikti su atskiromis sąlygomis. Kadangi minėtąją standartine sutarties sąlyga iš anksto nustatoma, jog tiekėjas bet kuriuo atveju tinkamai įvykdė savo pareigą dar prieš sutarties sudarymą, jam tarsi atkrinta pareiga nuolat teikti vartotojams informaciją apie vandens tiekimą ir nuotekų tvarkymą, tad tokia sąlyga laimoma nesąžininga.

Be to, VVTAT sprendama dėl sąlygos, kuri įtvirtina, jog „*kiekviena sutarties nuostata jos šalių buvo aptarta individualiai, suprasta ir ant kiekvieno lapo pasirašyta, kaip atitinkanti jų valią ir tikslus*“ pabrėžė, kad individualiai aptartos sąlygos yra tokios, kurios įtrauktos į sutartį buvo aktyviai veikiant vartotojui, o sutarties sąlygų paaiškinimas vartotojui negali būti prilyginamas sutarties sąlygų aptarimui individualiai CK prasme¹⁷⁰.

Viską apibendrinus – šioje srityje daugiausiai problemų kelia sąlygos, kuriomis numatomos netesybos, įmokų eiliškumas, atsiskaitymo terminas. Taip pat dažnai pažeidžiant teisės normas vartotojui nustatoma pareiga rūpintis įrenginiais, už kuriuos turėtų būti atsakingas tiekėjas. Dažnos ir sąlygos, kurios įpareigoja vartotoją išleisti tiekėjo atstovus apie tai nepranešus iš anksto. Sąžiningumo reikalavimų neatitinka ir sąlygos, susijusios su sutarties nutraukimu. Taip pat sutinkamos nesąžiningos sąlygos, kurios panaikina ar apriboja vartotojo teisę pasinaudoti teisių gynimo būdais, sąlygos, kurios riboja tiekėjo atsakomybę, sąlygos, kuriomis vartotojas patvirtina gavęs informaciją, nors taip nėra, bei sąlygos, kurios nustato netinkamą vartotojo informavimą apie tam tikrus tiekėjo veiksmus.

¹⁶⁹ *Supra* note 135.

¹⁷⁰ VVTAT 2014 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 10-950.

4. NESĄŽININGŲ SĄLYGŲ KONTROLĖ

Šiuolaikinėje sutarčių teisėje dėl standartinių sąlygų naudojimo paplitimo, dėl akivaizdžiai nelygios vartotojo padėties su verslininku, atsirado reikiamybė kontroliuoti sutartinius santykius. Tokios kontrolės pagrindu tapo nelygiavertės derybinės galios doktrina¹⁷¹.

Nors sutarties šalys yra laisvos rinktis sudaromas sutartis ir derinti jų sąlygas, tačiau vartojimo santykiuose ši teisė silpnesnei šaliai labai ribota – ji gali rinktis tik sudaryti sutartį ar ne.

Kadangi pardvėjas dažnai yra didelė organizacija, o ne retai ji užima konkrečios srities monopoliją, vartotojas, norėdamas patenkinti savo poreikius, nuo jo yra priklausomas. Kadangi pačios šalys tokių santykių tinkamai kontroliuoti nepajėgia, į tai turi įsikišti valstybė. Prof. habil. dr. V. Mikelėnas teigia, kad būtent nelygiavertė šalių padėtis vartojimo santykiuose tapo pagrindu susiformuoti silpnesnės šalies doktrinai, o tai valstybei leido ginant vartotojus kištis į sutartinius santykius.¹⁷²

Teisės doktrinoje, o ypač klasikinėje, dažnai sutinkama nuomonė, kad šalys turi būti laisvos sudaryti sutartį bet kokiais sąlygomis ir niekas į šiuos santykius negali kištis. Vadovaujantis šiuo požiūriu, nesąžiningų sąlygų kontrolė yra laikoma sutarties laisvės pažeidimu, šio principo ribojimu, tačiau pritartina doc. dr. D. Bublienės nuomonei, kad nesąžiningų sąlygų kontrolė yra ne kas kita, kaip apriboto arba pažeisto sutarties laisvės principo bei pažeisto lygybės principo padarinys (rezultatas): laikant, kad viena iš sutarties šalių yra silpnesnė nei kita, nesąžiningų sąlygų kontrolė atstato pusiausvyrą tarp šalių ir sudaro sąlygas sutarties laisvės principo įgyvendinimui¹⁷³.

Poreikį kontroliuoti tam tikrus sutartinius santykius pripažino ir ES, dėl to Nesąžiningų sąlygų direktyvos 7 str. įtvirtinta nuostata, jog valstybės narės privalo nustatyti kontrolės mechanizmą, kuris būtų veiksmingas užkertant kelią nuolatiniam nesąžiningų sąlygų naudojimui sutartyse, sudaromose su vartotojais.

Šiame straipsnyje įtvirtinta, jog vartotojai ar organizacijos, pagal nacionalinės teisės aktus turinčios teisėtą interesą apsaugoti vartotojus, turi turėti galimybę ginti vartotojų interesus ir iškelti bylą teismuose arba kompetentingose administracinėse institucijose, kad būtų priimtas sprendimas dėl sutarčių sąlygų atitikimo sąžiningumo reikalavimams ir kad būtų pritaikytos veiksmingos priemonės, užkertančios kelią nuolatiniam tokių sąlygų naudojimui.

Teisę spresti, kaip visa tai bus įgyvendinta, Direktyva paliko šalims narėms. Pagal Direktyvos 7 str. 2 d. šalys narės turi užtikrinti galimybę ginti vartotojų interesus teismuose arba

¹⁷¹ Ramsay I., *Consumer protection/ Text and materials*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1989, p. 93.

¹⁷² Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendreji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 37.

¹⁷³ *Supra* note 24, p. 40.

kompetentingose administracinėse institucijose. Taigi, galimi du vartotojų ginčų nagrinėjimo procedūrų tipai: teisminis ir neteisminis (administracinė – teisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė).

Pabrėžtina, kad asmens teisė kreiptis į teismą dėl sąlygų pripažinimo nesąžiningomis ir tuo pačiu negaliojančiomis turi būti garantuojama, net jei prieš tai jis pasirinko administracinę procedūrą.

Būtina paminėti tai, kad nors dažnai nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmas nėra atskiriamas nuo alternatyvaus vartojimo ginčų sprendimo mechanizmo (toliau – AGS), jie nėra tapatūs¹⁷⁴.

VTAĮ 3 str. 6 d. nustatyta, kad vartotojas turi teisę kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo į ginčus nagrinėjančias institucijas ar teismą. Čia įtvirtinta vartotojo teisė vartojimo ginčą spręsti alternatyviais ginčų sprendimo būdais, nesikreipiant į teismą. Kaip teigiama 2011-2014 metų Valstybinėje vartotojų apsaugos strategijoje, „gerai veikianti vartotojų teisių apsaugos sistema neįmanoma be vartotojų teisių gynimo mechanizmų. Vartotojams turi būti suteikta galimybė deramai ginti savo teises, naudojantis jiems priimtinomis, teisėtomis priemonėmis (taikiai – kreipiantis į verslininką, teismo ir ne teismo tvarka). Tokia galimybė vartotojams turi būti sudaryta visose be išimties vartojimo srityse.“¹⁷⁵ Taigi, čia kalbama apie AGS mechanizmą.

Šis teisinio mechanizmo skirtumas, lyginant su nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmu, tas, kad „AGS turi būti nukreiptas į vartotojų reikalavimų, kylančių vartojimo sutartinių santykių pagrindu, išsprendimą bei civilinių teisių gynimo būdų pritaikymą, kai yra pažeidžiamos vartotojų teisės, kylančios iš vartojimo sutartinių santykių“¹⁷⁶, o nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmo pagalba siekiama atitinkamas sąlygas pripažinti nesąžiningomis ir įpareigoti verslo subjektus jas panaikinti arba pakeisti ir nebenaudoti jų sutartiniuose vartojimo santykiuose. Taigi, pastaroji kontrolė nėra skirta išspręsti konkretų vartotojo ir verslininko ginčą.¹⁷⁷

Be to, vartotojų teisių gynimo, skirto ne tik pavienio vartotojo, bet ir viso viešojo intereso gynybai, sprendimas yra nukreiptas į ateitį, t. y. turi prevencinį poveikį, o AGS procedūra yra skirta išspręsti individualų tarp vartotojo ir verslininko kilusį ginčą ir patenkinti vartotojo reikalavimus¹⁷⁸. Pastaruoju atveju sąlygos pripažinimas nesąžininga yra papildomas įrodymas vartojimo ginče.

¹⁷⁴ Bublienė, D., Zemlytė, E. Alternatyvaus vartojimo ginčų sprendimo mechanizmo reguliavimo problemos Lietuvoje. *Verslo ir teisės aktualijos: mokslo darbai*. 2012, 7(2), p. 291–293.

¹⁷⁵ *Supra* note 1.

¹⁷⁶ *Alternatyvių vartotojų ginčų sprendimo mechanizmų taikymo ir plėtros galimybių Lietuvoje tyrimo ataskaita*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-05]. < <http://www.tm.lt/dok/Studija-LMP00-AGS%20mechanizmu%20taikymas%20ir%20pletros%20galimybes%20Lietuvoje-Galutine%20tyrimo%20ataskaita-2012-11-13.pdf>>.

¹⁷⁷ *Supra* note 174.

¹⁷⁸ *Supra* note 176, p. 18.

Taigi, kaip teigiama LR Ministro Pirmininko tarnybos užsakymu advokatų profesinės bendrijos „Baltic Legal Solutions Lietuva“ parengtoje alternatyvių vartotojų ginčų sprendimo mechanizmų taikymo ir plėtros galimybių Lietuvoje tyrimo ataskaitoje, „pagrindinis administracinės procedūros ir AGS procedūros skirtumas yra procedūros tikslas. Administracinės procedūros pagrindinis tikslas yra nustatyti, ar verslo subjektas laikosi teisės aktų reikalavimų ir priimti atitinkamas sankcijas ar įpareigojimus, jei minėti reikalavimai buvo pažeisti. Tuo tarpu, AGS procedūros pagrindinis tikslas yra išspręsti vartotojo ir verslininko ginčą bei pasisakyti dėl vartotojo reikalavimo“¹⁷⁹.

Kalbant apie nesąžiningų sąlygų kontrolę Lietuvoje, ši užduotis yra pavesta VVTAT ir teismams. Išsamiau tai aptarsime atskiruose poskyriuose.

4.1. Ikiteisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė

Vartojimo santykiai šiandienos pasaulyje apima daugybę gyvenimo sričių: įvairių prekių pirkimą, energijos tiekimą, statybas, transporto paslaugas, turizmą ir kt., todėl rinkos priežiūros vykdymas bei vartotojų teisių apsauga pavesta net keliolikai valstybės ir savivaldybių institucijų.

Nors institucijų, ginančių vartotojo interesus yra gana nemažai, Lietuvoje nesąžiningų sąlygų taikymo kontrolė pavesta VVTAT bei teismams.

Kaip minėta, siekiant sukurti efektyvią vartotojų teisių apsaugos sistemą bei įgyvendinti Direktyvojos tikslus, 2001 m. buvo įsteigta valstybės biudžetinė įstaiga – Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba prie Teisingumo ministerijos, kurios pavadinimas vėliau buvo pakeistas į „Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba“.

VVTAT funkcijos įtvirtintos VTAĮ 12 str. 1 d. Be kitų funkcijų, skirtų vartotojo apsaugai, VVTAT priskirta ir sutarčių standartinių sąlygų kontrolė bei nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų ginčijimas įstatymų nustatyta tvarka. Šiai funkcijai įgyvendinti VVTAT direktoriaus įsakymu yra sudaroma atitinkama komisija.

Tarnyba nesąžiningų sąlygų kontrolės procedūrą įgyvendina administracine tvarka. Toks nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės mechanizmas laikomas nesąžiningų sąlygų abstrakčiąja kontrole, kuri yra skirta nesąžiningų sutarčių sąlygų pašalinimui iš rinkos bei nesąžiningų sąlygų naudojimo užkirtimui ateityje.

Remiantis VTAĮ 41 str., vartotojų teisių pažeidimo nagrinėjimo procedūra pradama gavus vartotojo, valstybės ir savivaldybių institucijos ar įstaigos, vartotojų asociacijos skundą, o taip pat ir VVTAT iniciatyva. Be to, į VVTAT turi teisę kreiptis ne tik fiziniai asmenys, bet ir

¹⁷⁹ Ibid.

juridiniai asmenys, norintys, kad jų vartotojams teikiamos pasirašyti sutartys būtų įvertintos nesąžiningų sąlygų taikymo aspektu.

Taigi, VVTAT nesąžiningų sąlygų kontrolę vykdo tokiomis priemonėmis: nagrinėja vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu pagal vartotojų ar kitų asmenų prašymus, nagrinėja vartojimo sutartis nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu savo iniciatyva, teikia išvadas kitoms institucijoms, bendradarbiauja su verslininkais bei vartotojais, siūlo konkrečias vartojimo sutarčių sąlygų formuluotes ir pan, taip pat turi teisę ginti viešąjį interesą, su ieškiniu ar pareiškimu kreiptis į teismą dėl nesąžiningų sąlygų pripažinimo negaliojančiomis. Kaip prevencinę priemonę galime įvardinti ir VVTAT priimtų sprendimų skelbimą VVTAT tinklalapyje.

Neteisminis būdas yra paprastesnis bei greitesnis siekiant apginti pažeistas silpnesniosios šalies teises. Be to, vartotojui jis patrauklus tuo, jog už ginčo nagrinėjimą neteisminiu būdu nėra jokio mokesčio (VTAĮ 25 str. 9 d.).

Tarnyba, nustačiusi sutartyje esant nesąžiningų sąlygų, kreipiasi į verslininką su siūlymu per dvi savaites nuo šio pranešimo gavimo jų nebetaikyti, jas pašalinti ar pakeisti kitomis. Verslininkui to nevykdant, VVTAT kreipiasi į teismą su ieškiniu ar į atitinkamą instituciją su prašymu (kreipimusi) dėl ginčo išsprendimo ir sąlygų pripažinimo negaliojančiomis.

Nors VVTAT nutarimai tik rekomendacinio pobūdžio, vis dėlto daugelis verslininkų geranoriškai pašalina nustatytas nesąžiningas sąlygas nenorėdami, kad ginčas persikeltų į teismus. Verslininkai linkę tokias sąlygas pašalinti ir dėl to, kad dažnai nesąžiningos sąlygos sutartyse įtvirtinamos ne dėl verslininko piktnaudžiavimo savo padėtimi, o dėl tam tikrų žinių trūkumo. Be to, geranoriškai pašalindami nesąžiningas sąlygas, verslo subjektai apsaugo savo gerą vardą ir nepatenka į VVTAT puslapyje skelbiamą „juodąjį“ sąrašą.

Analizuojant VVTAT nutarimų poveikį, teisinę literatūrą, o taip pat ir Vartotojų teisių apsaugos įstatymo Nr. I-657 pakeitimų projektą¹⁸⁰ iškeliamą idėja, kad siekiant efektyvesnio vartotojų gynimo visų vartojimo ginčus nagrinėjančių institucijų priimti sprendimai, jeigu per tam tikrą laiko tarpą nuo jų priėmimo nei viena šalis nesikreips į teismą, turėtų būti šalims privalomi vykdyti. Manytina, jog siekiant vartotojų teisių apsaugos, toks reguliavimas būtų kur kas efektyvesnis.

Kyla klausimas, ar verslininkas, nesutikdamas su Tarnybos sprendimu, gali kreiptis į teismą dėl priimto VVTAT nutarimo panaikinimo.

¹⁸⁰ Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 10, 12, 19, 21 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. I-657. [interaktyvus. Žiūrėta 2015-03-07]. < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=485396>.

VTAĮ 29 str. nurodyta, kad ginčo šalies kreipimasis į teismą po ginčą nagrinėjančios institucijos sprendimo priėmimo nėra laikomas šios institucijos sprendimo apskundimu. Taigi, VVTAT nutarimas yra rekomendacinio, ne privalomojo pobūdžio ir dėl to negali būti įgyvendinamas priverstine tvarka. Tai reiškia, kad toks sprendimas negali pažeisti šalių teisių bei teisėtų interesų.

Kaip bebūtų, jei VVTAT nutarimas prieštarauja įsiteisėjusiam teismo sprendimui, tai apie tokį VVTAT nutarimą neturi būti skelbiama viešai, o jeigu jis jau buvo paskelbtas, jis turi būti pašalintas, nes tai gali pakenkti verslininko reputacijai.

Apibendrinus konstatuotina, kad vartotojų teisių apsaugos institucijos priimtas sprendimas negali būti apskundimo objektu, o jo teisinė reikšmė teismo nagrinėjamoje byloje traktuojamas kaip rašytinis įrodymas, kurį teismas vertina kartu su kitais byloje pateiktais įrodymais.

Kalbant apie nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmus, teisės doktrinoje yra išskiriami trys jų būdai: 1) teisinių gynybos priemonių kontrolė; 2) preventyvi kontrolė; 3) ultra – preventyvi kontrolė¹⁸¹. Galima sakyti, kad Lietuvoje bent dalinai egzistuoja visi trys kontrolės būdai.

Taip pat nesąžiningų sąlygų kontrolę galima skirstyti į negatyviąją ir pozityviąją. Pozityvioji kontrolė apimtų pirmuosius du nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmo būdus, o trečiasis būtų priskiriamas pozityviajai kontrolei¹⁸².

Teisinių gynybos priemonių kontrolei būdinga tai, kad ji taikoma po sutarties sudarymo. Šis kontrolės būdas įtvirtintas Nesąžiningų sąlygų direktyvos 6 str. Pagal šį būdą valstybės narės pačios sprendžia, kokių turi imtis priemonių, jog jos būtų pakankamos ir veiksmingos siekiant vartotojų teisių apsaugos ir kokioms institucijoms bus pavesta vartotojų teisių apsauga kontroliuojant nesąžiningas sąlygas. Šiuo atveju nesąžiningų sąlygų kontrolė vykdoma pateikiant teismui ieškinį ar kreipiantis į kitą kompetentingą instituciją.

Teisinių priemonių kontrolė, priklausomai nuo to, kas paduoda ieškinį ar pareiškimą, gali būti skirstoma į individualią kontrolę, kuomet nesąžiningos sutarčių sąlygos ginčijamos individualiame procese ir į abstrakčią kontrolę, kuomet nesąžiningos sąlygos ginčijamos paduodant ieškinį dėl viešojo intereso gynimo.

Kita kontrolės forma – preventyvi kontrolės forma. Ši kontrolės forma taikoma sutarties rengimo ir sudarymo procese. Nuo pirmosios ji skiriasi tuo, kad ji nukreipta ne tik į sandorių pripažinimą negaliojančiais, bet kartu siekiama nesąžiningas sąlygas panaikinti apskritai iš rinkos.

¹⁸¹ The Conference “The Unfair Terms Directive”: 5 years on – Evaluation and future perspectives”, 1-3 July 1999, p. 189-191.

¹⁸² *Supra* note 24, p. 330.

Šiai kontrolės formai priskiriamas ir Tarnybos vykdomas monitoringas. Kadangi Tarnyba siekia sukurti Lietuvoje aukštus ES standartus atitinkančią vartotojų teisių apsaugos sistemą, ji savo nuožiūra kasmet atlieka tuo metu aktualios srities vartojimo sutarčių stebėseną ir tiria tos srities vartojimo sutartyse pasitaikančias nesąžiningas sąlygas¹⁸³. Taip atliekama preventyvi nesąžiningų sąlygų kontrolė.

Nors dedama daug pastangų, kad būtų užkirstas kelias nesąžiningoms sąlygoms, vis dėlto ne itin efektyvų preventyvaus apsaugos mechanizmo veikimą rodo tai, kad po VVTAT atliktų monitoringų vėliau tose srityse nustatomų nesąžiningų sutarčių skaičius iš esmės nekinta.

Nesąžiningos sąlygos gali būti nustatytos nagrinėjant galimai vartotojo atžvilgiu nesąžiningas sutarties sąlygas, bet galimas tokių sąlygų konstatavimas ir atsitiktinai, sprendžiant kitus vartojimo ginčus. Tai plačiau aptarsime poskyryje apie teismų vykdomą nesąžiningų sąlygų kontrolę.

Ultra preventyviai kontrolei būdingas verslininkų, vartotojų bei atitinkamų institucijų bendradarbiavimas. Vienas iš šios kontrolės būdų – tai dialogas tarp verslininkų bei vartotojų. Bendradarbiaujant patys rinkos dalyviai susitaria dėl tinkamų sutarčių sąlygų. Deja, Lietuvoje tai nėra pakankamai išplėtotą.

Ultra preventyvi kontrolė gali būti realizuojama ir įtvirtinant reikalavimą patvirtinti standartines sutarčių sąlygas tam tikroje valstybinėje institucijoje. Galima sakyti, kad šis būdas užkerta kelią nesąžiningoms sąlygoms atsirasti rinkoje, nes atitinkamai institucijai konstatavus, jog sutartyje yra nesąžiningų sąlygų, tokių sutarčių standartinės sąlygos nepatvirtinamos ir negali būti pateiktos vartotojams.

Tokios kontrolės pavyzdžiu Lietuvoje galima laikyti numatytas taisykles, kurias turi atitikti vartojimo dujų tiekimo sutartys: siekiant apsaugoti vartotojų interesus tiekėjai yra įpareigoti laikytis taisyklių, įtvirtintų Sutarčių su buitinais vartotojais dėl gamtinių dujų tiekimo, perdavimo ir skirstymo standartinių sąlygų apraše, kurios yra suderintos su VVTAT¹⁸⁴.

Vadovaudamasi Aprašu tiekimo įmonė parengia tipinę sutartį, kurioje privalo būti Apraše įvardintos būtinosios sutarties sąlygos. Be nustatytų sąlygų, gali būti įtrauktos ir kitos šalių individualiai aptartos sąlygos, tačiau jos privalo neprieštarauti šiems santykiams taikomiems teisės aktams. Taigi, sutartyje negali būti tokių sąlygų, kuriomis būtų pabloginta buitinio vartotojo padėtis arba ji būtų pagerinta kitų buitinių vartotojų atžvilgiu, lyginant su ta, kurią nustato įstatymai ir kiti teisės aktai.

¹⁸³ VVTAT direktoriaus 2011 m. lapkričio 28 d. Nr. 1-614 „Dėl vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu stebėsenos (monitoringo)“. *Valstybės žinios*. Nr. 157-7467.

¹⁸⁴ *Supra* note 167.

Esant tokiam reguliavimui, buitiniams vartotojams energija parduodama standartinėmis sąlygomis, kurios yra suderintos su VVTAT ir patvirtintos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos.

Tokia kontrolė laikytina efektyviausia, bet vis dėlto ir ji nepajėgia visiškai užtikrinti vartotojų teisių apsaugos. Tai pagrindžia faktas, jog realiai kasmet gaunamų ir vartotojų naudai patenkinamų skundų skaičius nemažėja net ir tose srityse, kuriose standartinės sutarčių sąlygos turi būti suderintos su atitinkama institucija.

Atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriose srityse vartotojų teisių apsaugos funkcijos buvo perduotos specializuotoms institucijoms. Pvz., reformuojant finansų rinkų viešojo administravimo modelį buvo svarstoma, kuriai institucijai – Lietuvos bankui ar VVTAT – finansinių paslaugų sektoriuje bus perduotos vartotojų gynimo funkcijos.

Buvo prieita išvados, kad VVTAT turėtų užtikrinti vartotojų teisių apsaugą tik tose srityse, kurios nepriskiriamos kitoms specialioms institucijoms, Dėl to šios srities vartotojų teisių apsaugos funkcijas nuspręsta suteikti Lietuvos bankui.

Nors toks sprendimas atitinka tarptautinę, o kartu ir ES praktiką, pagal kurią laikomasi pozicijos, jog specialiose rinkose veikiančioms viešojo administravimo subjektams turi būti taikomi papildomi profesionalumo reikalavimai, kyla neaiškumų.

Šiuo atveju analizuojant tiek VTAĮ, tiek Lietuvos banko ginčų nagrinėjimo tvarkos aprašą¹⁸⁵, tiek Lietuvos banko įstatymą¹⁸⁶, tiek Vartojimo kredito įstatymą bei viešai prieinamą Lietuvos banko informaciją bei statistiką¹⁸⁷ (joje nurodomas tik bendras išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčų skaičius) nebeaišku, kas vykdo nesąžiningų sąlygų kontrolę ir ar ji priskiriama vartojimo ginčų nagrinėjimo kompetenciją turinčiam Lietuvos bankui. Manytina, kad toks teisinis reglamentavimas nėra aiškus. Šio darbo autorės nuomone, dėl tokio neaiškumo vartotojas gali nebesuprasti, kur jam kreiptis.

Vis dėlto, atsižvelgus į susiklosčiusią praktiką, nesąžiningų sutarties sąlygų taikymo kontrolė išimtinai priskiriama VVTAT.

Nors administracinė – teisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė nėra vertinama vieningai, galime išskirti tokius jos pranašumus: administracinėje institucijoje ginčiai nagrinėjami greičiau, ginčų nagrinėjimas juose nekainuoja, be to, palaikant dialogą tarp vartotojo ir verslininko, dažnai taikiai pasiekiamas abi puses tenkinantis sprendimas. Deja, pastebimi ir VVTAT įgaliojimų trūkumai. Šios institucijos sprendimai yra tik rekomendacinio pobūdžio, VVTAT nutarimuose konstatuojant nesąžiningą sąlygą nėra pateikiama pasiūlymų, kaip ją išspręsti, todėl galima

¹⁸⁵ Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 03-23 „Dėl vartotojų ir finansų rinkos dalyvių ginčų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr.: 16 -745.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 99-1957.

¹⁸⁷ Ginčų nagrinėjimo Lietuvos banke statistika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015.04.10]. <https://www.lb.lt/gincu_nagrinejimas_lietuvos_banke_statistika>.

situacija, kai verslininkas vieną nesąžiningą sąlygą pakeis kita, taip pat nesąžininga sąlyga. Beje, net jei verslininkas sutiks pakeisti nustatytą nesąžiningą sąlygą, kiti vartotojo reikalavimai išspręsti nebus ir jam teks kreiptis į teismą, o tai neatitinka greito ir efektyvaus vartotojo teisių gynimo tikslo. Taip pat pabrėžtina, kad VVTAT priimti nutarimai veikia tik į ateitį, o geriausiu atveju gali daryti įtaką nagrinėjamai konkrečiai sutarčiai, tačiau nesąžiningų sąlygų konstatavimas nedaro jokio poveikio kitoms, tokiomis pačiomis sąlygomis sudarytoms sutartims ir jo nėra panaikinamos. Be to, galima teigti, kad nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmas nėra aiškiai ir sistemiškai sureguliuotas, jis nėra aiškiai atskirtas nuo AGS ir tai kelia sunkumų vartotojams. Dėl to nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės mechanizmas nėra toks efektyvus, koks galėtų būti ir jį dar reikia tobulinti.

4.2. Teisminė nesąžiningų sąlygų kontrolė

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje yra ir administracinė, ir teisminė nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolė. Vartotojas laisvas rinktis, kur jam kreipsis ir net pirmiau kreipusis administracine tvarka, jam nebus užkirstas kelias pasinaudoti teismine gynyba. Be to, VVTAT nustačius nesąžiningas sutarties sąlygas, o verslininkui atsisakius jas pakeisti ar panaikinti, VVTAT pati kreipiasi į teismą dėl tokių sąlygų pripažinimo nesąžiningomis, o tuo pačiu ir negaliojančiomis. Taigi, galima teigti, kad VVTAT tokią nesąžiningų sąlygų kontrolę vykdo tik per teismą.

Dr. D. Bublienė teigia, kad „civiliniai teisiniai santykiai yra sudėtingi, jų vertinimas priklauso nuo daugelio aplinkybių, juos vertinant būtina turėti reikiamą kompetenciją, aukštą teisinę kvalifikaciją ir patyrimą“¹⁸⁸, todėl abejotina, ar būtų patikima sandorio negaliojimo klausimą spręsti administracinei institucijai, juolab, kad, pripažinus sandorį negaliojančiu, gali tekti spręsti tiek žalos atlyginimo, tiek restitucijos klausimus.

Pastebėtina, jog galima situacija, kai VVTAT priima kitokį sprendimą negu teismas. Tai itin aktualu, kai VVTAT pripažįstą, kad sąlyga nesąžininga, o verslininkas jos nepanaikina. Tuomet, vartotojui VVTAT nutarimo pagrindu kreipusis į teismą, o jam priėmus sprendimą netenkinti vartotojo prašymo, susidaro situacija, kai vartotojas suklaidinamas¹⁸⁹. Nepasiteisinus jo lūkesčiams, jam gali tekti sumokėti ne tik už savo patirtas išlaidas, bet ir verslininko išlaidas advokatui ir pan.

Kalbant apie teisminę nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolę, LAT ne kartą akcentavo, jog atsižvelgiant į vartojimo santykių specifiką bei būtinybę apsaugoti vartotoją, teismas turi

¹⁸⁸ *Supra* note 24, p. 341.

¹⁸⁹ *Ibid.*

pareigą būti aktyviam ir *ex officio* tikrinti ar sutarties sąlygos neatitinka CK 6.228⁴ įtvirtintų nesąžingų sąlygų kriterijų.

Tam pritaria ir ETT, kuris teigia, jog efektyvi vartotojų apsauga gali būti pasiekta tik tuomet, kai nacionalinis teismas turi teisę savo iniciatyva vertinti sutarties sąlygų nesąžiningumą neatsižvelgiant į tai, ar yra vartotojo prašymas, ar ne.

ETT taip pat pabrėžė, kad yra reali rizika, jog pats vartotojas dėl įstatymų neišmanymo nežino savo teisių bei nesupranta, jog galimai yra pažeidžiami jo interesai arba susiduria su tam tikrais sunkumais siekiant juos apginti, todėl teismas turi *ex officio* nustatyti, ar sutarties sąlygos yra sąžiningos. Taigi, jei teismas neturėtų pareigos sutarties sąlygas vertinti savo iniciatyva, nebūtų tinkamai pasiektas Direktyvos 6 str. reikalavimas, jog nesąžiningos sąlygos turi būti vartotojui neprivalomos¹⁹⁰.

ETT taip pat pasisakė, kad aktyvus teismo vaidmuo taip pat prisidėtų siekiant Direktyvos 7 str. tikslo, kadangi žinojimas, jog teismas gali *ex officio* konstatuoti nesąžiningas sutarties sąlygas veiktų prevenciškai ir turėtų atgrasantį poveikį verslininkų piktnaudžiavimui.¹⁹¹

Taigi, siekiant užtikrinti efektyvią vartotojų apsaugą būtina teismo pareiga būti aktyviam¹⁹² ir, vadovaujantis Direktyva, tikrinti sutarties sąlygas, o konstatavus jų nesąžiningumą – jas panaikinti nepaisant to, ar vartotojas žino apie savo teisių pažeidimą, ar ne.

Be to, *Cofidis* byloje ETT pabrėžė, kad nepriklausomai nuo to, ar teismas remiasi vartotojo reikalavimu ar tai konstatuoja *ex officio*, nesąžiningos sąlygos turi būti pripažįstamos nesąžiningomis neatsižvelgiant į senaties terminą¹⁹³.

Taigi, teismui konstatavus nesąžiningą sąlygą, ji pripažįstama negaliojančia ir nesukeliančia teisinių padarinių kaip ir nurodyta Nesąžingų sąlygų direktyvos 6 str. Vadovaujantis tuo pačiu straipsniu, jei sutartis gali išlikti panaikinus nesąžiningas sąlygas, ji turi būti paliekama, o spragos užpildomos. Taip siekiama civilinių santykių stabilumo bei šalių galimybės piktnaudžiauti.

Kaip *Ynos Kft prieš Janos Varga* bylos išvadoje teigia generalinis advokatas Antonio Tizzano, Direktyvos 6 str. 1 d. įtvirtinta valstybėms narėms pareigą užtikrinti, kad nesąžiningos sąlygos nebūtų privalomos vartotojui, o sutartis, jei ji gali išlikti panaikinus nesąžiningas sąlygas, turi šalims galioti ir toliau¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Sprendimas sujungtose *Océano Grupo Editorial SA prieš Roció Murciano Quintero* (C-240/98) ir *Salvat Editores SA prieš José M. Sánchez Alcón Prades* (C-241/98), *José Luis Copano Badillo* (C-242/98), *Mohammed Berroane* (C-243/98) ir *Emilio Viñas Feliú* (C-244/98), [2000] ETA I - 4976.

¹⁹¹ Byla C-168/05, *Elisa María Mostaza Claro v. Centro Móvil Milenium SL*, [2006] ECR I-10421.

¹⁹² Byla C-473/00, *Cofidis SA v. Jean – Louis Fredout*, [2002] ETA I - 10912.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ Generalinio advokato Antonio Tizzano išvada, pateikta Europos Teisingumo Teismo 2005 m. rugsėjo 22 d. byloje C-302/04, *Ynos Kft v. Janos Varga*. [2005] ECR I-00371.

Kaip pastebi prof. dr. S. Katuoka, Direktyvoje naudojama gana abstrakti formuluotė – „sąlyga yra neprivaloma arba neįpareigojanti“, todėl skirtingos šalys šią nuostatą perkėlė į savo nacionalinę teisę įvairiai: vienos šalys tai padarė pažodžiui (Jungtikė Karalystė ir Airija), kitos įtvirtino, kad tokios sąlygos negalioja (Belgija, Portugalija), taip pat sutinkamos tokios žodinės konstrukcijos kaip „tokios sąlygos naikintinos (Olandija), ar „netaikomos vartotojo atžvilgiu“. Kai kurios šalys suteikė teisę vartotojui pačiam pasirinkti ar tokia sudaryta sutartis jam galios (Portugalija, Švedija).¹⁹⁵

Lietuva Direktyvos reikalavimus įgyvendino juos perkeldama į CK 6.228⁴ str. 8 d, kur įtvirtinta, jog „kai teismas sutarties sąlygą (sąlygas) pripažįsta nesąžininga (nesąžiningomis), ši sąlyga (šios sąlygos) negalioja nuo sutarties sudarymo, o likusios sutarties sąlygos šalims lieka privalomos, jeigu toliau vykdyti sutartį galima panaikinus nesąžiningas sąlygas“. Taigi, čia įtvirtinta griežta nuostata, jog nesąžiningos sąlygos negalioja *ab initio*. Jei galimas sutarties galiojimas be nesąžiningų sąlygų – atsiradusią spragą užpildo šalys susitarimu arba tai padaro teismas remdamasis CK 6.162 str. 2d.¹⁹⁶

Teisę užpildyti atsiradusią teisės spragą pripažino ir LAT: „Teismas, nustatęs, jog vartojimo sutarties sąlyga yra nesąžininga, ir ją pripažinęs negaliojančia, turi teisę sutartį atitinkamai modifikuoti, užpildydamas sutarties spragą, atsiradusią dėl nesąžiningos sutarties sąlygos pripažinimo negaliojančia (CK 6.195 str.).“¹⁹⁷

Pažymėtina, kad nesąžiningų sąlygų klausimas gali kilti ir atsitiktinai, sprendžiant konkretų vartojimo ginčą dėl visai kitų aspektų. Kyla klausimas, kaip tokias sąlygas turėtų vertinti institucija, kuri vartojimo ginčą sprendžia kaip alternatyvi ginčo sprendimo institucija.

Atsižvelgiant į prioritetinę vartotojų teisių apsaugą pripažįstama, kad kitos ginčą nagrinėjančios institucijos, taip pat kaip ir teismas, turi vadovautis nuostatomis, kurios reglamentuoja nesąžiningas sąlygas. Vadinasi, ginčą sprendžiančios institucijos, kaip ir teismas, turi pareigą būti aktyvios ir *ex officio* spręsti klausimą dėl nesąžiningų sąlygų taikymo.

Be to, tiek teismas, tiek kitos ginčą sprendžiančios institucijos, turi teisę prašyti VVTAT pateikti savo išvadą dėl galimai nesąžiningų sutarties sąlygų. Tai įtvirtinta VTAĮ 24 str. 3 d. kur numatyta, kad „ginčus nagrinėjanti institucija gali kreiptis į valstybės ir savivaldybės instituciją, kuri atsakinga už su ginču susijusią vartojimo sritį, prašydama išvados dėl vartotojo prašyme nurodyto reikalavimo ar pardavėjo, paslaugų teikėjo pateiktų paaiškinimų“.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta aukščiau, bei palyginus teismo ir administracinių institucijų sprendimų galią akivaizdu, kad VVTAT nutarimai ne visada pasiekia savo tikslą,

¹⁹⁵ Katuoka, S.; Kiškis, M.; Pranevičius, G. ir kt. *Vartotojų teisių apsauga Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 82.

¹⁹⁶ Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 241.

¹⁹⁷ *Supra* note 32.

todėl teismų sprendimas yra kur kas efektyvesnis, o kartais ir padedantis greičiau įgyvendinti pažeistas vartotojo teises, negu pasinaudojus administracine procedūra. Pvz, VVTAT 2009 m. rugsėjo 9 d. priėmė nutarimą „Dėl NORDEA BANK FINLAND PLC Lietuvos skyriaus būsto kreditavimo sutarties“, kuriame konstatavo keletą nesąžiningų sąlygų. Nors dauguma sąlygų buvo pakeistos, vis dėlto sąlyga, pagal kurią „jeigu kredito gavėjas nesumoka laiku pagal mokėjimo grafiką mokėtino kredito (jo dalies) ir/arba priskaičiuotų palūkanų ilgiau kaip 10 (dešimt) kalendorinių dienų, bankas praneša apie tai kredito gavėjui ir nustato papildomą ne trumpesnę nei 10 (dešimties) kalendorinių dienų terminą įsiskolinimui padengti. Jei kredito gavėjas per minėtą terminą nepadengia įsiskolinimo, bankas turi Lietuvos Respublikos įstatymų suteiktą teisę reikalauti grąžinti prieš terminą visą kreditą, priklausančias palūkanas, kitas pagal sutartį mokėtinas sumas bei nutraukti sutartį“¹⁹⁸ panaikinta nebuvo.

VVTAT 2010 m. kovo 25 d. nutarimu „Dėl NORDEA BANK FINLAND PLC Lietuvos skyriaus būsto kreditavimo sutarties“ vėl konstatavo tą pačią nesąžiningą sąlygą ir ji vėlgi panaikinta nebuvo¹⁹⁹.

Tokia pati sutarties nuostata buvo vertinama ir LAT – 2012 m. birželio mėn. 26 d. nutartimi Nr. 3K-7-297/2012 pripažino, kad minėta nuostata prieštarauja bendriesiems sąžiningumo reikalavimams ir iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo (kredito gavėjo) nenaudai (CK 6.188 straipsnio 1 ir 2 dalys), todėl nurodytos sutarties sąlygos pripažįstamos negaliojančiomis ab initio (CK 6.188 straipsnio 7 dalis).²⁰⁰

Taigi, kredito davėjo neįtakoją net keletą kartų VVTAT priimti nutarimai dėl jo standartinėse sutartyse naudojamų nesąžiningų sąlygų.

¹⁹⁸ VVTAT 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 10-379.

¹⁹⁹ VVTAT 2010 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. 10-202.

²⁰⁰ LAT CBS 2012 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-297/2012.

IŠVADOS

1. Vertinant, ar sutarties šaliai taikoma ypatinga vartotojo apsauga, vyrauja pakankamai formalūs asmens pripažinimo vartotoju požymiai. Iš vienos pusės, taip užtikrinamas civilinių santykių nuspėjamumas, tačiau, iš kitos pusės, kyla grėsmė, kad nebus pasiektas vartotojų teisių apsaugos instituto tikslas – apginti realiai silpnesnę šalį.
2. Siekiant apginti silpnesnę sutarties šalį, bei norint įgyvendinti ne tik formalųjį, bet ir materialųjį teisingumą, turi būti atsižvelgta tiek į objektyvius, tiek ir į subjektyvius kriterijus. Sprendžiant, ar asmeniui taikoma vartotojo apsauga, vertinimas turėtų būti orientuotas ne į abstrakčius tam tikrus grupės požymius kaip jų teisinis statusas, o turėtų būti vertinama faktinė konkretaus asmens situacija.
3. Sąlygų sąžiningumo klausimas itin svarbus vartotojams, nes dažnai būtent sutarties sąlygos lemia vartotojo pasirinkimą įsigyti konkretų gaminį, paslaugą, ar ne.
4. Kaip negalimas universalus ir visoms situacijoms tinkamas sąžiningumo apibrėžimas, taip neįmanoma įvardinti ir visų galimų nesąžiningų sąlygų apraiškų, todėl kiekviena situacija turi būti vertinama individualiai, atsižvelgiant į visas aplinkybes.
5. Nors nesąžiningų sąlygų kontrolė dažnai įvardinama kaip sutarties laisvės pažeidimas ir šio principo ribojimas, tačiau tai yra ne kas kita, kaip apriboto arba pažeisto sutarties laisvės principo bei pažeisto lygybės principo rezultatas, kuris atstato sutrikusią pusiausvyrą tarp šalių ir sudaro sąlygas tinkamam sutarties laisvės principo įgyvendinimui.
6. Vadovaujantis vien lingvistiniu teisės normų aiškinimo metodu, gali atrodyti, jog Direktyvos 3 str. 1 d. nuostata reiškia tai, kad nesąžininga sąlyga gali būti tik tokia, kuri skirta daugkartiniui naudojimui. Iš tikrųjų ši sąvoka yra kur kas platesnė ir apima atvejus, kai sąlyga yra skirta tik vienai šaliai, tačiau buvo vienašališkai įtvirtinta stipresnės šalies, o silpnesnė šalis negalėjo jai daryti įtakos.
7. Siekiant apginti silpnesnę šalį nuo nesąžiningų sąlygų turi būti vertinamas ir sutarčių sudarymo procesas, ir sutarties rezultatas, t. y. balansas tarp to, ką šalys viena kitai pažadėjo, dėl ko įsipareigojo.
8. Sutarties objektas nėra kvalifikuojantysis vartojimo sutarties požymis, tačiau jo pagrindu vartojimo sutartys gali būti skirstomos į atskiras vartojimo sutarčių rūšis. Todėl vartojimo sutartiniai santykiai kvalifikuojami dviem lygmenimis: pirma – pagal bendruosius požymius, kurie lemia sutarties priskyrimą vartojimo sutartims, antra – pagal vartojimo sutarties dalyką, kurį identifikavus sutartys priskiriamos atskirai vartojimo sutarčių rūšiai. Tokiu būdu kvalifikavus sutartis, be joms taikomų bendrųjų vartojimo sutarčių instituto

normų, taikomi ir papildomi, specialūs, tik tai sutarties rūšiai būdingi silpnesnės sutarties šalies teisių gynimo būdai.

9. Dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos vartojimo kredito sutartyse yra susijusios su neproporcingai didele vartotojo atsakomybe už sutarties nevykdymą ar netinkamą vykdymą, taip pat daug nuostatų, kurios stipresnei šaliai nevykdant ar netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus panaikina tam tikras vartotojo teises. Taip pat daug sąlygų, kurios neatitinka bendrojo sąžiningumo kriterijaus, pažeidžia kredito metinei normai keliamus reikalavimus, nustato vartotojui nepalankų įmokų įskaitymo eiliškumą, numato permokų negrąžinimą, jei to vartotojas nepareikalauja. Sutinkama ir nuostatų, kurios verslininkui suteikia teisę vienašališkai nutraukti sutartį, o praleidus mokėjimą stipresnei šaliai suteikia teisę reikalauti grąžinti paskolą anksčiau laiko.
10. Energijos tiekimo srityje dažnos nesąžiningos sąlygos, kurios susijusios su netesybomis, įmokų eiliškumu, atsiskaitymo terminu, vartotojo pareiga rūpintis įrenginiais, už kuriuos turėtų būti atsakingas tiekėjas, taip pat dažnos sąlygos, kurios nustato netinkamą vartotojo informavimą apie tam tikrus tiekėjo veiksmus. Ne retai sutartyje numatomos sąlygos, kuriomis vartotojas patvirtina gavęs informaciją, nors taip nėra, bei sąlygos, kurios įpareigoja vartotoją įsileisti tiekėjo atstovus į savo teritoriją neinformavus apie tai iš anksto. Taip pat sutinkamos sąžiningumo reikalavimų neatitinčios sąlygos, kurios susijusios su sutarties nutraukimu, bei sąlygos, kurios panaikina ar apriboja vartotojo teisę pasinaudoti teisių gynimo būdais ar riboja tiekėjo atsakomybę.
11. Lietuvoje egzistuoja tiek teisminė, tiek administracinė nesąžiningų sąlygų kontrolė. Nors dažnai administracinė procedūra yra kur kas greitesnė bei reikalaujanti mažiau išlaidų, ji ne visada pasiekia savo tikslą ir ginčas persikelia į teismą, o tai neatitinka vartotojų instituto tikslo greitai ir efektyviai apginti vartotoją.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės normų aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
4. 2013 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XII-700. Įstatymas paskelbtas TAR 2014-01-07, Nr. XII-700.
5. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 66-1984.
6. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas. *Valstybės Žinios*. 2002, Nr. 56-2224.
7. Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 91-3891.
8. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2743.
9. Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 82-3260.
10. Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 99-1957.
11. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 97-2775.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 127 „Dėl atsiskaitymo už patiektą geriamąjį vandenį ir suteiktas nuotekų tvarkymo paslaugas tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr.: 17 -637.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 848 „Dėl valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2011–2014 metų strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 89-4274.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 126 „Dėl viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 17-636.
15. Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-21 „Dėl Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymo Nr. 1-43 „Dėl standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr.: 9-400.
16. Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-38 „Dėl elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 125 -6396.
17. Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-297 „Dėl šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 127-6488.
18. Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas Nr. 1-54 „Dėl sutarčių su buitinais vartotojais dėl gamtinių dujų tiekimo, perdavimo ir skirstymo standartinių sąlygų aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 35 -1743.
19. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 03-23 „Dėl vartotojų ir finansų rinkos dalyvių ginčų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 16 -745.
20. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 03-62 „Dėl vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingo skolinimo nuostatų patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 30 -1519.
21. VVTAT direktoriaus 2011 m. lapkričio 28 d. Nr. 1-614 „Dėl vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu stebėsenos (monitoringo)“. *Valstybės žinios*. Nr. 157-7467.
22. Lietuvos banko priežiūros tarnybos „Pozicija dėl Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymo nuostatų, susijusių su vartojimo kredito gavėjo finansinių įsipareigojimų nevykdymu laiku, taikymo“ patvirtinta Lietuvos banko Priežiūros tarnybos direktoriaus 2013 m. vasario 5 d. sprendimu Nr. 241-26, 2013.
23. Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 10, 12, 19, 21 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. I-657. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-07]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=485396>.

Europos Sąjungos teisės aktai:

24. 1968 m. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-14].<<http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=45068&Condition2=>>.

25. 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse. [1993] OL L 1993 95/29.
26. 1997 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis. [1997] OL L 144.
27. 1999 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB dėl vartojimo prekių pardavimo ir susijusių garantijų tam tikrų aspektų. [1999] OL L 171/12.
28. 2002 m. rugsėjo 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/65/EB dėl nuotolinės prekybos vartotojams skirtomis finansinėmis paslaugomis ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 90/619/EEB ir Direktyvas 97/7/EB ir 98/27/EB. [2002] OL L 271/16.
29. 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 84/450/EEB, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas 97/7/EB, 98/27/EB bei 2002/65/EB ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2006/2004. [2005] OL L 149.
30. 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinanti Tarybos direktyvą 87/102/EEB. [2008] OL L 133/66.
31. 2011 m. spalio 25 d. Tarybos direktyva 85/577/EEB Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB. [2011] OL L 304.
32. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
33. Generalinio advokato Antonio Tizzano išvada, pateikta Europos Teisingumo Teismo 2005 m. rugsėjo 22 d. byloje C-302/04, Ynos Kft v. Janos Varga. [2005], ECR I-00371.
34. 96/280/EC: Commission Recommendation of 3 April 1996 concerning the definition of small and medium-sized enterprises, 1996, OL L107- 4.

Tarptautiniai teisės aktai:

35. 1966 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
36. 1984 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.: 68 -2497.
37. Nesąžiningos komercinės veiklos vartotojams draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 6-212.
38. Principles of European Contract Law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/>>.
39. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>>.

Lietuvos teismų praktika:

40. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, Nr. 30.
41. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai). *Teismų praktika*. 2010, Nr. 33.
42. LAT CBS 2001 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-475/2001.
43. LAT CBS 2002 m. spalio 7 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1137/2002.
44. LAT CBS 2003 m. gegužės 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-579/2003.
45. LAT CBS 2004 m. spalio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-524/2004.
46. LAT CBS 2004 m. birželio 29 d. plenarinės sesijos nutartis Nr. 3K-P-346/2004.
47. LAT CBS 2005 m. birželio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-316/2005.
48. LAT CBS 2006 m. vasario 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-141/2006.
49. LAT CBS 2007 m. kovo 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-152/2007.
50. LAT CBS 2008 m. sausio 25 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-45/2008.

51. LAT CBS 2008 m. vasario 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-211/2008.
52. LAT CBS 2008 m. spalio 28 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-536/2008.
53. LAT CBS 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-579/2008.
54. LAT CBS 2012 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-297/2012.
55. LAT CBS 2014 sausio 3 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-114/2014.
56. Vilniaus apygardos teismo CBS 2012 m. rugsėjo 7 d. nutartis c.b. Nr. 2A-282-611/2012.
57. Šiaulių apygardos teismo CBS 2015 m. kovo 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-312-372/2015.

Europos Teisingumo Teismo praktika:

58. Byla C-269/95, *Francesco Benincasa prieš Dentalkit Srl*, [1997] ETA I – 3794.
59. Sprendimas sujungtose Océano Grupo Editorial SA prieš Roció Murciano Quintero (C-240/98) ir Salvat Editores SA prieš José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed Berroane (C-243/98) ir Emilio Viñas Feliú (C-244/98), [2000] ETA I - 4976.
60. Sprendimas sujungtose bylose *Cape Snc prieš Idealservice Srl* (C-541/99) ir *Idealservice MN RE Sas prieš OMAI Srl* (C-542/99), 2001, ECR I - 9063.
61. Byla C-473/00, *Cofidis SA v. Jean – Louis Fredout*, [2002] ETA I - 10912.
62. Byla C-464/01, *Johann Gruber prieš Bay Wa AG*, [2005] ETA I-480.
63. Byla C-168/05, *Elisa María Mostaza Claro v. Centro Móvil Milenium SL*, [2006] ECR I-10421.
64. Byla C-76/10, *Pohotovost' s. r. o. v. Iveta Korčková*, [2010] ETA I - 11592.
65. Byla C-472/10, *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Tavkozlesi Zrt*, [2012] ECLI:EU:C:2012:242.

Kitų šalių praktika:

66. *R & B Customs Brokers Co Ltd v United Dominions Trust Ltd*. 1988, 1 WLR 321 (CA).
67. *Jungtinė Karalystė OFT v. Ashbourne*, 2011, EWHC 1237 (Ch).

Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos praktika:

68. VVTAT 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 10-379.
69. VVTAT 2010 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. 10-202.
70. VVTAT 2010 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 10-795.
71. VVTAT 2010 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 10-797.
72. VVTAT 2011 m. sausio 5 d. nutarimas Nr. 10-1.
73. VVTAT 2011 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 10-88.
74. VVTAT 2011 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 10-125.
75. VVTAT 2011 m. balandžio 14 d. nutarimas Nr. 10-203.
76. VVTAT 2011 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 10-264.
77. VVTAT 2011 m. liepos 19 d. nutarimas Nr. 10-434.
78. VVTAT 2011 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 10-532.
79. VVTAT 2012 m. vasario 22 d. nutarimas Nr. 10-131.
80. VVTAT 2012 m. balandžio 10 d. nutarimas Nr. 10-278.
81. VVTAT 2012 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 10-219.
82. VVTAT 2012 m. kovo 9 d. nutarimas Nr. 10-193.
83. VVTAT 2012 m. kovo 30 d. nutarimas Nr. 10-257.
84. VVTAT 2012 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 10-439.
85. VVTAT 2012 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. 10-457.
86. VVTAT 2012 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 10 – 531.
87. VVTAT 2013 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 10-115.
88. VVTAT 2013 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 10-252.
89. VVTAT 2013 m. rugsėjo 6 d. nutarimas Nr. 10-782.

90. VVTAT 2013 m. spalio 1 d. nutarimas Nr. 10-877.
91. VVTAT 2013 m. spalio 15 d. nutarimas Nr. 10-928.
92. VVTAT 2014 m. kovo 7 d. nutarimas Nr. 10-185.
93. VVTAT 2014 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 10-950.
94. VVTAT 2014 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas Nr. 10-707.
95. VVTAT 2015 m. sausio 27 d. nutarimas Nr. 10-106.

Speciaioji literatūra, mokslinės publikacijos:

96. Aleknevičienė, V. *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija, Valiulio Leidykla. 2005.
97. Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
98. Bublienė, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*. Monografija, Vilnius, 2009.
99. Bublienė, D. Silpnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*. 2007, 9 (99), p. 41–47.
100. Bublienė, D. Zemlytė, E. Alternatyvaus vartojimo ginčų sprendimo mechanizmo reguliavimo problemos Lietuvoje. *Verslo ir teisės aktualijos : mokslo darbai*. 2012, 7(2), p. 280–299.
101. Farnsworth E. A., *Good Faith Performance and Commercial Reasonableness Under the Uniform Commercial Code*, 30 U. Chi. L. Rev. 1963. p. 666.
102. Ebers, M. *Consumer Law Compendium Comparative analysis*. 2007.
103. Howells G. G., Ramsay, I., Wilhelmsson, T. *Handbook of Research on International Consumer Law*. Edward Elgar Publishing, 2010.
104. Smits, J. M. *Contract Law: A Comparative Introduction*. 2014.
105. Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2005.
106. Katuoka, S.; Kiškis, M.; Pranevičius, G. ir kt. *Vartotojų teisių apsauga Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
107. Keinys, S. et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
108. Kuzavinis, K. *Lotynų – lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996, p. 206.
109. Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
110. Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.
111. Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. *Juristprudencija*. 2003, t. 42 (34), p. 5.
112. Novikovienė, L. Kai kurie vartotojo sampratos aspektai. *Mokslo darbų rinkinys „Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje“*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011 m., p. 27-36.
113. Powers, P. J. *Defining the Indefinable: Good Faith and the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. 1999.
114. Prunskus, V. Greitieji pinigai – sunki našta. *Mokslas ir gyvenimas: mokslo populiarinimo ir mokslo istorijos žurnalas*. AB „Spauda“. 2011, Nr. 2-3, p. 23.
115. Ramsay I., *Consumer protection/ Text and materials*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1989.
116. Sadurski, W. *Giving Desert Its Due– Social Justice and Legal Theory*, 1985.
117. Summers, R. *Good faith in general contract law and the sales provisions of the uniform commercial code*. 1968.
118. The Conference “The Unfair Terms Directive”: 5 years on – Evaluation and future perspectives”, 1-3 July 1999.
119. Zimmerman R., Whittaker S. *Good faith in European Contract Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
120. Žutautienė J., *Verslo ekonomika*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.

Elektroniniai šaltiniai:

121. *Alternatyvių vartotojų ginčų sprendimo mechanizmų taikymo ir plėtros galimybių Lietuvoje tyrimo ataskaita*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-05]. <<http://www.tm.lt/dok/Studija-LMP00-AGS%20mechanizmu%20taikymas%20ir%20pletros%20galimybes%20Lietuvoje-Galutine%20tyrimo%20ataskaita-2012-11-13.pdf>>.
122. BIGBANK AS filialas buvo įpareigotas nutraukti neteisėtus veiksmus sudarant vartojimo kredito sutartis. Lietuvos bankas [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-02-24]. <http://www.lb.lt/bigbank_as_filialas_ipareigotas_nutraukti_neteisetus_veiksmus_sudarant_vartojimo_kredito_sutartis_1>.
123. EC Consumer Law Compendium. Comparative Analysis. [interaktyvus]. 2008. [žiūrėta 2015-02-02]. <http://ec.europa.eu/consumers/archive/rights/docs/consumer_law_compendium_comparative_analysis_en_final.pdf>.
124. Europos vartotojų darbotvarkė pasitikėjimui ir ekonomikos augimui skatinti. [interaktyvus]. 2012. [žiūrėta 2015-02-18]. <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2015/150318/20.pdf>.
125. Ginčų nagrinėjimo Lietuvos banke statistika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015.04.10]. <https://www.lb.lt/gincu_nagrinejimas_lietuvos_banke_statistika>.
126. *Impact assessment - Proposal for a Consumer Programme 2014-2020*. [interaktyvus]. 2014. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-250_lt.htm>.
127. Kodeks Cywilny, ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Opracowano na podstawie t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 121. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-15]. <<http://www.kodeks-cywilny.pl>>.
128. Lietuvos bankas pateikė siūlymus sistemiškai peržiūrėti vartojimo kredito rinkos reguliavimą. Lietuvos bankas [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-02-19]. <http://www.lbank.lt/lietuvos_bankas_pateike_siulymus_sistemiskai_perziureti_vartojimo_kredito_rinkos_reguliavima_1>.
129. Lietuvos laisvosios rinkos instituto studija „Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys“. [interaktyvus]. 2005. [žiūrėta 2015-03-01]. <<http://www.lsta.lt/files/studijos/Studija1.pdf>>.
130. *Rights and justice in international relations* Rights and justice in international relations. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-23]. <<http://www.open.edu/openlearn/society/politics-policy-people/politics/rights-and-justice-international-relations/content-section-4.1>>.
131. Valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2015–2018 metų strategijos projektas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-04-05]. <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1016598&p_fix=n&p_gov=n>.
132. Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos Ekonominių interesų departamento direktoriaus Mareko Močiulskio, Teisėkūros ir personalo skyriaus vyr. specialistės Vilmos Melienės ir Tarptautinių ir ES reikalų koordinavimo skyriaus L.E.P. vedėjos Aidos Gasiūnaitės tarnybinės komandiruotės užsienyje ataskaita Nr. 3-317. [interaktyvus]. 2013. [žiūrėta 2015-02-04]. <http://www.vvtat.lt/popup2.php?ru=vey5Tmd0lu&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=1078>.
133. *Viešasis vartojimo kredito davėjų sąrašas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-04-14]. <https://www.lb.lt/viesasis_vartojimo_kredito_daveju_sarasas>.
134. Wilhelmsson, T. *Various Approaches to Unfair Terms and Their Background Philosophies*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-15]. <http://www.juridicainternacional.eu/public/pdf/ji_2008_1_51.pdf>.
135. Zuokienė, A. *Greitieji kreditai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-12]. <http://www.netylek.lt/greitieji_kreditai>.

ANOTACIJA

Sparčiai vystantis prekių bei paslaugų pirkimo – pardavimo santykiams, o kartu didėjant ir sudaromų sandorių skaičiui, vis aktualesnė tampa vartotojų teisių apsauga. Nors vartotojų teisės pažeidžiamos įvairiai, vienas dažniausių pažeidimų yra nesąžiningos sutarties sąlygos. Siekiant tinkamai apginti silpnesnę šalį būtina nustatyti, ką laikome vartotoju, ir ką verslininku, taip pat išsiaiškinti, kokias sąlygas laikome nesąžiningomis. Nors ES laikosi siaurosios vartotojo sampratos koncepcijos, tačiau ES valstybės narės linkusios vartotojo apsaugą išplėsti. Siekiant nustatyti, kokios pozicijos laikosi Lietuva, analizuojami teismų bei atitinkamų institucijų sprendimai bei išaiškinimai susiję su vartojimo sutarties kvalifikavimu, jos elementais, nagrinėjamos nesąžiningos sąlygos vartojimo kreditų ir energijos tiekimo sutartyse, pateikiamas jų vertinimas, taip pat pateikiamas nesąžiningų sąlygų kontrolės įgyvendinimo ir nesąžiningų sąlygų apsaugos mechanizmo efektyvumo Lietuvoje vertinimas.

Pagrindiniai žodžiai: vartojimo sutarties šalys, vartotojų teisių apsauga, nesąžiningos vartojimo sutarčių sąlygos, vartotojų teisių gynimas.

ABSTRACT

With the rapid development of consumer-seller relationships followed by an increase in the number of contracts concluded between them, consumer protection is increasingly becoming a more relevant issue. While the violations of consumer rights may take many different forms, one of the most common violations is unfair contract terms. In order to ensure adequate protection of the weaker party, it is important to establish definitions of the consumer and business operator and to identify which contract provisions constitute unfair terms. Although the EU uses a narrow notion of the consumer, the EU member states are likely to extend the scope of consumer protection. To determine what position Lithuania takes regarding this issue, the thesis explores court rulings and decisions of relevant institutions as well as interpretations relating to the classification of consumer contracts and their elements and examines unfair terms in consumer credit and energy supply contracts and presents their assessment. The paper also presents the performance assessment of the mechanism for the control implementation and protection with respect to unfair contract terms in Lithuania.

Keywords: parties to a consumer contract, consumer law, unfair contract terms, consumer protection.

SANTRAUKA

Nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartyse: praktinis aspektas

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuojama vis aktualesnė teisės sritis – vartotojų teisių apsauga, o tiksliau – nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartyse.

Šie santykiai aktualūs tiek vartotojams – asmenims, kurie įsigyja prekes ar paslaugas savo ar šeimos reikmėms, nesusijusioms su verslu, tiek verslininkams, kurie siekia sudaryti sandorius tokiomis sąlygomis, kurios vėliau nebūtų ginčijamos ir pripažintos nesąžiningomis, tiek ir teisės specialistams bei vartotojų apsauga besirūpinančioms institucijoms.

Darbe, siekiant identifikuoti aktualiausias teorines ir praktines problemas, susijusias su vartotojų santykių identifikavimu, silpnesnės šalies apsauga nuo nesąžiningų sąlygų sutartyse, analizuojami nacionaliniai bei ES teisės aktai, teismų praktika bei VVTAT nutarimai.

Pirmajame skyriuje analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys vartojimo santykius, silpnesnės šalies apsaugą, tiriama, kaip vartotojų teisių apsauga įgyvendinama praktikoje, aiškinamąsi, kas laikomi vartotojais ir kas verslininkais. Keliami klausimai, ar tam tikrais atvejais neturėtų vartotojų apsauga būti išplėsta.

Antrajame skyriuje analizuojamas sąžiningumo principas bei jo įtaka vertinant nesąžiningas sąlygas vartojimo sutartyse. Taip pat nagrinėjamas ES šalių narių nesąžiningų sutarties sąlygų vertinimas procesiniu ir materialiuoju požiūriu.

Trečiajame skyriuje atskleidžiama vartojimo kredito bei energijos tiekimo sutarčių specifika bei dažniausiai pasitaikančios nesąžiningos sąlygos jose. Kadangi teismų praktikos šiuo klausimu nėra daug, ypatingas dėmesys skiriamas VVTAT praktikai. Šiame skyriuje siekiama identifikuoti ne tik bendrąsias nesąžiningas sąlygas vartojimo sutartyse, bet ir specifines, būtent nagrinėjamos sutartims būdingas nesąžiningas sąlygas.

Ketvirtasis skyrius skirtas nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmo aptarimui ir jo efektyvumo vertinimui Lietuvoje. Aptariama nesąžiningų sąlygų kontrolė, taip pat atskiriamas nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmus nuo alternatyvių ginčo sprendimo mechanizmo.

SUMMARY

Unfair Terms in Consumer Contracts: The Practical Aspect

This Master's Thesis is aimed at exploring a field of law that has been attracting increasing interest – consumer protection, or more precisely, unfair terms in consumer contracts.

These relationships are relevant both for consumers who acquire goods or services for their own or their family's non-business-related needs, and for business operators who seek to enter into contracts under the terms that would not give rise to disputes or be recognized as unfair, as well as for legal professionals and consumer protection institutions.

The thesis aims to identify the most relevant theoretical and practical issues relating to the identification of consumer relations, and protection of the weaker party against unfair contract terms, and to examine national and EU legislation, case law, and the resolutions of the State Consumer Rights Protection Authority.

The first chapter analyses the legislation regulating consumer relations, and protection of the weaker party, discusses the practical implementation of consumer protection, and establishes the notions of consumers and business operators. Questions are raised whether the scope of consumer protection should be extended in certain cases.

The second chapter explores the principle of good faith and its role in assessing unfair terms in consumer contracts. Also, the paper concentrates on foreign countries and their approach and focus with regard to procedural or contract content control in assessing terms in consumer contracts.

The third chapter discusses the specifics of consumer credit and energy supply contracts and the unfair terms that most commonly occur in those contracts. Since there is little case law on this issue available, a special focus is put on the practices of the State Consumer Rights Protection Authority. This chapter aims at identifying not only the general unfair terms in consumer contracts but also specific unfair terms that are typically found in the contracts in question.

The fourth chapter is dedicated to a discussion of the control mechanism for unfair contract terms and its performance assessment in Lithuania. It discusses the control of unfair contract terms and distinguishes the control mechanisms for unfair terms from an alternative dispute resolution mechanism.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-04-27

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas) Teisės fakulteto Civilinės justicijos instituto civilinės teisės programos studentė, Elvina Švambarytė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Nesąžiningos sąlygos vartojimo sutartyse: praktinis aspektas“:

- Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
- Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
- Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)